

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«ΜΕΤΡΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ»**

**Σπουδάστρια
Μαρία Μελιδονιώτη
Α.Μ. 7714**

**Εισηγητής - Καθηγητής
Θεόδωρος Σταματόπουλος**

**Σπουδαστής
Σταύρος Θεοδοσούλης
Α.Μ. 7799**

Ηράκλειο 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΜΕΡΟΣ Ι	7
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	8
ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ	8
1.1 Ιστορική αναδρομή	8
1.2 Έννοια του συστήματος των εθνικών λογαριασμών	10
1.3 Βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος των εθνικών λογαριασμών	10
1.4 Ο ρόλος του συστήματος των εθνικών λογαριασμών	11
1.5 Τα βασικά μεγέθη του συστήματος των εθνικών λογαριασμών	12
1.5.1 Εθνικό προϊόν	12
1.5.2 Εθνικό εισόδημα	13
1.5.3 Εθνική δαπάνη	13
1.6 Καθαρό και ακαθάριστο εγχώριο προϊόν	14
1.7 Εθνικό προϊόν και οικονομική ευημερία	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ	18
ΠΕΡΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	18
ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ	18
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.1: ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ	18
2.1.1 Ιστορία τη οικονομικής της ευημερίας	18
1. Γενική ευημερία: η απαρχή και τα συστατικά της	18
2. Η νέα οικονομική της ευημερίας: ανταποδοτικά κριτήρια	20
3. Συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας	21
4. Αδυναμίες της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας – νέες προτάσεις και προσανατολισμοί	23
2.1.2 Τα δύο θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας	24
Πρώτο θεμελιώδες θεώρημα	24
Δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα	25
2.1.3 Αποτελεσματικότητα κατά Pareto	25
2.1.4 Η σχέση μεταξύ αποτελεσματικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης	26
2.1.5 Συναρτήσεις κοινωνικής ευημερίας	27
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.2: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ	30
2.2.1 Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση	30

2.2.2 Ιστορική αναδρομή στη θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης	33
2.2.3 Έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης.....	35
2.2.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες οικονομικής μεγέθυνσης.....	36
2.2.5 Διεθνή στοιχεία για την οικονομική μεγέθυνση	38
Πίνακας 1 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρώπη.....	42
2.2.6 Παράγοντες που επηρεάζουν τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης	46
Πίνακας 2 Ρυθμός απασχόλησης, οικονομικής μεγέθυνσης και των συστατικών της στοιχείων.....	47
Πίνακας 3 Ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, εξαγωγές και εισαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ	48
Πίνακας 4 Ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, ρυθμός πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας, ποσοστό πληθωρισμού και ύψος βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων επιτοκίων ..	49
Πίνακας 5 Βαθμός συσχέτισης του ρυθμού μεγέθυνσης με άλλες μεταβλητές	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ	53
ΜΕΤΡΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΜΙΑΣ ΧΩΡΑΣ.....	53
3.1 Από την οικονομική ανάπτυξη στην κοινωνική πρόοδο: μια σύνθετη διαδρομή.....	53
3.2 Το νέο πλαίσιο αναφοράς: η πρόοδος της κοινωνίας	56
3.3 Ενημέρωση, διαβούλευση και συμμετοχή στις διαδικασίες κατάρτισης των δεικτών προόδου	58
3.4 Σχετικά με το ΑΕΠ.....	59
3.5 Μέτρα οικονομικής επίδοσης σε μια σύνθετη οικονομία.....	61
3.6 Συστάσεις μέτρησης του υλικού και του βιοτικού μέτρου της ευημερίας	61
Πίνακας 6 Χρονολογικός πίνακας των κυριότερων γεγονότων και των δεικτών της μέτρησης της προόδου	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV	74
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	74
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ.....	74
ΕΝΟΤΗΤΑ 4.1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ.....	74
4.1.1 Εισαγωγή	74
4.1.2 Αποσαφηνίζοντας την κοινωνική ανάπτυξη	75
4.1.3 Οριοθετώντας τους φορείς της κοινωνίας πολιτών	78
ΕΝΟΤΗΤΑ 4.2: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ.....	81
4.2.1 Έννοια του κοινωνικού κράτους	81
4.2.2 Η αναγκαιότητα του κοινωνικού κράτους	83
4.2.3 Πολιτική: Ο αυτόματος μηχανισμός πλεονάσματος.....	88

4.2.4 Οικονομικές επιδόσεις και Πολιτική	90
4.2.5 Οι οικονομικές πτυχές του κοινωνικού κράτους	92
ΜΕΡΟΣ II	96
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	96
Πίνακας 7 Ρυθμοί Οικονομικής μεγέθυνσης σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση 1980-2010.	97
Διάγραμμα 1 Ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση 1980 - 2010	97
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία πραγματεύεται το θέμα των «μέτρων οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής ευημερίας». Η οικονομική της ευημερίας ενδιαφέρεται για την ευημερία των ατόμων, σε αντιδιαστολή με τις ομάδες, κοινότητες ή κοινωνίες, επειδή υποθέτει ότι το άτομο είναι η βασική μονάδα μέτρησης. Επίσης, υποθέτει ότι τα άτομα είναι οι καλύτεροι δικαστές της ευημερίας τους· οι άνθρωποι θα προτιμήσουν τη περισσότερη ευημερία από τη λιγότερη ευημερία, και εκείνη η ευημερία μπορεί να μετρηθεί επαρκώς είτε σε νομισματικούς όρους, είτε ως σχετική προτίμηση.

Στην συγκεκριμένη εργασία, γίνεται προσπάθεια εύρεσης των καταλληλότερων και πιο άρτιων δεικτών για την καταγραφή των οικονομικών επιδόσεων μιας χώρας και αναλύεται εκτενέστατα το θέμα της ευημερίας των σύγχρονων οικονομιών.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται λόγος για τους εθνικούς λογαριασμούς. Οι εθνικοί λογαριασμοί συνιστούν ένα λογιστικό πλαίσιο, που χρησιμοποιείται για την καταγραφή της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητας κάθε χώρας. Αναλύονται τα χαρακτηριστικά και τα βασικά μεγέθη των εθνικών λογαριασμών, όπως είναι το εθνικό προϊόν, το εθνικό εισόδημα, η εθνική δαπάνη, το καθαρό και ακαθάριστο εγχώριο προϊόν και το εθνικό προϊόν και η οικονομική ευημερία.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην ευημερία, ανάπτυξη και μεγέθυνση των σύγχρονων οικονομιών. Συγκεκριμένα, αναλύεται η έννοια της «γενικής ευημερίας», η «νέα οικονομική της ευημερίας» και η «συνάρτηση της κοινωνικής ευημερίας». Γίνεται επίσης λόγος στα δύο βασικά θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας και στην αποτελεσματικότητα κατά Pareto, γνωστή ως «κατανομή των πόρων».

Στο ίδιο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της «οικονομικής μεγέθυνσης» μιας χώρας, ξεκινώντας από την ιστορική της εξέλιξη και τους προσδιοριστικούς της παράγοντες, ενώ παρουσιάζονται και στατιστικές που αφορούν το θέμα.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στα μέτρα οικονομικών επιδόσεων μιας χώρας. Γίνεται λόγος για το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και τον ρόλο του στις οικονομικές στατιστικές ως μέτρο οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ παρουσιάζονται σύγχρονες προτάσεις σπουδαίων ακαδημαϊκών οικονομολόγων, σχετικά με τα μέτρα

οικονομικών επιδόσεων, προερχόμενες από την έκθεση επιτροπής των Stiglitz, Senn και Fitoussi το 2008.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναλύει την σχέση πολιτικής έναντι της φυσικής κοινωνίας και πως αυτές επηρεάζουν την οικονομική ευημερία και την κοινωνική πρόοδο. Αποσαφηνίζεται η κοινωνική ανάπτυξη και οριοθετούνται οι φορείς της κοινωνίας των πολιτών. Επίσης, γίνεται λόγος για την έννοια του «κοινωνικού κράτους», την αναγκαιότητά του και τις οικονομικές του πτυχές.

Τέλος, στην παρούσα μελέτη δίνεται πίνακας και διάγραμμα που αφορούν την μέτρηση της ευημερίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο 1980 έως 2010.

ΜΕΡΟΣ Ι
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ

1.1 Ιστορική αναδρομή

Ήδη από τον 17^ο αιώνα καταβάλλονται προσπάθειες εκτιμήσεως μερικών από τα μεγέθη που περιλαμβάνονται στους σύγχρονους εθνικούς λογαριασμούς και ειδικότερα του εθνικού εισοδήματος. Ο πρωτοπόρος του σχετικού επιστημονικού κλάδου θεωρείται ο Άγγλος στατιστικός Gregory King (1648 – 1712). Το δρόμο που άνοιξε αυτός, ακολούθησαν και βελτίωσαν άλλοι επιστήμονες, τόσο στην Αγγλία όσο και στη Γαλλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στον Καναδά και σε άλλες χώρες, ακόμη και στην Ελλάδα.¹

Ως προς τη διαμόρφωση του συστήματος των εθνικών λογαριασμών, πρόδρομός της ήταν ο γάλλος Francois Quesnay, ο οποίος στο έργο του *Tableau Econοmique* δίνει μια γενική εικόνα του τρόπου, κατά τον οποίο λειτουργεί η κοινωνική οικονομία στο σύνολό της, όπως τουλάχιστον την αντιλαμβανόταν ο ίδιος. Το έργο του όμως, ήταν εντελώς θεωρητικό, δε στηριζόταν σε κανένα εμπειρικό δεδομένο. Γι' αυτό, ως πατέρας των εθνικών λογαριασμών θεωρείται ο Richard Stone, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Cambridge της Αγγλίας. Σε συνεργασία με τον καθηγητή Stone, μια επιτροπή από εμπειρογνώμονες της Κοινωνίας των Εθνών συνέταξε μελέτη, με την οποία επιδιώκεται η διαμόρφωση ενός συστήματος εθνικών λογαριασμών. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η μελέτη αυτή αξιοποιήθηκε, με την έννοια ότι χρησίμευε ως βάση για την εκπόνηση των σύγχρονων συστημάτων εθνικών λογαριασμών, που διαδόθηκαν σύντομα και εφαρμόζονται ήδη από όλες τις προηγμένες χώρες του κόσμου. Τα συστήματα αυτά καταρτίστηκαν συγχρόνως από τα Ηνωμένα Έθνη και τον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Ο.Ε.Ο.Σ.) που από την 30ή Σεπτεμβρίου 1961 τιτλοφορείται «Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.)». Πρέπει να σημειωθεί, ότι τα συστήματα που συνέταξαν οι δύο αυτοί διεθνείς οργανισμοί διαφέρουν ελάχιστα μεταξύ τους.

Οι εθνικοί λογαριασμοί που διαμορφώθηκαν ως τώρα ανήκουν σε τρεις γενιές. Οι λογαριασμοί της πρώτης γενιάς, που διακρίνονται για την υπερβολική

¹Δαμασκηνίδης Ν. Αντώνιος, (2007) *Ιδιωτικά, Δημόσια και Εθνικά Λογιστικά Σχέδια*, *Συγκριτική μελέτη των σχεδίων των τριών κατηγοριών*, Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης

απλότητα, δε χρησιμοποιούνται πια. Οι λογαριασμοί της δεύτερης γενιάς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται στην πράξη ως σύστημα τυποποιημένο, αποτελούν σύνολο λογαριασμών που επικοινωνούν μεταξύ τους και συνεπώς, αποτελούν ένα σύστημα που συμπληρώνεται με διάφορους πίνακες. Πρέπει να υπογραμμισθεί εδώ, ότι οι συναλλαγές σε σχέση με τα αγαθά και τις υπηρεσίες και οι χρηματικές και πιστωτικές συναλλαγές είναι ενσωματωμένες στους λογαριασμούς αυτούς έτσι, ώστε να μην μπορεί κανείς να τις ξεχωρίσει. Οι λογαριασμοί της τρίτης γενιάς παρουσιάζουν τις συναλλαγές σε αγαθά και υπηρεσίες από τη μια μεριά και τις χρηματικές και πιστωτικές συναλλαγές από την άλλη σε ξεχωριστούς λογαριασμούς, οι οποίοι όμως συμπλέκονται ο ένας με τον άλλον και συμπληρώνονται με ένα πίνακα, που χαρακτηρίζεται ως πίνακας εισροών εκροών ή διακλαδικών συναλλαγών. Ο τελευταίος αυτός είναι στην πραγματικότητα πίνακας γενικής ισορροπίας των πόρων της οικονομίας και του τρόπου διάθεσής τους.²

Ωστόσο, η εισαγωγή του Συστήματος Εθνικών Λογαριασμών στην Ελλάδα έγινε το 1953. Οι Εθνικοί Λογαριασμοί καταρτίζονται από ειδική Γενική Διεύθυνση της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών (European System of Accounts ή ESA). Το ESA αποτελεί προσαρμογή προς τις ανάγκες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης του αναθεωρημένου Συστήματος Εθνικών Λογαριασμών (System of National Accounts ή SNA) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ).³

Κατά τη δεκαετία του 1992, το ESA ΑΝΤΙΚΑΤΕΣΤΗΣΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ Εθνικών Λογαριασμών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), που είχε υιοθετήσει η χώρα μας από το 1958 και το οποίο στηριζόταν στο σύστημα που είχε διαμορφωθεί από τον ΟΗΕ το 1953 και είχε αναθεωρηθεί αργότερα. Η αντικατάσταση αυτή έγινε μετά από Κοινοτική Οδηγία του 1989 προς όλα τα κράτη – μέλη της τότε ΕΟΚ, ώστε να επιτευχθεί εναρμόνιση του καθορισμού του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) σε τιμές αγοράς και με τον τρόπο αυτό να προαχθεί η δυνατότητα σύγκρισης και η αξιοπιστία και πληρότητα των εκτιμήσεων των επιμέρους χωρών. Έτσι, από το 1990 άρχισε η διαδικασία αναθεώρησης του ελληνικού συστήματος εθνικών λογαριασμών. Για να υπάρχει

² Δαμασκηνίδης Ν. Αντώνιος, (2007) *Ιδιωτικά, Δημόσια και Εθνικά Λογιστικά Σχέδια», Συγκριτική μελέτη των σχεδίων των τριών κατηγοριών*, Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης

³ Πετράκη-Κώττη Α. & Κώττη Χ. Γεωργίου (2000), *Σύγχρονη Μακροοικονομική*, Αθήνα: Ευγ. Μπένου

συγκρισιμότητα, τα μεγέθη που είχαν υπολογιστεί για τα έτη 1988 και μετά, αναθεωρήθηκαν και εναρμονίστηκαν προς το νέο σύστημα.⁴

1.2 Έννοια του συστήματος των εθνικών λογαριασμών

Το σύστημα εκτίμησης των συνολικών οικονομικών μεγεθών μιας χώρας ονομάζεται «σύστημα εθνικών λογαριασμών». Οι εθνικοί λογαριασμοί συνιστούν ένα λογιστικό πλαίσιο, που χρησιμοποιείται για την αποτίμηση της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητας κάθε χώρας. Στηρίζονται στην ιδέα, ότι ο όγκος της οικονομικής δραστηριότητας σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μπορεί να μετρηθεί βάσει, α) της ποσότητας του παραγόμενου προϊόντος, εξαιρώντας το προϊόν που χρησιμοποιείται σε ενδιάμεσα στάδια παραγωγής, β) των εισοδημάτων που αποκτούν οι παραγωγοί του προϊόντος και της δαπάνης των τελικών αγοραστών του προϊόντος.

Κάθε προσέγγιση αντιμετωπίζει την οικονομία από διαφορετική οπτική γωνία. Ωστόσο, η θεμελιώδης αρχή που διέπει τους εθνικούς λογαριασμούς είναι ότι, εκτός από την περίπτωση που υπάρχουν προβλήματα ελλিপών ή λανθασμένων στοιχείων, και οι τρεις προσεγγίσεις δίνουν ταυτόσημες μετρήσεις του όγκου της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητας.⁵

1.3 Βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος των εθνικών λογαριασμών

Οι εθνικοί λογαριασμοί είναι μια ολοκληρωμένη και συστηματική ποσοτική περιγραφή των οικονομικών φαινομένων που συμβαίνουν σε μια οικονομία, κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Ορισμένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του συστήματος των εθνικών λογαριασμών είναι τα ακόλουθα:⁶

1. Το σύστημα εθνικών λογαριασμών αποτελεί ένα σύστημα καταγραφής των συνολικών συναλλαγών της οικονομίας. Επομένως, είναι το επιστημονικό όργανο ή η μέθοδος ή η τεχνική καταγραφής και παρουσίασης των συνολικών συναλλαγών της οικονομίας.
2. Το σύστημα των εθνικών λογαριασμών παρουσιάζει κατά ένα ορισμένο τρόπο, όχι αυθαίρετα, τις συνολικές συναλλαγές της οικονομίας. Η τεχνική μέθοδος

⁴ Πετράκη-Κώττη Α. & Κώττη Χ. Γεωργίου (2000), *Σύγχρονη Μακροοικονομική*, Αθήνα: Ευγ. Μπένου

⁵ www.euretirio.com, «Λογαριασμοί Εθνικού Εισοδήματος»

⁶ Σταμάτης, Γ. (1990), *Αναπαραγωγή, Εισοδηματικό Κύκλωμα και Εθνικοί Λογαριασμοί. Μια εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

καταγραφής των συναλλαγών είναι το διπλογραφικό σύστημα. Η μέθοδος αυτή είναι τυποποιημένη και αποδεκτή από όλες τις χώρες.

3. Το σύστημα των εθνικών λογαριασμών καταγράφει τις συναλλαγές που διεξάγονται σε όλη την επικράτεια ή χώρα, δηλαδή συλλαμβάνει τις συναλλαγές που διεξάγονται σε ολόκληρο τον εθνικό χώρο.

4. Τέλος, το σύστημα των εθνικών λογαριασμών καταγράφει τις συναλλαγές μιας δεδομένης χρονικής περιόδου, συνήθως ενός (1) έτους. Σε χώρες με ανεπτυγμένη Κοινωνική Λογιστική Οργάνωση, το σύστημα των εθνικών λογαριασμών καταγράφει τις συναλλαγές και με βάση το τρίμηνο, τετράμηνο ή το εξάμηνο.⁷

1.4 Ο ρόλος του συστήματος των εθνικών λογαριασμών

Όπως κάθε οικογένεια, έτσι και η χώρα έχει ανάγκη να γνωρίζει τα συνολικά εισοδήματα που δημιουργούνται, από ποιες πηγές προέρχονται και σε τι επίπεδα φτάνουν. Έχει ανάγκη δηλαδή, από ένα σύστημα εκτίμησης των συνολικών οικονομικών μεγεθών, τέτοιο που να επιτρέπει στην κυβέρνηση και στους πολίτες να γνωρίζουν την οικονομική κατάσταση της χώρας και τα ενδεχόμενα προβλήματα που παρουσιάζονται, ακριβώς όπως μια οικογένεια κρατά τους λογαριασμούς της ή μια επιχείρηση διατηρεί το λογιστήριό της.

Οι εθνικοί λογαριασμοί δίνουν απάντηση σε τρία βασικά ερωτήματα για την οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Συγκεκριμένα:⁸

1. Πόσο προϊόν συνολικά παράγεται; Ποιο είναι δηλαδή, το συνολικό προϊόν της χώρας;
2. Ποιο είναι το συνολικό εισόδημα που δημιουργείται κατά την παραγωγή του συνολικού προϊόντος; Πώς αυτό το συνολικό εισόδημα μοιράζεται κατά πηγή εισοδήματος (μισθοί, κέρδη, τόκοι και ενοίκια);
3. Ποια είναι η συνολική δαπάνη, ποιο είναι δηλαδή, το συνολικό χρηματικό ποσό που δαπανάται για την αγορά του συνολικού προϊόντος; Ποιες είναι οι κατηγορίες δαπανών και σε τι επίπεδο φτάνει η κάθε μία;

⁷ Σταμάτης, Γ. (1990), *Αναπαραγωγή, Εισοδηματικό Κύκλωμα και Εθνικοί Λογαριασμοί. Μια εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

⁸ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

Απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα δίνουν οι έννοιες που αναπτύσσονται από τους εθνικούς λογαριασμούς. Αυτές είναι οι έννοιες του Εθνικού Προϊόντος, του Εθνικού Εισοδήματος και της Εθνικής Δαπάνης, που αναφέρονται στο ύψος και στην διάρθρωση των συνολικών μεγεθών και οι οποίες θα αναλυθούν εκτενέστερα σε επόμενη παράγραφο.

Κάθε χρόνο καταρτίζονται πίνακες των «εθνικών λογαριασμών» που δείχνουν την εθνική οικονομική δραστηριότητα εκφρασμένη σε χρηματικές μονάδες. Οι πίνακες αυτοί χρησιμεύουν στην σύγκριση της οικονομίας με τα προηγούμενα χρόνια και στην παρακολούθηση της εξέλιξής της. Οι συγκρίσεις δε γίνονται μόνο στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης χώρας, αλλά και στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς επίσης και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η μεθοδολογία της συγκρότησης των εθνικών λογαριασμών είναι κοινή για όλες τις χώρες από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.

Οι εθνικοί λογαριασμοί χρησιμοποιούνται σήμερα από όλες τις χώρες που παρακολουθούν την διαμόρφωση και την εξέλιξη του εθνικού τους εισοδήματος. Αποτελούν δε, μαζί με τις λοιπές στατιστικές που συλλέγονται και επεξεργάζονται οι Στατιστικές Υπηρεσίες των κρατών, βασικό υλικό για την διαμόρφωση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.⁹

1.5 Τα βασικά μεγέθη του συστήματος των εθνικών λογαριασμών

Για την παρακολούθηση της οικονομικής κατάστασης μιας επιχείρησης χρησιμοποιούνται ένα λογιστικό σύστημα και πολλοί λογαριασμοί. Κατ' αντιστοιχία, για να υπάρχει πληροφόρηση για την κατάσταση και την πορεία της οικονομίας μιας χώρας και να είναι δυνατή η διενέργεια διαχρονικών συγκρίσεων, ώστε να διαπιστώνεται η βελτίωση ή χειροτέρευση της απόδοσής της, είναι απαραίτητη η ύπαρξη συστήματος εθνικών λογαριασμών (national accounts), οι οποίοι τηρούνται με συγκεκριμένες αρχές, που σε μεγάλο βαθμό είναι ίδιες σε όλες τις χώρες.¹⁰

1.5.1 Εθνικό προϊόν

Στο εθνικό προϊόν υπολογίζεται η αξία του συνόλου των εμπορευμάτων που παράγει μια χώρα κατά τη διάρκεια ενός έτους. Για να μπορέσει κανείς να υπολογίσει

⁹ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

¹⁰ Πετράκη-Κώττη Α. & Κώττη Χ. Γεωργίου (2000), *Σύγχρονη Μακροοικονομική*, Αθήνα: Ευγ. Μπένου

πόσα προϊόντα συνολικά έχουν παραχθεί μέσα σε ένα χρόνο σε μία χώρα, πρέπει πρώτα να λύσει τα εξής δύο προβλήματα:¹¹

- Πρώτον, τα εμπορεύματα που παράγονται, υλικά αγαθά και υπηρεσίες, είναι ετερογενή, ακόμη και η μονάδα μέτρησής τους διαφέρει. Η άθροισή τους λοιπόν γίνεται αν, αντί οι φυσικές ποσότητες των παραγόμενων αγαθών, χρησιμοποιηθεί η αξία τους – αν πολλαπλασιαστεί δηλαδή, η συνολική ποσότητα ενός αγαθού που παράγεται σε ένα χρόνο με την τιμή του αγαθού. Με αυτόν τον τρόπο, μετατρέπονται οι ποσότητες σε χρηματικές αξίες, κι έτσι, επιτυγχάνεται η άθροιση αυτών των χρηματικών αξιών για την εκτίμηση του μεγέθους της συνολικής παραγωγής.
- Δεύτερον, είναι γνωστό ότι, για την παραγωγή ενός εμπορεύματος χρησιμοποιούνται άλλα εμπορεύματα ως πρώτες ή βοηθητικές ύλες ή ως ημικατεργασμένα προϊόντα.

Έτσι, η ακριβέστερη μέθοδος μέτρησης της αξίας του εθνικού προϊόντος, είναι να υπολογιστεί ως εθνικό προϊόν μόνο η αξία των τελικών προϊόντων. Επίσης, μία άλλη, εξίσου ακριβής μέθοδος, είναι να υπολογίζεται κάθε φορά η αξία που προστίθεται κατά την παραγωγή ενός εμπορεύματος στην αξία των χρησιμοποιούμενων πρώτων υλών και ημικατεργασμένων εμπορευμάτων. Αυτή είναι η μέθοδος της *προστιθέμενης αξίας*, η οποία χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο για την εκτίμηση του εθνικού προϊόντος.

1.5.2 Εθνικό εισόδημα

Εθνικό εισόδημα είναι το σύνολο των εισοδημάτων που δημιουργούνται κατά την παραγωγική διαδικασία. Στο εθνικό εισόδημα περιλαμβάνονται οι μισθοί και όλες οι αμοιβές της εργασίας, τα ενοίκια γης και ακινήτων, οι τόκοι και τα κέρδη των επιχειρηματιών.¹²

1.5.3 Εθνική δαπάνη

Εθνική δαπάνη είναι το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούνται σε μια χώρα σε ένα έτος, τόσο για την αγορά καταναλωτικών υλικών αγαθών και υπηρεσιών, όσο και για την αγορά επενδυτικών αγαθών που χρησιμοποιούνται για

¹¹ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

¹² www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

την αύξηση ή ανανέωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Στην εθνική δαπάνη περιλαμβάνονται:¹³

- Οι καταναλωτικές δαπάνες των ιδιωτών και του δημοσίου για αγορά τελικών αγαθών και υπηρεσιών, όπως ρούχα, τρόφιμα, υπηρεσίες γιατρών, δικηγόρων, κ.λπ.
- Οι δαπάνες που γίνονται από τους ιδιώτες και το δημόσιο για την αύξηση ή ανανέωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, όπως μηχανήματα, μεταφορικά μέσα, κτίρια, κ.λπ.
- Οι μεταβολές της αξίας των εμπορευμάτων που έχουν οι επιχειρήσεις στις αποθήκες τους.

Ωστόσο, στους εθνικούς λογαριασμούς δεν περιλαμβάνονται:

- Τα εισοδήματα και οι δαπάνες που γίνονται για την αγορά μεταχειρισμένων αντικειμένων.
- Τα εισοδήματα και οι δαπάνες που συνδέονται με παράνομες δραστηριότητες.
- Η αυτοκατανάλωση, δηλαδή η κατανάλωση των προϊόντων από τους ίδιους τους παραγωγούς, η εργασία της νοικοκυράς, κ.λπ., εκτός από την αυτοκατανάλωση των αγροτικών προϊόντων από τους ίδιους τους παραγωγούς.

Τα μεγέθη του εθνικού προϊόντος, του εθνικού εισοδήματος και της εθνικής δαπάνης είναι πάντα ίσα μεταξύ τους. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, μετράνε το ίδιο πράγμα, αλλά από διαφορετικές οπτικές. Το εθνικό προϊόν μετράει την αξία της παραγωγής, το εθνικό εισόδημα μετράει τα εισοδήματα που δημιουργούνται με την παραγωγή και η εθνική δαπάνη μετράει τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται αυτή η παραγωγή. Συνεπώς, ισχύει η ακόλουθη σχέση:

$$\text{ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ} = \text{ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ} = \text{ΕΘΝΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ}$$

Η σχέση αυτή είναι η βασική ταυτότητα των εθνικών λογαριασμών.

1.6 Καθαρό και ακαθάριστο εγχώριο προϊόν

Για την παραγωγή του προϊόντος μιας ορισμένης χρονικής περιόδου αναλώνεται μέρος του κεφαλαίου που υπάρχει στην οικονομία. Αυτό ονομάζεται

¹³ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

απόσβεση (depreciation). Το προϊόν, όπως υπολογίζεται από τις προαναφερθείσες μεθόδους, περιλαμβάνει και την απόσβεση. Επειδή όμως, αυτή αποτελεί ανάλωση αποθέματος, πρέπει να αφαιρεθεί από την αξία του τελικού προϊόντος για να βρεθεί η αξία της καθαρής παραγωγής κατά την διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Για το λόγο αυτό, το προϊόν που περιλαμβάνει την αξία της απόσβεσης ονομάζεται ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ). Αν από αυτό αφαιρεθεί η απόσβεση, προκύπτει το καθαρό εγχώριο προϊόν (ΚΕΠ). Επομένως, η διαφορά μεταξύ του ακαθάριστου και του καθαρού εγχώριου προϊόντος είναι η αξία των αποσβέσεων.

Η παραγωγή μιας χρονικής περιόδου αντιπροσωπεύεται από το καθαρό εγχώριο προϊόν. Επειδή όμως, είναι δύσκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια η απόσβεση και δεδομένου ότι το ύψος της βρίσκεται συνήθως σε μια ορισμένη σχέση με το ύψος του προϊόντος, χρησιμοποιείται συχνά το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ως μέτρο της επίδοσης της οικονομίας.¹⁴

1.7 Εθνικό προϊόν και οικονομική ευημερία

Το ύψος του εθνικού προϊόντος, αν διαιρεθεί με το μέγεθος του πληθυσμού της χώρας, δίνει το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν. Το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν χρησιμεύει, στο να συγκρίνει το πόσο πλούσιο είναι ένα κράτος σε σχέση με άλλα κράτη και στο να διαπιστωθεί πώς εξελίσσεται η οικονομική ευημερία μιας χώρας στην πάροδο του χρόνου.¹⁵

Η ταχύτητα με την οποία αυξάνεται κάθε χρόνο το εθνικό προϊόν και το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν (η ετήσια ποσοστιαία αύξησή του), αποτελεί βασικό δείκτη ανάπτυξης και οικονομικής προόδου μιας χώρας. Αυτό συμβαίνει γιατί το εθνικό προϊόν είναι μια αριθμητική αποτίμηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας και της αποτελεσματικής χρησιμοποίησης αυτών των δυνατοτήτων.

Με άλλα λόγια, το μέγεθος και ο ρυθμός μεταβολής του εθνικού προϊόντος, δίνει μια εικόνα της οικονομικής ισχύος της χώρας και δείχνει αν οι κάτοικοί της είναι σχετικά πλούσιοι ή φτωχοί. Όμως, αυτά τα μεγέθη μπορεί να δίνουν μερικές φορές μια περιορισμένη ή και παραπλανητική εικόνα για το ποια είναι η πραγματική οικονομική κατάσταση της χώρας.

¹⁴ Πετράκη-Κώττη Α. & Κώττη Χ. Γεωργίου (2000), *Σύγχρονη Μακροοικονομική*, Αθήνα: Ευγ. Μπένου

¹⁵ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

Αυτό μπορεί να συμβαίνει για πολλούς λόγους, οι σπουδαιότεροι των οποίων είναι οι ακόλουθοι:¹⁶

1. Το ύψος του εθνικού προϊόντος και του κατά κεφαλήν εθνικού προϊόντος δεν δείχνουν πώς το προϊόν αυτό μοιράζεται μεταξύ των κατοίκων της χώρας. Μια χώρα μπορεί να έχει υψηλό κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν, αλλά αυτό να είναι πολύ άνισα μοιρασμένο. Μπορεί, λίγα άτομα ή οικογένειες να έχουν το σύνολο σχεδόν του προϊόντος και ο μεγάλος αριθμός των κατοίκων να ζει σε συνθήκες φτώχειας ή εξαθλίωσης.
2. Στις φτωχές χώρες, πολλά αγαθά και υπηρεσίες – εκτός από τα αγροτικά προϊόντα – δεν γίνονται ποτέ εμπορεύματα, αλλά παράγονται με σκοπό την αυτοκατανάλωση. Με τον τρόπο αυτό, δεν περιλαμβάνονται στην αξία του εθνικού προϊόντος. Η φύλαξη των μικρών παιδιών, λόγω χάρη, ανατίθεται σε μέλη της οικογένειας, τα οποία προσφέρουν τις υπηρεσίες τους χωρίς χρηματική αμοιβή και δεν υπολογίζεται στο εθνικό προϊόν, ενώ στις σύγχρονες αναπτυγμένες οικονομίες, προσφεύγουν στις υπηρεσίες των παιδικών σταθμών ή απασχολούν μια γυναίκα έναντι αμοιβής για να προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες.
3. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα εμπορεύματα για να αθροιστούν και να δώσουν το εθνικό προϊόν, υπολογίζονται στην συνολική χρηματική αξία τους, πολλαπλασιάζονται δηλαδή οι ποσότητες με την τιμή κάθε εμπορεύματος. Οι τιμές των εμπορευμάτων διαφέρουν πολύ από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, πριν λίγα χρόνια, η τιμή της Coca – Cola ή του μπλου-τζην ήταν πολύ υψηλή, ενώ τα ενοίκια των σπιτιών, οι υπηρεσίες εκπαίδευσης και η ιατρική περίθαλψη ήταν πολύ φθηνά.
4. Τέλος, το εθνικό προϊόν δίνει ποσοτικές εκτιμήσεις της συνολικής παραγωγής και όχι ποιοτικά στοιχεία. Τα αυτοκίνητα ήταν πριν 50 χρόνια σχετικά ακριβότερα από σήμερα, αλλά τα σημερινά αυτοκίνητα, αν και φθηνότερα, είναι περισσότερο ασφαλή. Αυτές οι ποιοτικές μεταβολές δεν αποτυπώνονται εύκολα στο εθνικό προϊόν. Επίσης, δεν αποτυπώνονται οι δυσμενείς συνέπειες της παραγωγής. Αν υποθεθεί ότι, σε μια περιοχή υπάρχει ένα εργοστάσιο που μολύνει τον ατμοσφαιρικό αέρα και επιβληθεί η εγκατάσταση ειδικών φίλτρων, τότε η μόλυνση του περιβάλλοντος δεν υπολογίζεται ως αρνητική παράμετρος στην εκτίμηση του εθνικού προϊόντος. Η

¹⁶ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

εγκατάσταση του φίλτρου, που επαναφέρει ένα αγαθό που στερήσε το εργοστάσιο, τον καθαρό αέρα, θα προσμετρηθεί στο εθνικό προϊόν.¹⁷

¹⁷ www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΠΕΡΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.1: ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ

2.1.1 Ιστορία τη οικονομικής της ευημερίας

Η θεωρία της γενικής ευημερίας έχει τις ρίζες της στη θέση – πρόταση του Jeremy Bentham, ότι η κοινωνία πρέπει να ασχολείται με τη μεγιστοποίηση της συνολικής ευδαιμονίας ή χρησιμότητας των ατόμων. Ως νέος κλάδος όμως των οικονομικών, έλκει την καταγωγή της από την εργασία του A.C.Pigou «The economics of Welfare (1920) – αν και στοιχεία της είχαν ήδη εισαχθεί από άλλους, όπως οι Edgeworth, Marshall και Pareto- που αποδείχθηκε αρκετά εποικοδομητική στη διαλεύκανση των συνεπειών των διαφόρων μέτρων οικονομικής πολιτικής στη μεταβολή της κοινωνικής ευημερίας.

Η θεωρητική πλευρά της οικονομικής της ευημερίας διερευνείται βάσει τεσσάρων φάσεων εξέλιξής της. Οι αναλύσεις των Pareto, Pigou για τις αρχές, τα συστατικά και τους στόχους της οικονομικής της ευημερίας, αποτελούν την πρώτη φάση της εξέλιξής της, ως ειδικό κλάδο των οικονομικών. Η δεύτερη φάση αφορά την αποκαλούμενη «νέα οικονομική της ευημερίας», όπου τα κριτήρια ελέγχου της μεταβολής της γενικής ευημερίας ήταν η σημαντικότερη θεωρητική συμβολή. Η Τρίτη φάση αρχίζει με την «κατασκευή» της συνάρτησης γενικής ευημερίας και της μεγιστοποίησής της σε συνθήκες άριστης κατά Pareto ισορροπίας που άρχισε το τέλος της δεκαετίας του 1950. Η τέταρτη φάση ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1950, όπου συζητήθηκαν οι διάφορες θεωρητικές και εμπειρικές αδυναμίες των κριτηρίων σχηματισμού μιας συνάρτησης γενικής ευημερίας και συνεχίζεται έως σήμερα με διάφορες νέες ιδέες και προτάσεις μετατροπής τους.¹⁸

1. Γενική ευημερία: η απαρχή και τα συστατικά της

Από τους οικονομολόγους που ασχολήθηκαν με την οικονομική της ευημερίας, οι περισσότεροι υιοθέτησαν ως βασικούς παράγοντες καθορισμού της

¹⁸ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

μεταβολής της, κάποιες υποθέσεις, αρχές και συμπεράσματα, που πρωτοποριακά εισήγαγε ο Vilfredo Pareto το 1907. Οι σημαντικότερες από τις σχετικές υποθέσεις και αρχές που χρησιμοποίησε ο Pareto, με σταδιακή προσέγγιση, συνοψίζονται στα εξής:¹⁹

- Μπορεί να επιτευχθεί γενική ισορροπία σε ανταγωνιστικές συνθήκες, όταν ο λόγος ανταλλαγής και παραγωγής των αγαθών ή η γραμμή τιμών των αγαθών που καθιερώνεται στην αγορά, αντιστοιχεί στην υψηλότερη καμπύλη αδιαφορίας του καταναλωτή και στην υψηλότερη καμπύλη ίσου κέρδους του παραγωγού.
- Η ανταγωνιστική διαδικασία που χρησιμοποιεί τις επιχειρήσεις ως λήπτες τιμών θα οδηγήσει σε αύξηση της ευημερίας των καταναλωτών και σε παραγωγή ελάχιστου κόστους με μηδενικά καθαρά κέρδη. Και τα δύο αυτά στοιχεία εγγυούνται την μέγιστη ωφελιμότητα των ατόμων.

Ο Pareto, κατέληξε σε αυτές τις συνθήκες – καταστάσεις ισορροπίας, χωρίς να χρησιμοποιήσει την μετρήσιμη χρησιμότητα ή ωφελιμότητα, όπως την αποκάλεσε. Με τον τρόπο αυτό, απέφυγε τις αδυναμίες που εκπορεύονται από τις διάφορες αξιολογικές κρίσεις, προς τις οποίες με σαφήνεια αντιτίθεται, όπως για παράδειγμα την διαπροσωπική σύγκριση χρησιμοτήτων των ατόμων καθώς και τις ασάφειες που συνοδεύουν την εύρεση ενός μέτρου χρησιμότητας. Μολονότι ο Pareto ήταν υπέρ μιας αξιολογικής ουδετερότητας στην ανάλυση των οικονομικών φαινομένων, εντούτοις, όπως παρατήρησε ο Nath, για την εξαγωγή των συμπερασμάτων του για την συνολική ευημερία στηρίχθηκε στις εξής ηθικές αξιολογήσεις: α) ενδιαφερόμαστε για την ευημερία όλων των ατόμων που απαρτίζουν το κράτος και όχι για την ευημερία μιας αφηρημένης υπόστασης όπως είναι το κράτος, β) μπορούμε να αγνοήσουμε κάθε μη οικονομική παράμετρο που μεταβάλλει την ευημερία των ατόμων, γ) το άτομο είναι ο καλύτερος κριτής της ευημερίας του, δ) εάν οποιαδήποτε μεταβολή στην κατανομή των πόρων αυξάνει το εισόδημα και την ανάπαυση κάποιων ατόμων χωρίς να μειώσει κανενός, τότε θεωρείται ότι έχει αυξηθεί η γενική ευημερία.

Ο Pareto, ήδη κατά το παρελθόν, είχε τονίσει ότι σε μια κατάσταση ισορροπίας, όταν είναι αδύνατο να αυξηθεί η χρησιμότητα κάποιων ατόμων χωρίς να μειωθεί κάποιων άλλων, τότε αυτή θεωρείται ως η άριστη δυνατή να επιτευχθεί. Σε

¹⁹ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

νεότερο έργο του, βάσει των παραπάνω δύο αρχών, χαρακτηρίζει μια ισορροπία που αντιστοιχεί στην «μέγιστη ωφελιμότητα» των ατόμων (παραγωγών και καταναλωτών», ως μια κατάσταση «όπου είναι αδύνατο να βρεθεί ένας τρόπο μιας μικρής μετακίνησης από αυτή ...έτσι ώστε η ωφελιμότητα που απολαμβάνετε από το κάθε άτομο να αυξηθεί να μειωθεί». Η κατάσταση αυτή που απεικονίζεται από το σημείο που εφάπτονται οι υψηλότερες κατά το δυνατό καμπύλες αδιαφορίας που μπορεί να επιτευχθούν, δύο αγαθών με δεδομένη την άριστη παραγωγή και τους όρους ανταλλαγής δύο ατόμων, αποτελεί το βασικότερο συμπέρασμα της ανάλυσης του Pareto για την εξεύρεση του σημείου μέγιστης ευημερίας. Το συμπέρασμα ότι κάτω από την μεγιστοποιητική συμπεριφορά των ατόμων, ο τέλειος ανταγωνισμός οδηγεί σε άριστο κατά Pareto έχει χαρακτηριστεί ως «το πρώτο θεμελιώδες θεώρημα της οικονομικής της ευημερίας».

2. Η νέα οικονομική της ευημερίας: ανταποδοτικά κριτήρια

Με την Αγγλοσαξονική τάση της «νέας οικονομικής της ευημερίας» εισάγεται εκ νέου η θεμελιώδης υπόθεση, ότι τα άτομα διαθέτουν εξίσου καλά την ικανότητα να απολαύσουν την ζωή τους και τα αγαθά που την συνοδεύουν. Εντός της τάσης αυτής, αναπτύχθηκαν εργασίες, που στήριζαν την ανάλυσή τους στην εξαγωγή τεκμηριωμένων προτάσεων και συμπερασμάτων που αφορούν κυρίως την αύξηση της αποδοτικότητας.

Ο Hotelling, χρησιμοποιώντας την ανάλυση της οριακής χρησιμότητας και την αρχή τιμολόγησης των αγαθών, βάσει της ισότητας του οριακού κόστους με την τιμή, έδειξε ότι η μετατόπιση της φορολογίας από τους άμεσους στους έμμεσους φόρους μειώνει την ευημερία της κοινωνίας. Ο λόγος είναι ότι οι έμμεσοι φόροι μειώνουν την αποτελεσματικότητα, λόγω των μη αριστοποιητικών αποφάσεων που λαμβάνουν οι παραγωγοί και οι καταναλωτές. βάσει αυτής της αρχής, έδειξε, ότι εάν η κυβέρνηση αντί να εισπράττει έσοδα από έμμεσους φόρους για να χρηματοδοτήσει ένα έργο κοινής ωφέλειας, το κάνει με άμεση φορολογία και επιβάλλει μια τιμή στο παραγόμενο αγαθό ή υπηρεσία ίση με το οριακό κόστος, τότε θα δημιουργηθεί μια κατάσταση διαμέσου αναδιανομής εισοδήματος και έμμεσων αποζημιώσεων, όπου όλα τα άτομα θα απολαμβάνουν υψηλότερη ευημερία.²⁰

²⁰ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

Την ίδια περίοδο, ο Hicks, χρησιμοποιώντας την έννοια του πλεονάσματος καταναλωτού του Marshall έδειξε, ότι εάν αυξηθεί η παραγωγικότητα της οικονομίας λόγω καλύτερης οργάνωσης των παραγωγικών συντελεστών, της τεχνολογικής προόδου και άλλων βελτιώσεων, τότε, μολονότι δημιουργείται αναδιανομή του εισοδήματος, οι κερδισμένοι είναι σε θέση να αποζημιώσουν τους χαμένους και να έχουν και απόθεμα.

Τα παραπάνω κριτήρια και άλλα που προηγήθηκαν, αναλύθηκαν κριτικά από τον Samuelson που υποστηρίζει ότι μια οικονομική πολιτική μπορεί να θεωρηθεί ότι αυξάνει την οικονομική ευημερία, μόνο εάν μετατοπίζει σε μεγαλύτερη θέση την μέγιστη εφικτή καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων και την εφαπτόμενη της καμπύλη δυνατοτήτων χρησιμότητας. Παρόμοια, με πνεύμα κριτικής αξιολόγησης, ο Baumol προτείνει να υιοθετηθεί το κριτήριο κατά Pareto στην αξιολόγηση καταστάσεων ευημερίας διαμέσου της αποζημίωσης, με τον εξής τρόπο: εάν στην νέα κατάσταση καταστεί δυνατό να πεισθούν τα άτομα που κάνουν επιβλαβείς ενέργειες για το σύνολο των ατόμων, να τροποποιήσουν την συμπεριφορά τους και να επιτευχθεί αύξηση του προϊόντος, τότε λαμβάνει χώρα για όλους μια βελτίωση της ευημερίας.

Η αδυναμία της παραπάνω ανάλυσης των νέων οικονομιών της ευημερίας να απελευθερωθούν από ηθικές αξιολογήσεις και υποκειμενικές εκτιμήσεις, έστρεψε κάποιους ερευνητές που ήδη είχαν ακολουθήσει την προσέγγιση του Pareto, σε μια προσπάθεια εξαγωγής μιας χαρακτηριστικής συνάρτησης συνολικής ευημερίας διαμέσου της οποίας να καθίσταται δυνατόν να γίνει περισσότερο «επιστημονικός» ο εν λόγω κλάδος. Οι προσπάθειες και προτάσεις των σημαντικότερων από αυτούς τους ερευνητές εξετάζονται στο επόμενο τμήμα.²¹

3. Συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας

Διάφοροι νεοκλασικοί, για να ξεπεράσουν τον σκόπελο της κριτικής των θετικιστών ως προς την επιστημονική οντότητα των αξιολογικών κρίσεων, υιοθέτησαν την ιεράρχηση των κοινωνικών καταστάσεων από μέρους των ατόμων ως βάση αντικατάστασης της διαπροσωπικής σύγκρισης των χρησιμοτήτων. Εισήγαγαν την συνάρτηση ευημερίας που δείχνει από ποιους παράγοντες εξαρτάται η κοινωνική ευημερία και ποιος μπορεί να είναι ο στόχος της, με βάση το κριτήριο Pareto. Η νέα

²¹ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

αυτή φάση της εξέλιξης της οικονομικής της ευημερίας στηρίχθηκε στην υπόθεση ότι μπορεί να σχηματισθεί μια συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας ως συνάρτηση της ευημερίας κάθε ατόμου, που να εμπεριέχει και την αξιολόγησή του για την κατανομή της ευημερίας. Με την κατασκευή μιας τέτοιας συνάρτησης ελπίζόταν ότι, οι οικονομολόγοι θα ήταν σε θέση να βρουν τις προϋποθέσεις μεγιστοποίησης της ως προς κάποια οικονομική πολιτική.

Την αρχή προς αυτήν την νέα τάση έκανε ο Bergson, ο οποίος περιγράφοντας μια συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας και την επίτευξη ισορροπίας, σύμφωνα με το σημείο μέγιστης παραγωγικής δυνατότητας της οικονομίας, κατέληξε στις εξής αρχές: α) εάν όλα τα άτομα εκτός ενός βρίσκονται σε ισορροπία, βάσει των καταναλωτικών τους προτιμήσεων, τότε εάν το άτομο αυτό μετακινηθεί σε μια κατάσταση που την προτιμά περισσότερο, η οικονομική ευημερία όλων αυξάνεται, β) σε μια κατάσταση διανομής, εάν δεν μειωθεί το εισόδημα κανενός ατόμου αλλά αυξηθεί το εισόδημα κάποιων άλλων ατόμων λόγω αύξησης της αποδοτικότητας, τότε η ευημερία αυξάνεται, γ) εάν σε δεδομένη κατάσταση διανομής μειωθεί το εισόδημα ενός ατόμου, για να διατηρηθεί η ίδια συνολική ευημερία θα πρέπει να αυξηθεί το εισόδημα ενός άλλου ατόμου, σε ποσό μεγαλύτερο από την μείωση που έλαβε χώρα στο πρώτο άτομο. Βέβαια, κάθε άτομο στην οικονομία θα μπορεί να σχηματίσει την δική του συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας, που εάν έχει πολλά όμοια στοιχεία με των άλλων, τότε μπορεί να εκληφθεί ως μια αντιπροσωπευτική της κοινωνίας.²²

Λίγο αργότερα, ο Samuelson σημειώνει τις υποθέσεις του για τον σχηματισμό της συνάρτησης ευημερίας, οι οποίες είναι οι ακόλουθες: α) οι τιμές συμπεριλαμβάνονται στην συνάρτηση εμμέσως διαμέσου του λόγου ανταλλαγής των αγαθών και των υπηρεσιών, β) τα συστατικά της στοιχεία αποτελούνται από αγαθά που παράγονται και καταναλώνονται από τα οικονομούντα άτομα, γ) τα διαθέσιμα αγαθά και υπηρεσίες είναι ίδιας ποιότητας για όλα τα άτομα, δ) είναι δυνατόν οι παραγωγικές υπηρεσίες να χρησιμοποιούνται σε πολλές χρήσεις με την ίδια αποδοτικότητα, ε) το άτομο είναι ο μοναδικός κριτής των προτιμήσεών του, στ) η χρησιμότητα που κάθε άτομο εξάγει από την κατανάλωση των αγαθών, εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από τα αγαθά αυτά και την ποσότητά τους, δηλαδή, εξαιρούνται περιπτώσεις όπου η χρησιμότητα του ενός εξαρτάται από την κατανάλωση των άλλων ατόμων, ζ) η συνάρτηση ευημερίας της κοινωνίας είναι

²² Καραγιάννης, Α., *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

συμμετρική προς τις προτιμήσεις όλων των ατόμων, δηλαδή, οι ατομικές προτιμήσεις με την ίδια ένταση που έχουν, έτσι θα πρέπει να εμφανίζονται και στην συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας, η) η συνάρτηση αυτή, που στην ουσία δείχνει μη μετρήσιμη σύγκριση των προτιμήσεων των ατόμων θα πρέπει να μεγιστοποιείται. Κάτω από διάφορους μαθηματικούς μετασχηματισμούς, ο Samuelson κατέληξε στις γνωστές συνθήκες άριστων παραγωγικών και καταναλωτικών σημείων, που με την ταυτόχρονη ισότητά τους αποδεικνύουν την μεγιστοποίηση της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας.

4. Αδυναμίες της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας – νέες προτάσεις και προσανατολισμοί

Ένα βασικό θέμα που υπεισέρχεται στην ανάλυση της σύγχρονης οικονομικής της ευημερίας, που αποτελεί και την τελευταία φάση της εξέλιξής της, είναι το πώς μπορούν να διαμορφωθούν ορθές αποφάσεις διαμέσου κοινωνικών διεργασιών. Το θέμα αυτό που απασχόλησε τους αρχαίους Έλληνες και κυρίως τον Αριστοτέλη, επανεμφανίστηκε πολλούς αιώνες αργότερα, κατά την διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης, γύρω στο 1780, από τους J.C.Borda, Marquis de Condorcet, οι οποίοι χρησιμοποιώντας μαθηματικούς συλλογισμούς, εξέτασαν τα αποτελέσματα της δημοκρατικής διαδικασίας της ψηφοφορίας. Ειδικότερα ο Condorcet, επιδιώκοντας να ανακαλύψει μια διαδικασία λήψης κοινωνικών αποφάσεων, δηλαδή αποφάσεων που απορρέουν από δύο ή περισσότερα άτομα και έχουν επιπτώσεις σε άλλα άτομα, έλαβε υπόψη τις προτιμήσεις των διαφόρων ατόμων σε σχέση με τα συμφέροντά τους και τα αποτελέσματα της δημοκρατικής επιλογής της ψηφοφορίας. Η απαισιόδοξη κατάληξη των συλλογισμών του ή το «παράδοξο της πλειοψηφίας» όπως είχε έκτοτε αποκληθεί, δείχνει ότι ο κανόνας πλειοψηφίας ενέχει ασυνέπεια στην ιεράρχηση των κοινωνικών προτιμήσεων.²³

Έπειτα, ο Arrow θέλησε, βασιζόμενος σε μια ιεραρχική κατάταξη των προτιμήσεων των ατόμων για διάφορες κοινωνικές κατατάξεις, να δείξει ότι θα οδηγήσουν σε μεγιστοποίηση της ευημερίας, εάν εκπληρώνονται οι εξής συνθήκες: α) η συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας καθορίζεται για κάθε ζεύγος εναλλακτικών καταστάσεων, βάσει των προτιμήσεων των ατόμων που πληρούν ορισμένες ιδιότητες (ή αλλιώς συνθήκη της καθολικότητας), β) η ιεράρχηση των κοινωνικών

²³ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

προτιμήσεων θα εξαρτάται αναλογικά από τις σχετικές ιεραρχήσεις των ατόμων (ή αλλιώς τη συνθήκη της ανταποκριτικότητας), γ) οι κοινωνικές επιλογές που λαμβάνουν χώρα δεν εξαρτώνται από παράγοντες που δεν εμπίπτουν στην διαμόρφωσή τους, δηλαδή οι επιλογές θα εξαρτώνται μόνο από τις αναφερόμενες και όχι από άλλες καταστάσεις (ή συνθήκη της ανεξαρτησίας από άσχετες καταστάσεις), δ) κυριαρχούν οι προτιμήσεις των ατόμων για την διαμόρφωση μιας συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας. Με άλλα λόγια, η συνάρτηση αυτή δεν μπορεί να επιβάλλεται στα άτομα και να καθορίζει τις προτιμήσεις τους, (ή συνθήκη της μη επιβολής), ε) δεν πρέπει να ισχύει ο δικτατορικός σχηματισμός της συνάρτησης ευημερίας (ή συνθήκη απουσίας δικτατορίας). Εκτός από αυτές τις συνθήκες, εισάγονται από τον Arrow και άλλες δύο ερμηνευτικές της οικονομικής συμπεριφοράς των ατόμων: α) για κάθε άτομο συγκρίνει δύο εναλλακτικές κοινωνικές καταστάσεις και επιλέγει εκείνη που περιέχει περισσότερα αγαθά και β) συγκρίνοντας δύο εναλλακτικές καταστάσεις, το άτομο θα επιλέξει εκείνη που έχει έστω και ένα θετικό στοιχείο περισσότερο από την άλλη.²⁴

2.1.2 Τα δύο θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας

Το 1776, δημοσιεύτηκε το πρώτο σημαντικό έργο της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης, «ο πλούτος των εθνών» του Adam Smith. Στο έργο αυτό διατυπώθηκε η άποψη ότι, ο ανταγωνισμός οδηγεί τα άτομα που επιδιώκουν το δικό τους συμφέρον, να επιδιώκουν ταυτόχρονα και το κοινό συμφέρον. Το ερώτημα που απασχόλησε από τότε τους οικονομολόγους ήταν, κάτω από ποιες συνθήκες και προϋποθέσεις, ο ανταγωνισμός οδηγεί σε οικονομική αποτελεσματικότητα και επομένως σε μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Τα βασικά αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας μπορούν να συνοψιστούν στις εξής δύο προτάσεις που έχουν οριστεί ως τα δύο θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας.²⁵

Πρώτο θεμελιώδες θεώρημα

Το πρώτο θεώρημα αναφέρει ότι, κάτω από ορισμένες συνθήκες, οι ανταγωνιστικές αγορές οδηγούν σε μια κατανομή των πόρων, ώστε να μην είναι δυνατό με ανακατανομή των πόρων, είστε στην παραγωγή είτε στην κατανάλωση, να

²⁴ Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι - Θεωρία*

²⁵ www.esdda.gr, Μελέτη «Ανταγωνισμός και οικονομική αποτελεσματικότητα»

μπορεί να βελτιωθεί η θέση ενός ατόμου χωρίς να χειροτερέψει η θέση κάποιου άλλου. Με άλλα λόγια, η λειτουργία των ανταγωνιστικών αγορών, οδηγεί σε μια κατάσταση που είναι άριστη κατά Pareto.

Δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα

Το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα αναφέρει ότι, κάθε σημείο της καμπύλης δυνατοτήτων χρησιμότητας μπορεί να επιτευχθεί από ένα ανταγωνιστικό σύστημα αγορών, με δεδομένο ότι, η αρχή γίνεται με τη σωστή κατανομή των πόρων.

Όμως, το να είναι η οικονομία αποτελεσματική κατά Pareto, δεν σημαίνει ότι και η διανομή του εισοδήματος είναι σωστή ή επιθυμητή. Σε μια ανταγωνιστική οικονομία είναι δυνατό, η διανομή του εισοδήματος να είναι πολύ άνιση. Έτσι, μια οικονομία σε κατάσταση άριστη κατά Pareto, σημαίνει απλά και μόνο ότι δεν μπορεί να βελτιωθεί η θέση κάποιου ατόμου χωρίς να χειροτερέψει η θέση κάποιου άλλου. Συνεπώς, το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας ορίζει ότι, η διανομή του εισοδήματος που δημιουργείται από τις ανταγωνιστικές αγορές δεν σημαίνει ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί ο μηχανισμός της ανταγωνιστικής αγοράς. Εκείνο που χρειάζεται, είναι η αναδιανομή αρχικά του πλούτου και μετά οι ανταγωνιστικές αγορές να λειτουργήσουν απρόσκοπτα.²⁶

2.1.3 Αποτελεσματικότητα κατά Pareto

Η αποτελεσματικότητα κατά Pareto είναι ένα δεοντολογικό κριτήριο που χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση των επιδράσεων που έχει η χρήση των πόρων στην ευημερία των ατόμων. Το κριτήριο της αποτελεσματικότητας ικανοποιείται όταν οι πόροι χρησιμοποιούνται, μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, με τέτοιο τρόπο, ώστε να μειωθεί η ευημερία κάποιου άλλου. Το κριτήριο αυτό διατυπώθηκε από τον Ιταλό οικονομολόγο και κοινωνιολόγο Vilfredo Pareto (1848 – 1923) και είναι γνωστό και ως κριτήριο της αριστοποίησης κατά Pareto. Το κριτήριο αυτό διευκολύνει, ώστε να αποφευχθεί ένα από τα «άλυτα» προβλήματα των οικονομικών της ευημερίας, εκείνο που αναφέρεται στο θέμα της διαπροσωπικής σύγκρισης της ευημερίας.²⁷

Το κριτήριο κατά Pareto χαρακτηρίζεται από έντονο ατομικισμό, αφού μόνο το ίδιο το άτομο μπορεί να κρίνει αν μια κατάσταση είναι καλύτερη ή χειρότερη. Εάν

²⁶ www.esdda.gr, Μελέτη «Ανταγωνισμός και οικονομική αποτελεσματικότητα»

²⁷ Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

κατά τη δική του κρίση, το άτομο είναι καλύτερα, λόγω αναδιανομής πόρων και κανένα άλλο άτομο δεν δηλώνει χειρότερα, τότε υπάρχει βελτίωση κατά Pareto.

Για την κατά Pareto άριστη κατανομή των πόρων, απαιτείται αποτελεσματικότητα στην σφαίρα της κατανάλωσης (αποτελεσματικότητα ανταλλαγής), στην σφαίρα της παραγωγή (αποτελεσματικότητα παραγωγής) καθώς και στο σύνολο της οικονομίας (αποτελεσματικότητα της σύνθεσης του προϊόντος).

2.1.4 Η σχέση μεταξύ αποτελεσματικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης

Η σχέση μεταξύ αποτελεσματικότητας και δικαιοσύνης αποτελεί τον πυρήνα της δημόσιας συζήτησης για την κρατική πολιτική. Υπάρχει διχογνωμία ως προς τη φύση της σχέσης (είναι θετική, αρνητική κλπ.) - και ως προς την έντασή της (για να μειωθεί η ανισότητα, πόση αποτελεσματικότητα πρέπει να θυσιαστεί ή για να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα πόσο πρέπει να αυξηθεί η ανισότητα;). Επίσης υπάρχει διχογνωμία για το αν η αποτελεσματικότητα αποτελεί το κεντρικό ζήτημα της κοινωνίας και έχει προτεραιότητα ως αξία έναντι της δικαιοσύνης ή αν ισχύει το αντίστροφο.

Ωστόσο, η φιλελεύθερη σκέψη εκθειάζει την αποτελεσματικότητα της αγοράς και θεωρεί ότι, οι αγοραίες τιμές των συντελεστών παραγωγής αντανακλούν τη συμβολή τους στην παραγωγή του προϊόντος της οικονομίας και αποτελούν δίκαιη αρχή διανομής του εισοδήματος. Η κρατική παρέμβαση στη διανομή του εισοδήματος δημιουργεί στρεβλώσεις στις τιμές και άρα οικονομική αναποτελεσματικότητα και αδικίες ως προς την διανομή. Είναι λοιπόν φανερό ότι, σύμφωνα με τη φιλελεύθερη σκέψη υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ δικαιοσύνης και αποτελεσματικότητας. Μάλιστα, οι κλασσικοί οικονομολόγοι (Smith, Ricardo), που υπήρξαν οι πρώτοι υπέρμαχοι του οικονομικού φιλελευθερισμού, υποστήριζαν την ανισοκατανομή του εισοδήματος ως προϋπόθεση της ταχείας συσσώρευσης του κεφαλαίου και της μεγιστοποίησης του προϊόντος της οικονομίας.²⁸

Τα επιχειρήματα των φιλελεύθερων, αναφορικά με την αρνητική σχέση μεταξύ αποτελεσματικότητας και δικαιοσύνης συγκεντρώνονται ως επί το πλείστον στη στρεβλωτική επίδραση που ασκούν οι φόροι στις σχετικές τιμές των προϊόντων, στους μισθούς, τα επιτόκια και τα κέρδη. Το αποτέλεσμα είναι η αλλοίωση της κατανομής των πόρων μεταξύ καταναλωτικών αγαθών και η μείωση της προσφοράς

²⁸ Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

εργασίας, της αποταμίευσης και των επενδύσεων. Όλα αυτά έχουν ως συνέπεια τη μείωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας.

Οι στρεβλώσεις συνδέονται με την προσπάθεια των ατόμων να μειώσουν τη φορολογική τους υποχρέωση. Κάθε φόρος επί ενός εμπορεύματος (φόρος κατανάλωσης ή προστιθέμενης αξίας) είναι στρεβλωτικός, διότι κάθε άτομο μπορεί να μεταβάλλει τις φορολογικές του υποχρεώσεις, απλά μειώνοντας τις ποσότητες που αγοράζει από το συγκεκριμένο εμπόρευμα. Κάθε φόρος εισοδήματος, είναι επίσης στρεβλωτικός, διότι ένα άτομο μπορεί να μειώσει τη φορολογική του υποχρέωση αποταμιεύοντας λιγότερο (φόρος μισθωτών υπηρεσιών, φόρος επί των τόκων). Κάθε φόρος επί των επιχειρηματικών κερδών είναι στρεβλωτικός, διότι μειώνει τις επενδύσεις. Οι στρεβλωτικοί φόροι είναι αναποτελεσματικοί υπό την έννοια ότι, αν το κράτος μπορούσε να τους αντικαταστήσει με έναν εφάπαξ φόρο, θα μπορούσε να συγκεντρώσει τα ίδια έσοδα, αυξάνοντας την ευημερία των ατόμων.

Σύμφωνα λοιπόν με τους φιλελεύθερους, η αναδιανομή του εισοδήματος μέσω της προοδευτικής φορολογίας πρέπει να αποφεύγεται. Ο μόνος φόρος που δεν παράγει οικονομική αναποτελεσματικότητα, εφόσον δεν προκαλεί στρεβλώσεις σε σχέση με την άριστη κατά Pareto κατανομή των πόρων, είναι ο εφάπαξ κατά κεφαλήν φόρος. Κι αυτό, διότι έχει μόνο αποτέλεσμα εισοδήματος και όχι αποτέλεσμα υποκατάστασης.²⁹

2.1.5 Συναρτήσεις κοινωνικής ευημερίας

Ένα άτομο είναι δυνατό να ανακοινώσει τι είδους σχέσεις αντίστροφης αναλογίας πιστεύει ότι είναι ενδεδειγμένες και κάποιο άλλο άτομο να ανακοινώσει ένα διαφορετικό σύνολο ως το πλέον κατάλληλο. Είναι σαν να υπάρχει μια κοινωνική καμπύλη αδιαφορίας για την κοινωνία ή το κράτος. Αυτό αναφέρεται απλά στις προτιμήσεις και στάσεις του ατόμου, που είναι σε θέση να λαμβάνει τις σημαντικές αποφάσεις, ή μήπως η κοινωνική καμπύλη αδιαφορίας μπορεί να συναχθεί από τις στάσεις και προτιμήσεις των πολιτών που συγκροτούν την κοινωνία; Δυστυχώς, όπου δεν υπάρχει ομοφωνία, δεν υπάρχει κάποιος εν γένει αποδεκτός τρόπος άθροισης των προτιμήσεων διάφορων ατόμων στην κοινωνία, ώστε να καταλήξει κάποιος σε μια συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας.

²⁹ Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

Μερικοί φιλόσοφοι και οικονομολόγοι αποπειράθηκαν να χρησιμοποιήσουν μια διεύρυνση της *θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου*, για να υποστηρίξουν την άποψή τους για την κατάλληλη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας. Η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου αναφέρει ότι, το κράτος θα πρέπει να θεωρηθεί ως εθελοντική συνένωση ατόμων προς το αμοιβαίο συμφέρον. Τα άτομα υπογράφουν «συμβόλαιο» που δίνει ορισμένα δικαιώματα και εξουσίες στο κράτος, ως αντάλλαγμα των οποίων, το κράτος παρέχει ορισμένες υπηρεσίες, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να παρασχεθούν χωρίς το κράτος ή θα μπορούσαν να αποκτηθούν μόνο με πολύ μεγαλύτερο κόστος. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, ένα αποδεκτό πρόγραμμα φόρων θα πρέπει να είναι τέτοιο, ώστε το άτομο να είναι σε καλύτερη θέση από ότι θα ήταν αν απουσίαζε το κράτος. Εντούτοις, αν η θεωρία εξεταστεί λεπτομερειακά, δίνει ελάχιστη βοήθεια στη χάραξη της πολιτικής. Αν φανταστεί κανείς μια κοινωνία - χωρίς δημόσιους δρόμους, χωρίς δημόσια εκπαίδευση, χωρίς νόμους, χωρίς αστυνομία, χωρίς κρατικά παρεχόμενα αγαθά οποιοδήποτε είδους - είναι πιθανό ότι όλα τα άτομα θα ήταν σε χειρότερη θέση σε έναν ατομιστικό κόσμο, χωρίς φόρους και κράτος από ότι είναι με το παρόν σύστημα.

Ο Rawls ισχυρίζεται ότι, για να καταλήξει κανείς σε ένα σύνολο αρχών για τη συναγωγή συναρτήσεων κοινωνικής ευημερίας, θα πρέπει να αποστασιοποιηθεί από τα εγωιστικά συμφέροντα, τα οποία θα υπερίσχυαν αν κάποιος γνώριζε τη θέση στην οποία θα γεννιόταν. Επομένως, ένα άτομο θα πρέπει να καταλήξει σε μια άποψη για το τι είναι δίκαιο, πριν γνωρίσει ποια είναι η θέση που θα έχει στην κοινωνία. Ο Rawls ισχυρίζεται ότι σε αυτήν την περίπτωση, όλα τα άτομα θα επιθυμούσαν να ακολουθήσουν την αρχή της μεγιστοποίησης της ευημερίας των ατόμων που είναι στη χειρότερη θέση, και δεν θα ήταν διατεθειμένα να δεχθούν οποιοσδήποτε σχέσεις αντίστροφης αναλογίας -οποιοσδήποτε αλλαγές που θα μείωναν την ευημερία των ανθρώπων που βρίσκονται στη χειρότερη θέση θα απορρίπτονταν- ανεξάρτητα από τα κέρδη που ενδέχεται να απέδιδαν σε άλλους.³⁰

Ωστόσο, ο John Harsanyi δίνει ένα παρόμοιο επιχειρήμα για τη χρησιμοποίηση μιας ωφελμιστικής κοινωνικής συνάρτησης ευημερίας. Πίσω από το πέπλο άγνοιας μπορεί να σκεφθεί κανείς, ότι τα άτομα αντιμετωπίζουν έναν κίνδυνο, την πιθανότητα να είναι άτομα με υψηλή αμοιβή και την πιθανότητα να είναι άτομα με χαμηλό εισόδημα. Το ζήτημα του πώς συμπεριφέρεται το άτομο, όταν

³⁰ Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

αντιμετωπίζει περιστάσεις που ενέχουν κίνδυνο, έχουν μελετηθεί σε έκταση. Τα άτομα μεγιστοποιούν την μέση ωφέλειά τους υπό συνθήκες που είναι αρκετά προφανείς (αλλά παρ' όλα αυτά δεν είναι καθολικής αποδοχής). Αν τα άτομα, με το να επιλέγουν ανάμεσα σε διαφορετικές κατανομές εισοδήματος (κοινωνικά προγράμματα), συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο (πίσω από το πέπλο άγνοιας) όπως θα έκαναν επιλέγοντας ανάμεσα σε διαφορετικούς κινδύνους, τότε μπορεί ναδειχθεί ότι η κοινωνική ευημερία μπορεί να υπολογιστεί χρησιμοποιώντας το κριτήριο του ωφελιμισμού. Έτσι, ο ωφελιμισμός μπορεί να συναχθεί από βασικότερες θεωρητικές αρχές.³¹

³¹ Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.2: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ

2.2.1 Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση

Το κύριο αντικείμενο της μακροοικονομικής είναι το συνολικό εισόδημα και ο καθορισμός του. Το εισόδημα αποτελεί το κύριο οικονομικό μέτρο του επιπέδου διαβίωσης. Συγκεκριμένα, όσο υψηλότερο εισόδημα διαθέτει κάποιος, τόσο περισσότερα αγαθά είναι σε θέση να αποκτήσει και άρα, τόσο περισσότερο θεωρείται ότι βελτιώνεται η οικονομική θέση και η ατομική του ευημερία.

Η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται σήμερα, ως ένα από τα κυριότερα αντικείμενα της οικονομικής επιστήμης γιατί ασχολείται με το εισόδημα, τις μεταβολές του καθώς και με τους παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά στα παραπάνω. Είναι γνωστό, ότι το εισόδημα εξαρτάται από τη διαχρονική επιλογή μεταξύ τρέχουσας κατανάλωσης και αποταμίευσης – επένδυσης, τα οποία ισοδυναμούν με τη μελλοντική κατανάλωση. Άρα, όλες οι αποφάσεις για το εισόδημα και την ευημερία συνδέονται αναπόφευκτα με την επιλογή των νοικοκυριών μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης, με στόχο τη μεγιστοποίηση της ευημερίας τους, καθώς και με την επιλογή της παραγωγής των επιχειρήσεων, με σκοπό τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Με βάση τα παραπάνω, η ανάλυση γίνεται συνήθως σε μακροοικονομικό πλαίσιο (εισόδημα, κατανάλωση, επενδύσεις – αποταμίευση), αλλά τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται αφορούν συχνά τη μικροοικονομική συμπεριφορά των ατόμων και των επιχειρήσεων. Η μελέτη αυτών των επιδράσεων σε συνολικό επίπεδο, σε συνδυασμό με την αριστοποίηση αυτών των αποφάσεων αποτελούν ένα ισχυρότατο εργαλείο για την ολοκληρωμένη περιγραφή και κατανόηση του οικονομικού συστήματος.

Σύμφωνα λοιπόν με τον ορισμό, η οικονομική μεγέθυνση προσδιορίζεται κυρίως από το εισόδημα της οικονομίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ενδιαφέρει το επίπεδο του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) της οικονομίας, το οποίο δίνεται από τους Εθνικούς Λογαριασμούς. Το μέγεθος αυτό, ενδιαφέρει όχι μόνο ως απόλυτη τιμή (επίπεδο οικονομικής μεγέθυνσης), αλλά και στη διαχρονική εξέλιξη του, η οποία δίνεται από το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, δηλαδή την ποσοστιαία μεταβολή του σε κάθε περίοδο. Ο λόγος είναι προφανής, καθώς αν μια οικονομία με υψηλό πληθωρισμό δεν αναπτύσσεται, τότε η ονομαστική τιμή του εισοδήματος θα

μεταβάλλεται με μεγάλους ρυθμούς, χωρίς αυτό να αντικατοπτρίζει πραγματική οικονομική μεγέθυνση και βελτίωση της θέσης της.³²

Επίσης, το εισόδημα και ο ρυθμός μεγέθυνσης θεωρούνται ενδεικτικά μεγέθη της συνολικής παραγωγής της οικονομίας. Υψηλό ή χαμηλό εισόδημα σημαίνει, ότι η οικονομία στο σύνολό της θεωρείται μεγάλη ή μικρή αντίστοιχα, για παράδειγμα, σε σχέση με το συνολικό παγκόσμιο εισόδημα. Ο υψηλός ή χαμηλός ρυθμός μεγέθυνσης του εισοδήματος δείχνει κατά πόσο η οικονομία αυτή γίνεται πλουσιότερη ή φτωχότερη σε σχέση με άλλες οικονομίες.

Παρότι όμως, η μεταβολή του εισοδήματος αποτελεί σημαντικό μέτρο προσδιορισμού της οικονομικής μεγέθυνσης, μια οικονομία μπορεί να έχει μεγάλο εισόδημα, λόγω του απόλυτου μεγέθους της, χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα ότι οι κάτοικοί της έχουν υψηλό εισόδημα στη διάθεσή τους. Για να ληφθεί υπόψη ο δημογραφικός παράγοντας πρέπει να υπολογιστεί το *κατά κεφαλήν εισόδημα* της οικονομίας, το οποίο *ισούται με το λόγο του ΑΕΠ προς τον πληθυσμό*, και δίνει το *εισόδημα που είναι διαθέσιμο σε κάθε άτομο του πληθυσμού κατά μέσο όρο*.

Ο ρυθμός μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ αποτελεί, σύμφωνα με τα καθιερωμένα πρότυπα, τον καλύτερο δείκτη οικονομικής μεγέθυνσης μιας οικονομίας. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί, ότι πολλοί άλλοι δείκτες έχουν προταθεί για την προσέγγιση της οικονομικής ευημερίας, όπως η μεταβολή της κατά κεφαλήν κατανάλωσης ή του διαθέσιμου εισοδήματος. Και αυτά τα μεγέθη όμως, εξαρτώνται απευθείας από το κατά κεφαλήν εισόδημα. Επίσης, έχει τονιστεί, ότι ο ρυθμός μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ δε λαμβάνει υπόψη μια σειρά από παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα ζωής, όπως το περιβάλλον, το αναμενόμενο όριο επιβίωσης, κ.λπ. Όλα αυτά τα μέτρα, είναι πολύ σημαντικά, αλλά συνήθως λειτουργούν συμπληρωματικά ως προς το εισόδημα, όσον αφορά το επίπεδο διαβίωσης. Δεδομένου επίσης, ότι πολλά από αυτά τα μεγέθη καθορίζονται με έξω-οικονομικά – και συχνά αυθαίρετα – κριτήρια, το ενδιαφέρον θα επικεντρωθεί κυρίως στη μελέτη του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Όσον αφορά στη διάκριση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της κοινωνικής ευημερίας, αποτέλεσε ένα σημείο έντονης διαμάχης μεταξύ των οικονομολόγων και των επιστημόνων από πολλά πεδία. Ο Adam Smith (1776) υποστήριζε, ότι η ψυχική διάθεση των εργαζομένων εξαρτάται άμεσα από την

³² Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

οικονομική πρόοδο και τη συνακόλουθη αύξηση του εισοδήματος και του ατομικού πλούτου. Από την άλλη πλευρά, η συνεχής αύξηση του εισοδήματος μοιάζει συνυφασμένη με τον υπερκαταναλωτισμό, τη σπατάλη των φυσικών πόρων και τη ρύπανση του περιβάλλοντος.³³

Τα φαινόμενα αυτά δημιουργούν την ανάγκη για τη μελέτη και άλλων παραγόντων, πέρα από το εισόδημα, που είναι πιθανόν να καθορίζουν το επίπεδο της διαβίωσης. Οι παράγοντες αυτοί συνιστούν την ποιότητα ζωής σε μια οικονομία και σχετίζονται με το περιβάλλον, τη θνησιμότητα, τη μόρφωση και γενικά την καθημερινή διαβίωση. Οι σχετικοί μετρήσιμοι δείκτες για τους παραπάνω παράγοντες αποτελούν ένα προσεγγιστικό μέτρο και μπορούν να δώσουν μια εικόνα για την ποιότητα της ζωής σε μια οικονομία.

Για παράδειγμα, από μελέτη που διεξήχθη σε πλούσιες χώρες, μεσαίου εισοδήματος, φτωχές και στην Ελλάδα, μετρήθηκε η ποιότητα ζωής τους κατά τα έτη 1990 – 1998 και διαπιστώθηκε, ότι η μέση διάρκεια ζωής εξαρτάται σημαντικά από το εισόδημα της οικονομίας. Όπως αναμένεται, σε χώρες με χαμηλό εισόδημα, όπου παρατηρούνται μεγάλοι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού, η μέση διάρκεια ζωής είναι αισθητά χαμηλότερη σε σχέση με τις πλουσιότερες χώρες.

Επίσης, οι δαπάνες για υγεία είναι σημαντικά υψηλότερες στις πλούσιες οικονομίες σε σχέση με τις φτωχές. Στη διαφορά αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και η υψηλότερη παιδική θνησιμότητα στις φτωχές χώρες, η οποία οδηγεί σε χαμηλότερη αναμενόμενη διάρκεια ζωής.

Οι πλούσιες χώρες εκμεταλλεύονται σε μεγαλύτερο βαθμό το φυσικό περιβάλλον, μειώνοντας έτσι το απόθεμα φυσικού πλούτου (δασικές εκτάσεις) που διαθέτουν. Παρατηρείται, ότι αυτές οι χώρες είναι σχεδόν αποκλειστικά υπεύθυνες για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, που αποτελούν τη βασικότερη περιβαλλοντική ρύπανση. Η κατάσταση αυτή επιτείνεται διαχρονικά, ενώ σημαντικό γεγονός είναι ότι οι επιπτώσεις από τις ρυπογόνες δραστηριότητες αφορούν όλες τις οικονομίες και όχι μόνος αυτές που τις παράγουν.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση της Ελλάδας σε σχέση με τους δείκτες ποιότητας ζωής κατά την δεκαετία 1990 – 1998. Από την μελέτη προέκυψε, ότι η Ελλάδα έχει υψηλό, μέσο όρο ζωής και ικανοποιητικές δαπάνες για την υγεία. Όμως, υστερεί σημαντικά σε δαπάνες για εκπαίδευση, παρότι το ποσοστό έχει αυξηθεί

³³ Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Αρνητική εξέλιξη αποτελεί επίσης, το γεγονός της μεγάλης μείωσης των δασικών εκτάσεων, που ξεπερνά κατά πολύ το ποσοστό των άλλων αναπτυγμένων οικονομιών, και άρα δεν οφείλεται στην εντατική χρήση, αλλά σε άλλους παράγοντες, όπως πυρκαγιές, καταπατήσεις, κ.λπ. Τέλος, οι εκπομπές ρύπων είναι υψηλές και ακολουθούν τη γενική αυξητική τάση που παρατηρείται παγκοσμίως, αλλά παραμένουν σχετικά χαμηλές σε σχέση με το μέσο όρο των αναπτυγμένων οικονομιών.³⁴

2.2.2 Ιστορική αναδρομή στη θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης

Κλασικοί οικονομολόγοι, όπως ο Adam Smith (1776), ο David Ricardo (1817) και πολύ αργότερα ο Frank Ramsey (1928), ο Allyn Young (1928) και ο Joseph Schumpeter (1934), μεταξύ άλλων, έδωσαν πρώτοι τα βασικά στοιχεία της σύγχρονης θεωρίας της οικονομικής μεγέθυνσης. Τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν ιδέες, όπως ο ρόλος των φθινουσών αποδόσεων και η σχέση τους με τη συσσώρευση του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου, οι επιδράσεις της τεχνολογικής πρόοδου με τη μορφή της αυξημένης εξειδίκευσης της εργασίας και ανακάλυψης νέων αγαθών και μεθόδων παραγωγής και ο ρόλος της μονοπωλιακής δύναμης σαν κίνητρο για τεχνολογική πρόοδο.

Μετά τις αρχικές προσπάθειες του Adam Smith και των άλλων κλασικών οικονομολόγων, η ενασχόληση με την διερεύνηση του φαινομένου της οικονομικής μεγέθυνσης ατόνησε για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος ήταν η έλλειψη κατάλληλων μαθηματικών τεχνικών για την ανάλυση πολύπλοκων δυναμικών προβλημάτων, όπως είναι το πρόβλημα της διαχρονικής αριστοποίησης. Ο δεύτερος λόγος ήταν η έλλειψη κατάλληλων στατιστικών στοιχείων για τον έλεγχο των διαφόρων θεωριών. Η εξάλειψη των δύο αυτών ανασταλτικών παραγόντων συνέβαλε αποφασιστικά στην αναγέννηση της οικονομικής μεγέθυνσης κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η εισαγωγή νέων μαθηματικών τεχνικών για την επίλυση δυναμικών προβλημάτων και η κατασκευή διαφόρων βάσεων δεδομένων με συγκρίσιμα στατιστικά στοιχεία για ένα σημαντικό αριθμό χωρών, έδωσαν ώθηση τόσο στη θεωρητική, όσο και στην εμπειρική έρευνα στον κλάδο της οικονομικής μεγέθυνσης. Πλέον, η οικονομική μεγέθυνση αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κλάδο της οικονομικής επιστήμης και έχει ελκύσει το ενδιαφέρον πολλών μεγάλων

³⁴ Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

οικονομολόγων. Το αποτέλεσμα αυτής της πρόσφατης ερευνητικής προσπάθειας είναι η δημιουργία μιας νέας θεωρίας της οικονομικής μεγέθυνσης με κύριο χαρακτηριστικό τη χρήση υποδειγμάτων ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης. Στα υποδείγματα αυτά, κεντρικό ρόλο παίζουν οι αύξουσες αποδόσεις, το ανθρώπινο κεφάλαιο, η έρευνα και ανάπτυξη (R&D) καθώς και οι εξωτερικές οικονομίες.

Χρονολογικά, αφετηρία της σύγχρονης θεωρίας της οικονομικής μεγέθυνσης είναι η πολύ σημαντική δουλειά του Ramsey (1928) για τη διαχρονική μεγιστοποίηση των νοικοκυριών. Ακολούθησε η παράλληλη συνεισφορά του Solow (1956) και Swan (1956) με τη χρήση της νεοκλασικής συνάρτησης παραγωγής. Αυτή η συνάρτηση, σε συνδυασμό με την υπόθεση ενός σταθερού ρυθμού αποταμίευσης παράγει, ένα πολύ απλό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας, το οποίο προβλέπει σύγκλιση των εισοδημάτων, καθώς και ότι χωρίς τεχνολογική πρόοδο, η οικονομική μεγέθυνση τελικά θα σταματήσει. Χρησιμοποιώντας την ανάλυση του Ramsey, οι Cass (1965) και Koopmans (1965) κατάφεραν να καταστήσουν ενδογενές το ρυθμό αποταμίευσης, επεκτείνοντας με αυτόν τον τρόπο, το υπόδειγμα του Solow, παρότι παρέμεινε η υπόθεση της εξωγενούς τεχνολογικής προόδου, που ήταν απαραίτητη για να παραχθεί οικονομική μεγέθυνση.³⁵

Η εισαγωγή μιας θεωρίας τεχνολογικής προόδου στο νεοκλασικό υπόδειγμα, η οποία δεν θα είναι εξωγενής, είναι δύσκολη εξαιτίας των ανταγωνιστικών υποθέσεων του υποδείγματος. Η τεχνογνωσία είναι, κατά κάποιο τρόπο, δημόσιο αγαθό. Εφόσον η συνάρτηση παραγωγής χαρακτηρίζεται από σταθερές αποδόσεις ως προς τις ανταγωνιστικές εισροές (κεφάλαιο και εργασία), τότε η συνάρτηση παραγωγής θα χαρακτηρίζεται από αύξουσες αποδόσεις αν η τεχνογνωσία συμπεριληφθεί σαν εισροή. Αύξουσες αποδόσεις όμως δεν συμβιβάζονται με τέλειο ανταγωνισμό. Πιο συγκεκριμένα, η αξιολόγηση της τεχνογνωσίας με το οριακό κόστος παραγωγής της (που είναι μηδέν όπως σε όλα τα δημόσια αγαθά) δεν παρέχει τα απαραίτητα οικονομικά κίνητρα για έρευνα και βελτίωση της τεχνολογίας.

Στηριζόμενος σε μια ιδέα του Kenneth Arrow, ο Sheshinski (1967), κατασκεύασε ένα υπόδειγμα όπου η τεχνογνωσία αποτελεί έμμεσο αποτέλεσμα της παραγωγής και της επένδυσης. Ήταν δηλαδή, ένα υπόδειγμα που ενσωμάτωνε εξωτερικές οικονομίες σε ένα κλασικό υπόδειγμα, με συνέπεια η λύση να μην είναι άριστη κατά Pareto. Το βασικό συμπέρασμα είναι λοιπόν ότι το ανταγωνιστικό

³⁵ Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

υπόδειγμα καταρρέει όταν επιχειρηθεί να εισαχθεί ενδογενής τεχνολογική πρόοδος στο νεοκλασικό υπόδειγμα. Απαιτείται δηλαδή να μεταβληθεί ριζικά το νεοκλασικό υπόδειγμα εισάγοντας στοιχεία ατελούς ανταγωνισμού ή εξωτερικές οικονομίες, ώστε να είναι δυνατή η κατασκευή μιας επιτυχημένης θεωρίας τεχνολογικής μεταβολής.

Επομένως, το βασικό σημείο της σύγχρονης οικονομικής μεγέθυνσης είναι ότι, η έρευνα για τεχνολογική πρόοδο είναι μια οικονομική δραστηριότητα, η οποία απαιτεί κάποιο κόστος. Τα άτομα θα αναλάβουν αυτήν την δραστηριότητα, μόνο όταν περιμένουν να έχουν κάποιο οικονομικό κέρδος από αυτήν την δραστηριότητα. Αυτές οι μεταβολές εισήχθησαν σε διάφορες μορφές από τους Romer (1986, 1990), Lucas (1988) και άλλους συγγραφείς, έτσι ώστε να δημιουργηθεί η σύγχρονη θεωρία ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης. Η προσπάθεια επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη νέων θεωριών, αλλά και στην ικανοποιητικότερη ερμηνεία των στατιστικών στοιχείων για την οικονομική μεγέθυνση, τα οποία ήταν διαθέσιμα σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό.³⁶

2.2.3 Έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης

Με τον όρο «οικονομική μεγέθυνση» εννοείται η αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος μιας οικονομίας, για μακρά χρονική περίοδο. Έτσι, όταν γίνεται λόγος για οικονομική μεγέθυνση, πρέπει η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος να είναι παρατεταμένη και όχι σύντομη, όπως συμβαίνει κατά την αιχμή ενός οικονομικού κύκλου.

Το πραγματικό προϊόν μιας οικονομίας εξαρτάται από την ποσότητα των διαθέσιμων παραγωγικών συντελεστών και τον τρόπο που αυτοί συνδυάζονται στην παραγωγική διαδικασία. Οι τρεις κλασσικοί συντελεστές παραγωγής είναι η εργασία (E), το κεφάλαιο (K) και το έδαφος (Γ). Η συνάρτηση παραγωγής με τη γενική της μορφή μπορεί να διατυπωθεί ως:

$$Y = F (E, K, \Gamma)$$

Για να υπάρξει οικονομική μεγέθυνση πρέπει να αυξηθεί η ποσότητα των παραγωγικών συντελεστών ή να μεταβληθεί ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται στην παραγωγική διαδικασία. Οι μεταβολές αυτές είναι συνήθως αποτέλεσμα της τεχνολογικής προόδου, οπότε το τεχνολογικό επίπεδο πρέπει να θεωρηθεί ως προσδιοριστικός παράγοντας της οικονομικής μεγέθυνσης. Τέλος, σε περίπτωση

³⁶ Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

ψυχολογικών, πολιτιστικών, νομικών και κοινωνικών διαφορών μεταξύ κοινωνιών ή χρονικών περιόδων, πρέπει να συμπεριληφθεί σαν ξεχωριστός παράγοντας της οικονομικής μεγέθυνσης και το θεσμικό πλαίσιο. Έτσι, γίνεται:

$$Y = F (E, K, Γ, Tα, Θ)$$

όπου $Tα$ = τεχνολογικό επίπεδο και $Θ$ = θεσμικό πλαίσιο.

Ο καθένας από τους παράγοντες αυτούς έχει τη δική του σπουδαιότητα στην διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης. Παρακάτω, γίνεται ανάλυση, ώστε να δοθεί μια εικόνα για τον καθένα από αυτούς, με εξαίρεση το έδαφος (και γενικότερα το σύνολο των φυσικών πόρων), για το οποίο δεν υπάρχουν και πολλά στοιχεία, μιας και η ποσότητά του είναι δεδομένη και δεν μπορεί να μεταβληθεί σημαντικά.

2.2.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες οικονομικής μεγέθυνσης

Εργασία. Η αύξηση της εργασίας και κατ' επέκταση του εργατικού δυναμικού εξαρτάται άμεσα από το μέγεθος του πληθυσμού. Οι μακροχρόνιες τάσεις στη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση προσδιορίζουν το μέγεθος του πληθυσμού και καθορίζουν τον αριθμό των ατόμων που μπορούν και θέλουν να εργαστούν. Όμως, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού είναι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του. Δηλαδή, οι φυσικές και πνευματικές ικανότητες του πληθυσμού και συγκεκριμένα, το επίπεδο υγείας, εκπαίδευσης, εξειδίκευσης και προσαρμοστικότητας του εργατικού δυναμικού.³⁷

Κεφάλαιο. Με τον όρο «κεφάλαιο» ορίζεται το σύνολο των παραγόμενων κεφαλαιουχικών αγαθών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Το κεφάλαιο θεωρείται ο σπουδαιότερος παράγοντας της οικονομικής μεγέθυνσης, αφού δεν νοείται οικονομική μεγέθυνση χωρίς την αύξηση των επενδύσεων. Οι λόγοι που το κάνουν να θεωρείται ο σπουδαιότερος παράγοντας είναι ότι, δεν υπόκειται στους ίδιους περιορισμούς με τους άλλους παραγωγικούς συντελεστές και ότι η δημιουργία κεφαλαίου (που θεωρείται προϊόν αφού $Y=C+I$) οδηγεί σε περαιτέρω αύξηση του προϊόντος. Πρέπει όμως να τονιστεί, ότι για την αύξηση του προϊόντος είναι απαραίτητη η συμμετοχή των υπολοίπων παραγωγικών συντελεστών. Οπότε, πριν τη χρησιμοποίηση του κεφαλαιουχικού συντελεστή, πρέπει να έχει εξασφαλιστεί η επάρκεια των υπολοίπων παραγωγικών συντελεστών.

³⁷ Αρχοντόπουλος, Δ. (2006), *Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας*, Ηράκλειο

Τεχνολογική πρόοδος. Διεθνώς παρατηρείται μία συνεχής αύξηση του κατά κεφαλήν προϊόντος, η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο από τη συμβολή των τριών κλασικών παραγωγικών συντελεστών. Ένα μεγάλο μέρος της οφείλεται στην εφαρμογή καινοτόμων παραγωγικών μεθόδων, οι οποίες υπήρξαν αποτέλεσμα επιστημονικών ανακαλύψεων, τεχνικών εφευρέσεων και επιχειρηματικών πειραματισμών.

Με τον όρο «τεχνολογία» ορίζεται το σύνολο των τεχνικών, οικονομικών και οργανωτικών μέσων, με τα οποία προσδιορίζεται ο βαθμός της συμβολής κάθε συντελεστή της παραγωγής στο παραγόμενο προϊόν. Όταν με το συνδυασμό των παραπάνω μέσων, επιτυγχάνεται παραγωγή με μικρότερη συμμετοχή παραγωγικών συντελεστών, τότε γίνεται λόγος για υψηλότερο τεχνολογικό επίπεδο ή για τεχνολογική πρόοδο. Για την άνοδο του τεχνολογικού επιπέδου, πρωταρχικό ρόλο παίζουν οι εφευρέσεις, δηλαδή η ανακάλυψη νέων τεχνικών και οι καινοτομίες, δηλαδή η πρακτική εφαρμογή των εφευρέσεων στην παραγωγή. Για να φτάσει όμως κανείς στο στάδιο της πρακτικής εφαρμογής προηγείται η τεχνολογική διαδικασία, η οποία αποτελείται από τρία βασικά στάδια:³⁸

- Το στάδιο της διατύπωσης των επιστημονικών αρχών ή στάδιο βασικής έρευνας, κατά το οποίο επιτυγχάνεται μια πληρέστερη κατανόηση του υπό εξέταση προβλήματος και παρουσιάζονται τα ευρήματα κατά τρόπο που να αποκαλύπτουν τις νέες γνώσεις για το υπό διερεύνηση αντικείμενο. Το στάδιο αυτό, δηλαδή η παραγωγή της καθαρής επιστήμης, είναι έργο αποκλειστικά σχεδόν των πανεπιστημίων και άλλων σχετικών οργανισμών και περιορίζεται σε γενικεύσεις για ορισμένα πραγματικά φαινόμενα, οι οποίες όμως δεν έχουν καμιά πρακτική αξία, λόγω της γενικότητάς τους.
- Το στάδιο της εφαρμοσμένης έρευνας, κατά το οποίο οι επιστημονικές αρχές αξιοποιούνται για την επίλυση πρακτικών προβλημάτων. Το αποτέλεσμα της εφαρμοσμένης έρευνας είναι οι εφευρέσεις ή άρθρα τεχνικής φύσης που περιγράφουν διαδικασίες, οι οποίες είναι δυνατό να έχουν πρακτικές συνέπειες. Οι όροι «βασική» και «εφαρμοσμένη» υποδηλώνουν ότι το προϊόν της βασικής έρευνας αποτελεί τη βάση, πάνω στην οποία στηρίζεται η εφαρμοσμένη έρευνα, από την οποία λαμβάνει τις αναγκαίες γνώσεις στην προσπάθειά της να δημιουργήσει πρακτικές εμπειρίες.

³⁸ Αρχοντόπουλος, Δ. (2006), *Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας*, Ηράκλειο

Στο στάδιο αυτό, οι ερευνητές και οι ομάδες τεχνικής έρευνας, ιδιωτικές και δημόσιες, αναλαμβάνουν τη σκυτάλη από τα πανεπιστήμια. Μπορεί και στα πανεπιστήμια να διεξάγεται εφαρμοσμένη έρευνα, αλλά αποτελεί δευτερεύουσα απασχόληση γι' αυτά.

- Το στάδιο της αξιοποίησης, κατά το οποίο τα αποτελέσματα της βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας ενσωματώνονται στην παραγωγική διαδικασία. Κατά το στάδιο αυτό, μια σειρά από πρότυπα ή υποδείγματα προσδιορίζουν ακριβώς μια τεχνική για την παραγωγή ενός αγαθού ή υπηρεσίας. Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο στάδιο της αξιοποίησης και στο στάδιο της εφαρμοσμένης έρευνας δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη, επειδή μερικά από τα προβλήματα του σταδίου της αξιοποίησης είναι καθαρώς τεχνικά και επειδή συνήθως τα ίδια άτομα ασχολούνται και με την έρευνα και με την αξιοποίηση. Ένα τα δύο πρώτα στάδια της τεχνολογικής διαδικασίας είναι έργο των επιστημόνων, το στάδιο της αξιοποίησης είναι έργο των επιχειρήσεων. η απόφαση για την εκμετάλλευση ή μη των αποτελεσμάτων της βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας είναι μια επιχειρηματική απόφαση που θα ληφθεί από ανθρώπους, των οποίων η ειδικότητα βρίσκεται στον τομέα του κόστους παραγωγής και των δυνατοτήτων διάθεσης των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών.

Θεσμικό πλαίσιο. Με τον όρο «θεσμικό πλαίσιο» ορίζεται το σύστημα αρχών και κανόνων, με το οποίο είναι δομημένη και λειτουργεί μια κοινωνία. Ένα θεσμικό πλαίσιο που ευνοεί την επιχειρηματικότητα μπορεί να συμβάλει στην οικονομική μεγέθυνση. Συγκεκριμένα, η έλλειψη γραφειοκρατίας και διαφθοράς, η χαμηλή φορολογία, η παροχή οικονομικών κινήτρων, το καταρτισμένο και πειθαρχημένο ανθρώπινο δυναμικό, οι κατάλληλες υποδομές και η ύπαρξη οργανωμένων αγορών που λειτουργούν χωρίς στρεβλώσεις είναι μερικά από τα συστατικά ενός θεσμικού πλαισίου που συμβάλει στην οικονομική μεγέθυνση.³⁹

2.2.5 Διεθνή στοιχεία για την οικονομική μεγέθυνση

Στην μελέτη των στοιχείων για την οικονομική μεγέθυνση συνήθως εξετάζονται μέσοι όροι περιόδων (πενταετίας ή δεκαετίας), χρησιμοποιώντας κατά προτίμηση μεγάλα χρονικά διαστήματα (τουλάχιστον τριάντα χρόνια), με στόχο την πληρέστερη κάλυψη της πορείας του εισοδήματος. Η κύρια δυσκολία που

³⁹ Αρχοντόπουλος, Δ. (2006), *Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας*, Ηράκλειο

αντιμετωπίζει η εμπειρική θεμελίωση των θεωρητικών υποδειγμάτων είναι η έλλειψη αξιόπιστων και συγκρίσιμων στατιστικών στοιχείων για τόσο μεγάλα χρονικά διαστήματα. Μόνο για ορισμένα κράτη υπάρχουν στοιχεία για μεγάλες χρονικές περιόδους, που φτάνουν τον ένα αιώνα, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις, τα διαθέσιμα στοιχεία περιορίζονται στη μεταπολεμική περίοδο και αφορούν τις αναπτυγμένες οικονομίες.⁴⁰

Το γεγονός αυτό θέτει ένα σοβαρό πρόβλημα. Ασχολείται η οικονομική μεγέθυνση με όλες τις χώρες ή μόνο με αυτές για τις οποίες υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία, δηλαδή τις αναπτυγμένες οικονομίες; Η απάντηση είναι ότι, η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης ασχολείται με την διαδικασία μεταβολής του εισοδήματος για όλες τις οικονομίες. Για την ακρίβεια, ένα από τα κύρια ερωτήματα που επιχειρεί να απαντήσει η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης αφορά τους λόγους ύπαρξης των διαφορών μεταξύ αναπτυγμένων και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών. Η θεωρητική μεθοδολογία μπορεί λοιπόν, με την κατάλληλη προσαρμογή, να εστιάσει σε όλες τις οικονομίες, ανεξάρτητα από την τρέχουσα κατάστασή τους. Όμως, η εμπειρική πλευρά της οικονομικής μεγέθυνσης αφορά κυρίως τις αναπτυγμένες οικονομίες, για τις οποίες υπάρχουν μετρήσιμα στοιχεία. Αν και τα τελευταία χρόνια, έχει μεταβληθεί μεγάλη προσπάθεια παγκοσμίως (κυρίως από την Διεθνή Τράπεζα και άλλους διεθνείς οργανισμούς, αλλά και ακαδημαϊκούς οικονομολόγους) για να γίνεται συστηματική καταγραφή των στοιχείων για όλες τις οικονομίες, εντούτοις ο μεγάλος όγκος των διαθέσιμων στοιχείων προέρχεται από τις αναπτυγμένες οικονομίες. Ένα γεγονός που συντείνει σε αυτήν την προσέγγιση είναι ότι, το μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου εισοδήματος –άνω του 80% - παράγεται στις αναπτυγμένες οικονομίες (παρότι το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού κατοικεί στις υπόλοιπες οικονομίες). Γι' αυτούς τους λόγους, η εμπειρική ανάλυση αφορά συνήθως αυτές τις οικονομίες και δεν αναφέρεται στις λιγότερο αναπτυγμένες ή υποανάπτυκτες χώρες.

Σε γενικές γραμμές, τα οικονομικά φαινόμενα σε αυτές τις οικονομίες χαρακτηρίζονται από ορισμένα εμπειρικά γεγονότα, που δεν μπορούν να αμφισβητηθούν από κανένα θεωρητικό υπόδειγμα. Αντίθετα, τα θεωρητικά υποδείγματα που κατασκευάζονται για να ερμηνεύσουν κάποιο οικονομικό φαινόμενο, θα πρέπει να είναι συμβατά με την πραγματικότητα. Για αυτόν τον λόγο, τα οικονομικά υποδείγματα αξιολογούνται από το κατά πόσο μπορούν να

⁴⁰ Καλαϊτζιδάκης, Π & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

ερμηνεύσουν ικανοποιητικά κάποιο φαινόμενο, χωρίς να έρχονται σε αντίθεση με τα εμπειρικά γεγονότα που χαρακτηρίζουν το υπό εξέταση φαινόμενο. Επομένως, τα εμπειρικά γεγονότα επιτρέπουν τον έλεγχο και την αξιολόγηση των διαφόρων θεωριών και υποδειγμάτων.

Σε αυτό το πλαίσιο, ένα θεωρητικό υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να είναι σε θέση να ερμηνεύσει ορισμένα διαχρονικά εμπειρικά στοιχεία, τα οποία χαρακτηρίζουν τη μακροχρόνια συμπεριφορά των οικονομιών σε σχέση με την οικονομική μεγέθυνση. Τα στοιχεία αυτά έχουν επισημανθεί από τον Kaldor (1963), ενώ έχουν επιβεβαιωθεί από τον Romer (1989) και άλλους οικονομολόγους και είναι τα παρακάτω:⁴¹

- Το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνει διαχρονικά
- Ο λόγος κεφαλαίου – προϊόντος παραμένει σταθερός διαχρονικά
- Ο λόγος κεφαλαίου – εργασίας αυξάνει διαχρονικά
- Η αμοιβή του κεφαλαίου παραμένει σταθερή διαχρονικά
- Τα μερίδια του κεφαλαίου και της εργασίας στο συνολικό εισόδημα παραμένουν σταθερά διαχρονικά
- Ο ρυθμός ανάπτυξης του κατά κεφαλήν εισοδήματος διαφέρει σημαντικά μεταξύ των διαφόρων χωρών

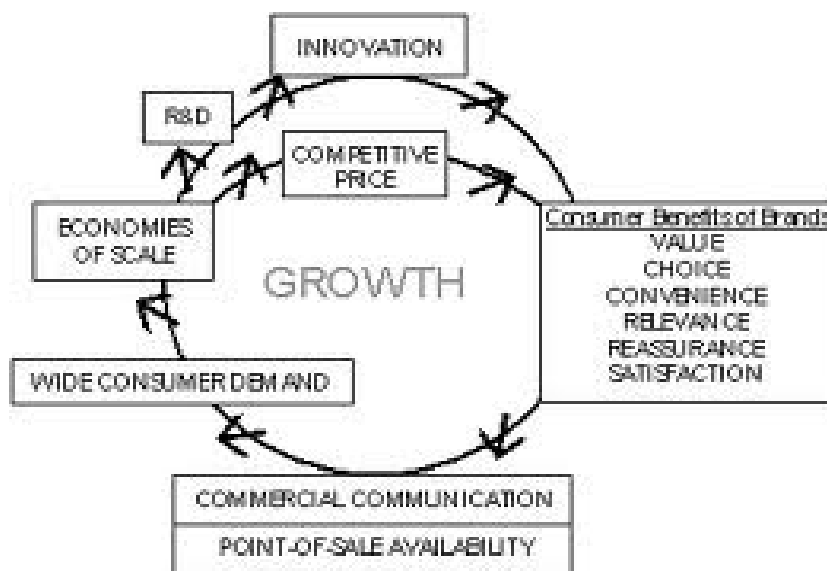
Αυτά τα εμπειρικά χαρακτηριστικά αποτελούν τη βάση για τη μελέτη της οικονομικής μεγέθυνσης, καθώς αποτελούν αδιαμφισβήτητα δεδομένα για μεγάλο αριθμό οικονομιών. Έχοντας λοιπόν υπόψη τα παραπάνω δεδομένα, μπορούν επίσης να εξεταστούν συνοπτικά, μερικά από τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής μεγέθυνσης στις αναπτυγμένες οικονομίες για τη μεταπολεμική περίοδο. Συγκεκριμένα, η βασική προσέγγιση που μπορεί να γίνει στη διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης αφορά τη μελέτη ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών για το κατά κεφαλήν εισόδημα και το ρυθμό μεταβολής του σε διάφορες οικονομίες. Για το σκοπό αυτό απαιτείται:⁴²

⁴¹ Καλαϊτζιδάκης, Π & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

⁴² Καλαϊτζιδάκης, Π & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*

- Το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και οι ρυθμοί μεταβολής του για μία συγκεκριμένα, αλλά αρκετά μεγάλη περίοδο σε πολλές χώρες.
- Η συγκρισιμότητα των στοιχείων, δηλαδή η έκφρασή τους σε κάποιο κοινό μέτρο σύγκρισης που δεν επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά κάθε οικονομίας (νόμισμα, μέθοδος μέτρησης εισοδήματος, κ.λπ.).

Ο παρακάτω πίνακας⁴³ δίνει μία εικόνα για τα μεγέθη αυτά στις αναπτυγμένες οικονομίες.

⁴³ www.epp.eurostat.ec.europa.eu, «Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, κατά κεφαλήν κατανάλωση και δείκτες επιπέδου τιμών», Στοιχεία Δεκεμβρίου 2011

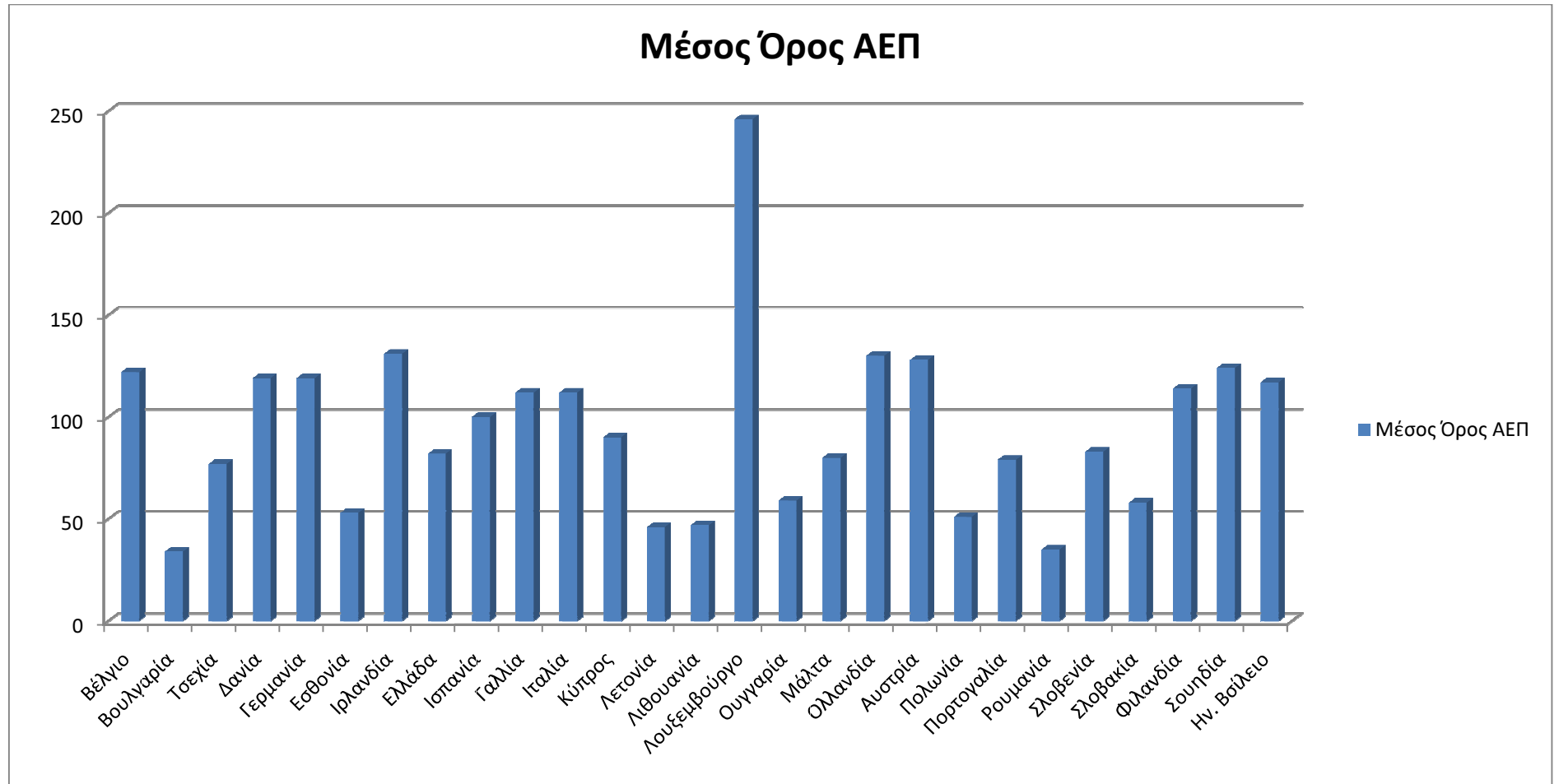
Πίνακας 1 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρώπη

ΧΩΡΕΣ	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Μέσος όρος
Βέλγιο	128	126	126	123	123	126	124	125	123	121	120	118	116	116	118	119	122
Βουλγαρία	32	28	26	27	27	28	30	32	34	35	37	38	40	44	44	44	34
Τσεχία	77	78	76	73	72	71	73	73	77	78	79	80	83	81	82	80	77
Δανία	131	132	133	132	131	132	128	128	124	126	124	124	123	125	123	127	119
Γερμανία	129	127	124	122	121	118	116	114	116	115	116	115	116	116	116	118	119
Εσθονία	36	38	42	42	42	45	46	50	55	57	62	66	70	69	64	64	53
Ιρλανδία	103	109	116	122	127	132	134	139	142	143	145	146	148	133	128	128	131
Ελλάδα	84	83	84	83	83	84	86	90	93	94	91	92	90	92	94	90	82
Ισπανία	91	92	93	95	96	97	98	100	101	101	102	105	105	104	103	100	100
Γαλλία	116	114	114	115	115	115	115	115	111	110	110	108	108	107	108	108	112
Ιταλία	121	121	119	120	118	118	118	112	111	107	105	105	104	104	104	101	112
Κύπρος	87	86	85	86	87	88	90	88	88	89	91	91	92	99	100	99	90
Λετονία	31	32	35	36	36	36	38	41	43	46	48	51	56	56	51	51	46
Λιθουανία	35	37	39	40	39	40	42	44	49	51	53	56	59	61	55	57	47
Λουξεμβούργο	223	221	215	218	238	245	234	240	248	253	255	270	275	279	266	271	246
Ουγγαρία	51	51	52	54	54	54	58	61	63	63	63	63	62	64	65	65	59
Μάλτα	86	79	80	80	81	85	79	81	80	78	78	76	76	79	82	83	80

Ολλανδία	123	125	127	128	131	134	134	133	129	129	131	131	132	134	132	133	130
Αυστρία	134	134	132	132	132	132	126	127	128	128	125	126	124	124	125	126	128
Πολωνία	43	45	47	48	48	48	47	48	49	51	51	52	54	56	61	63	51
Πορτογαλία	77	77	78	79	81	81	80	80	79	77	79	79	79	78	80	80	79
Ρουμανία	33	33	29	27	26	26	28	29	31	31	35	38	42	47	47	46	35
Σλοβενία	74	76	78	79	81	80	80	82	84	87	87	88	88	91	87	85	83
Σλοβακία	47	50	51	52	50	50	52	54	55	57	60	63	68	73	73	74	58
Φιλανδία	107	106	110	114	115	117	115	115	113	116	114	114	118	119	115	115	114
Δανία	125	125	124	123	126	128	122	122	124	126	122	123	125	124	119	123	124
Ην. Βασιλ.	113	115	118	117	118	119	120	120	122	124	122	120	116	112	111	112	117

Πηγή: Eurostat – Data from 1st December 2011

Για την καλύτερη κατανόηση της μεταβολής του ΑΕΠ τα έτη 1995 έως 2010 στις χώρες της Ευρώπης και την Ελλάδα, ακολουθεί το διάγραμμα, με βάση τα στοιχεία του προηγούμενου πίνακα.

Πηγή: Eurostat – Data from 1st December 2011

Σύμφωνα με τα στοιχεία του παραπάνω γραφήματος, γίνεται φανερό ότι η Βουλγαρία είχε το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καταγράφοντας επίπεδα κάτω από το μισό του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η διασπορά του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένει εξαιρετικά εντυπωσιακή. Όπως και στα προηγούμενα έτη, το Λουξεμβούργο έχει με διαφορά το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ από όλες τις υπόλοιπες χώρες που περιλαμβάνονται στην παρούσα ανάλυση και υπερβαίνει κατά περισσότερο σχεδόν 6 φορές το ΑΕΠ της Βουλγαρίας, που είναι το φτωχότερο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τον συγκεκριμένο δείκτη. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της λουξεμβουργιανής οικονομίας, που εξηγεί σε κάποιον βαθμό το πολύ υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, είναι ότι απασχολεί μεγάλο αριθμό κατοίκων εξωτερικού, οι οποίοι συμβάλλουν στο ΑΕΠ της, αλλά δεν περιλαμβάνονται στον μόνιμο πληθυσμό.

Η Ιρλανδία διατηρεί τη θέση της μεταξύ των πλουσιότερων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά καταγράφει σαφή πτωτική τάση την περίοδο 2008 – 2010. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί πρωτίστως, από την πορεία του ονομαστικού της ΑΕΠ, το οποίο υποχώρησε κατά περισσότερο από 13% την εν λόγω περίοδο.

Άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κατά κεφαλήν ΑΕΠ που υπερέβαινε κατά τουλάχιστον 20% το επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2010 είναι η Δανία, η Αυστρία και η Σουηδία. Το Βέλγιο και η Γερμανία βρίσκονται περίπου στο ίδιο επίπεδο, ακολουθούμενες από τη Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ η Γαλλία ξεπερνά με διαφορά την Ιταλία και την Ισπανία, με τις οποίες κυμαινόταν σε παρόμοια επίπεδα για αρκετά χρόνια.

Η Κύπρος, με κατά κεφαλήν ΑΕΠ οριακά κάτω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2010, παραμένει πάνω από την Ελλάδα, η οποία, το 2010, αντιμετώπιζε τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Η Σλοβενία, η Μάλτα, η Πορτογαλία και η Τσεχία βρίσκονται όλες περίπου κατά 20% κάτω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πολύ πιο κάτω από την Σλοβακία, την Ουγγαρία, την Εσθονία και την Πολωνία, οι οποίες κυμαίνονται κατά περίπου 40% κάτω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Πολωνία εμφανίζει σημάδια σαφούς

βελτίωσης της θέσης της, ενώ η Λιθουανία και η Λετονία παρουσίασαν πτώση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ του 2008 και 2010.⁴⁴

2.2.6 Παράγοντες που επηρεάζουν τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης

Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης επηρεάζεται από το ρυθμό μεταβολής της ζήτησης, από το ρυθμό μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας, από το ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης, το κόστος εργασίας, το ύψος του επιπέδου των τιμών, το ύψος των επιτοκίων και της αποταμίευσης. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της μεταβολής της ζήτησης είναι ο ρυθμός μεταβολής της δαπάνης για κατανάλωση και της δημόσιας δαπάνης, ο ρυθμός μεταβολής του ακαθάριστου κεφαλαίου και ο ρυθμός των εισαγωγών και των εξαγωγών.

Για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας και λειτουργίας των προσδιοριστικών παραγόντων του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατίθεται η ακόλουθη αξιολόγηση βάσει της έκθεσης για την ευρωπαϊκή οικονομία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2006.

Σύμφωνα λοιπόν με την έκθεση, ορίζονται τα ακόλουθα:⁴⁵

1. Η δαπάνη για ιδιωτική κατανάλωση σε αρκετές χώρες της ευρωζώνης έχει αυξηθεί σημαντικά από το 1999 και έπειτα. Τέτοιες χώρες που παρουσίασαν σημαντική αύξηση της δαπάνης για κατανάλωση είναι η Ιρλανδία, η Ισπανία, το Λουξεμβούργο, η Ελλάδα και η Φιλανδία.
2. Η δαπάνη για επενδύσεις δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένη στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Την περίοδο 1999 – 2005, ο μέσος όρος μεγέθυνσης της δαπάνης για επένδυση ήταν 2,3%. Το ποσοστό των δαπανών για επένδυση ήταν υψηλότερο στην Ιρλανδία και ακολουθούν η Ελλάδα και η Ισπανία.
3. Σε ότι αφορά την απασχόληση, η Ισπανία, η Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο κατόρθωσαν να παρουσιάσουν αυξήσεις στην απασχόληση πέρα του μέσου ευρωπαϊκού όρου, ενώ η Ελλάδα δεν μπόρεσε να διατηρήσει την σημαντική αύξηση της απασχόλησης της περιόδου 1999 – 2005. Η Αυστρία και η Πορτογαλία βελτίωσαν τη μέση αύξηση της απασχόλησης.
4. Η αύξηση των ονομαστικών μισθών στις χώρες της Ευρωζώνης την περίοδο 1999 – 2005 ήταν μικρότερη απ' ό,τι ήταν την περίοδο 1992 – 1998, με εξαίρεση την

⁴⁴ www.epp.eurostat.ec.europa.eu, «Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, κατά κεφαλήν κατανάλωση και δείκτες επιπέδου τιμών», Στοιχεία Δεκεμβρίου 2011

⁴⁵ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

Γαλλία, την Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο, την Ολλανδία και τη Φιλανδία. Σε ότι αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας, η Ελλάδα, το Λουξεμβούργο και η Ολλανδία παρουσίασαν αύξηση της παραγωγικότητάς τους μεγαλύτερη την περίοδο 1999 – 2005 απ’ ότι την περίοδο 1992 – 1998.

5. Σχετικά με την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών οικονομιών, παρατηρείται ότι η Γερμανία και η Αυστρία αύξησαν την ανταγωνιστικότητά τους από το 1999 και πέρα. Η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών του Βελγίου, του Λουξεμβούργου, της Γαλλίας και της Φιλανδίας παρέμεινε σταθερή την περίοδο 1999 – 2005. Η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ολλανδία και η Πορτογαλία παρουσίασαν χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών τους.

6. Σε ότι αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες της δαπάνης για κατανάλωση, παρατηρείται ότι ο σημαντικότερος παράγοντας ήταν η αύξηση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος.⁴⁶

Πίνακας 2 Ρυθμός απασχόλησης, οικονομικής μεγέθυνσης και των συστατικών της στοιχείων

	EMPL_EU	GDP_EU	PCON_EU	GCON_EU	GFC_EU
1991	-1,6	-0,4	-0,2	0,7	-6
1992	0,6	1,1	1,4	2,5	-0,7
1993	0,5	1,1	1,5	2	1
1994	0,8	1,5	1,5	1,7	2,9
1995	-1,2	1,2	1,7	2,6	-0,3
1996	0,8	2,5	1,8	0,7	3,1
1997	0,4	1,9	1,9	3,1	-0,4
1998	0,8	2,3	1,9	1,6	2,9
1999	1,3	2,8	1,9	2,1	5,2
2000	-0,1	2,8	2	1	3
2001	1	2,6	2	0,9	3,3
2002	0,6	1,7	2,1	1,5	2,1
2003	1,4	1,9	2,1	2	0,7
2004	1,4	2,7	2,2	1,8	4,7

⁴⁶ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

2005	1,8	2,9	3,2	1,4	7,2
2006	2,2	3,9	3,4	2,3	4,7
2007	1,8	3	3,5	2,2	5,7

Πηγή: European Commission, 2007, Statistical Annex of European Economy

Όπου,

Empl_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης

Gdp_eu : Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν

Pcon_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης

Gcon_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της δημόσιας κατανάλωσης

Gfc_eu : Μέσος ρυθμός ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:⁴⁷

- Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης παραμένει περίπου στα ίδια επίπεδα την περίοδο 1991 – 1995, στη συνέχεια αυξάνεται μέχρι το 2000, την περίοδο 2000 – 2003 παρουσιάζει κάμψη και στη συνέχεια αυξάνεται εκ νέου.
- Ο ρυθμός αύξησης της απασχόλησης παραμένει σχετικά χαμηλός μέχρι και το 2002 και αρχίζει και αυξάνεται μετά το 2002.
- Την περίοδο 1991 – 1999, ο ρυθμός της δημόσιας κατανάλωσης ήταν μεγαλύτερος από το ρυθμό αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης, ενώ την περίοδο 2000 – 2007 αναμένεται μικρότερος.
- Ο ρυθμός αύξησης του σχηματισμού του κεφαλαίου είναι ιδιαίτερα σημαντικός από το 2004 και έπειτα.

Πίνακας 3 Ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, εξαγωγές και εισαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ

	GDP_EU	EXP_EU	IMP_EU
1991	-0,4	26,2	25,2
1992	1,1	34,9	33,1
1993	1,1	34	32,5
1994	1,5	26,4	35,6
1995	1,2	25,6	25,8

⁴⁷ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

1996	2,5	29,3	27,8
1997	1,9	25,9	26,4
1998	2,3	35,1	33,6
1999	2,8	38,7	38,3
2000	2,8	27,6	26,4
2001	2,6	31,7	29,5
2002	1,7	29,8	27,9
2003	1,9	35,7	34,7
2004	2,7	39,9	39,2
2005	2,9	32	30,3
2006	3,9	35,7	35,2
2007	3	32,3	31,2

Πηγή: European Commission, 2007, Statistical Annex of European Economy

Όπου,

Exp_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής εξαγωγών

Imp_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής εισαγωγών

Από τον παραπάνω πίνακα, διαπιστώνεται ότι, την περίοδο 1991 – 2007 το ποσοστό των εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ είναι υψηλότερο από το ποσοστό των εισαγωγών ως προς το ΑΕΠ.⁴⁸

Πίνακας 4 Ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, ρυθμός πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας⁴⁹, ποσοστό πληθωρισμού και ύψος βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων επιτοκίων

	GDP_EU	DEFL_EU	WAGE_EU	SIR_GR	LIR_EU
1991	-0,4	3,4	105,5	23,5	8,3
1992	1,1	2,6	99,9	3,3	4,9
1993	1,1	2,3	99,9	2,3	4,2
1994	1,5	2	98,6	2,2	3,6

⁴⁸ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

⁴⁹ Το μοναδιαίο εργατικό κόστος είναι δείκτης με βάση το 100

1995	1,2	4,1	106,2	23,5	9,9
1996	2,5	2,7	101,9	16,4	8,8
1997	1,9	4,9	105,9	22,7	10,2
1998	2,3	2	99	2,1	4,3
1999	2,8	1,8	97,9	3,1	3,9
2000	2,8	2,5	103,1	24,6	8,4
2001	2,6	1,6	100,5	12,8	6,3
2002	1,7	2,1	101,4	13,8	7,5
2003	1,9	2,4	100,3	4,3	5
2004	2,7	2,2	97,2	3,1	3,9
2005	2,9	1,7	99,8	14	4,9
2006	3,9	1,4	100	7,7	5,4
2007	3	1,1	99,9	10,1	4,7

Πηγή: European Commission, 2007, Statistical Annex of European Economy

Όπου,

Gdp_eu : Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν

Defl_eu : Μέσος ρυθμός πληθωρισμού

Wage_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού κόστους εργασίας

Sir_gr : Μέσο ονομαστικό βραχυχρόνιο επιτόκιο

Lir_eu : Μέσο ονομαστικό μακροχρόνιο επιτόκιο

Με βάση τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται ότι, μετά την άνοδο των τιμών το 2003, ο ρυθμός αύξησης του επιπέδου τιμών μειώνεται συνεχώς την περίοδο 2003 – 2007. Την περίοδο 2005 – 2007 παρατηρείται σημαντική αύξηση τόσο των βραχυχρόνιων, όσο και των μακροχρόνιων επιτοκίων που πιθανόν οφείλεται στην αύξηση των τιμών του πετρελαίου.⁵⁰

⁵⁰ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

Πίνακας 5 Βαθμός συσχέτισης του ρυθμού μεγέθυνσης με άλλες μεταβλητές

	EMPL_EU	PCON_EU	GCON_EU	GFC_EU	WAGE_EU
GDP_EU	0,797068	0,871551619	0,060145	0,884363	-0,46681
	EXIM_EU	SIR_EU	RSIR_EU	LIR_EU	RLIR_EU
GDP_EU	-0,02131	-0,29921	-0,14287	-0,26121	-0,02877

Πηγή: European Commission, 2007, Statistical Annex of European Economy

Όπου,

- Gdp_eu : Μέσος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης
- Empl_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης
- Pcon_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης
- Gcon_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής της δημόσιας κατανάλωσης
- Gfc_eu : Μέσος ρυθμός ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου
- Wage_eu : Μέσος ρυθμός μεταβολής του μοναδιαίου πραγματικού κόστους
- Exim_eu : Ο λόγος των εξαγωγών προς τις εισαγωγές (ως προς το ΑΕΠ)
- Sir_eu : Το μέσο ονομαστικό βραχυχρόνιο επιτόκιο
- Rsir_eu : Το μέσο πραγματικό βραχυχρόνιο επιτόκιο
- Lir_eu : Το μέσο ονομαστικό μακροχρόνιο επιτόκιο
- Rlir_eu : Το μέσο πραγματικό μακροχρόνιο επιτόκιο

Τέλος, με βάση τον παραπάνω πίνακα, προκύπτει ότι:⁵¹

- Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης σχετίζεται θετικά με το ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης, το ρυθμό μεταβολής της δαπάνης και αρνητικά με το ρυθμό μεταβολής του μοναδιαίου κόστους εργασίας, του λόγου εξαγωγών προς τις εισαγωγές και των επιτοκίων.

⁵¹ www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009

- Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης σχετίζεται θετικά και στατιστικά σημαντικά με το ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης, το ρυθμό μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης και το ρυθμό ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΜΕΤΡΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΜΙΑΣ ΧΩΡΑΣ

3.1 Από την οικονομική ανάπτυξη στην κοινωνική πρόοδο: μια σύνθετη διαδρομή

Επί πενήντα και πλέον έτη συνεχίζεται η κατάρτιση νέων συνοπτικών, εναλλακτικών ή περισσότερο συμπληρωματικών δεικτών, σε σχέση με τον καθιερωμένο δείκτη της οικονομικής ανάπτυξης, το ΑΕΠ. Ο εν λόγω δείκτης αποτελεί ένα «εξειδικευμένο» μέσο μέτρησης σε έναν συγκεκριμένο τομέα δραστηριότητας μιας κοινωνίας και, κυρίως, της αγοράς. Πρόκειται για έναν δείκτη που μόνο με μια «νωθρή» ερμηνεία θα μπορούσε να θεωρηθεί «δείκτης ευημερίας μιας κοινωνίας» και όχι «δείκτης παραγωγής».⁵²

Μεταξύ των δεκαετιών του 1960 και του 1990 καταρτίστηκαν δείκτες κοινωνικού χαρακτήρα, συμπληρωματικοί ή εναλλακτικοί του ΑΕΠ, οι οποίοι μπορούσαν να διαμορφώσουν συμπληρωματικά πλαίσια έρευνας πέραν του καθιερωμένου πλαισίου οικονομικού χαρακτήρα. Η εν λόγω περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κοινωνικό στάδιο» των δεικτών προόδου μιας κοινωνίας.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η έκθεση Brundtland (1987) έφερε το ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Στη συνέχεια, με τη Διάσκεψη για το περιβάλλον και την ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών του 1992 (Διάσκεψη Κορυφής της Γης στο Ρίο), το περιβαλλοντικό ζήτημα εντάχθηκε στη διεθνή πολιτική ατζέντα, σηματοδοτώντας τη μετάβαση σε ένα «σφαιρικό στάδιο» –έρευνας και κατάρτισης δεικτών– με δυνατότητα μέτρησης της προόδου της κοινωνίας (για μια χρονολογική εξέταση της εξέλιξης των εν λόγω δεικτών στα τρία στάδια).

Ωστόσο, η ανάγκη μέτρησης του επιπέδου ευημερίας μιας κοινωνίας διασφαλίζοντας παράλληλα την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητά της, επικράτησε και εδραιώθηκε κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Την περίοδο αυτή, θεμελιώδη ρόλο διαδραμάτισε ο ΟΟΣΑ με το «Παγκόσμιο Σχέδιο για τη Μέτρηση της Προόδου των Κοινωνιών» που

⁵² www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

παρουσιάστηκε το 2003. Το Παγκόσμιο Σχέδιο αποτέλεσε και αποτελεί ακόμη ένα πλαίσιο «συμμετοχικής» διαβούλευσης σε παγκόσμιο επίπεδο, με το οποίο έγινε κατανοητή η ανάγκη μεταβολής του πλαισίου αναφοράς για την πρόοδο της κοινωνίας και του συνεπακόλουθου προτύπου συνολικής ανάπτυξης.

Μέσω του Παγκόσμιου Σχεδίου δημιουργήθηκε ένα δίκτυο ιδιωτικών και δημόσιων φορέων που ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν σε έναν έντονο διάλογο i) για τις έρευνες και τις αναλύσεις που αφορούν τις στατιστικές για την κοινωνική ευημερία, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και την οικονομική ανάπτυξη, ii) για τα μέσα των τεχνολογιών ενημέρωσης και επικοινωνίας, τα οποία μπορούν να επιτρέψουν τη μετατροπή των στατιστικών στοιχείων από πληροφορία σε γνώση.

Στις 20 Αυγούστου 2009 δημοσιεύθηκε η σημαντική ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «ΑΕΠ και πέρα από αυτό: η μέτρηση της προόδου σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο», σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζεται η ανάγκη συμπλήρωσης του ΑΕΠ με περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς δείκτες, με τον καθορισμό ενός προγράμματος εργασίας έως το 2012.

Σχεδόν ένα μήνα αργότερα δημοσιεύθηκε η έκθεση της Επιτροπής για τη Μέτρηση της Οικονομικής Επίδοσης και της Κοινωνικής Προόδου (κοινώς γνωστή ως έκθεση της επιτροπής Stiglitz, Sen και Fitoussi), με τους σαφείς στόχους:⁵³

- καθορισμού των ορίων χρήσης του ΑΕΠ ως δείκτη της οικονομικής επίδοσης και της κοινωνικής προόδου
- αξιολόγησης της δυνατότητας χρήσης εναλλακτικών μέσων μέτρησης της κοινωνικής προόδου
- προώθησης ενός προβληματισμού για την προβολή των στατιστικών στοιχείων με τον κατάλληλο τρόπο.

Για τον σκοπό αυτόν, η έκθεση περιελάμβανε 12 συστάσεις για την εκπόνηση μέσων μέτρησης, με τα οποία να αποτυπώνεται η κοινωνική ευημερία, υλική και μη υλική, στις πολλαπλές διαστάσεις της. Παρά το ανανεωμένο ενδιαφέρον για την πρόοδο μιας κοινωνίας, φαίνεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ισχυρές αντιστάσεις –σε ευρωπαϊκό θεσμικό επίπεδο– για τη χρήση των εν λόγω δεικτών κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα.

⁵³ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

Μεταξύ άνοιξης και φθινοπώρου του 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε ένα σχέδιο ενίσχυσης της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης με σκοπό την αποκατάσταση των φορολογικών και μακροοικονομικών ανισορροπιών των κρατών μελών της ΕΕ. Το σύστημα αυτό θα έπρεπε να βασίζεται σε ένα σύνολο δεικτών (πίνακα επιδόσεων) οι οποίοι θα μπορούν να εντοπίζουν τα όρια συναγερμού αυτών των ανισορροπιών και θα επιτρέπουν την εφαρμογή κατάλληλων διορθωτικών παρεμβάσεων στα εν λόγω κράτη μέλη. Δυστυχώς, η συζήτηση για το σύστημα των δεικτών προς εφαρμογή ήταν εντελώς αδιαφανής. Στην επιλογή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποκλείστηκαν πλήρως οι οικονομικοί δείκτες που είναι σημαντικοί για την κατανόηση των οικονομικών ανισορροπιών, καθώς και οι δείκτες κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα.

Η ΕΟΚΕ, όπως είχε επισημάνει ήδη –τόσο στη γνωμοδότηση σχετικά με την ενίσχυση του συντονισμού των ευρωπαϊκών πολιτικών όσο και στη γνωμοδότηση για τις μακροοικονομικές ανισορροπίες– θεωρεί ότι, εάν ως μακροοικονομικές ανισορροπίες εννοούνται οι χρονίζουσες ανισότητες μεταξύ συνολικής προσφοράς και ζήτησης (που οδηγούν σε πλεονάσματα ή ελλείμματα στη συνολική αποταμίευση μιας οικονομίας), θα ήταν τουλάχιστον σκόπιμο να εισαχθούν και δείκτες κοινωνικού χαρακτήρα, όπως, για παράδειγμα: ο δείκτης ανισότητας των εισοδημάτων και του πλούτου αντίκτυπος των χαμηλότερων αμοιβών, το ποσοστό των επονομαζόμενων «φτωχών εργαζόμενων», το ποσοστό των αμοιβών και των εσόδων ως προς το ΑΕΠ κ.λπ. Οι εν λόγω δείκτες αποκαλύπτουν την ύπαρξη μακροοικονομικών ανισορροπιών που οφείλονται σε υπερβολική αποταμίευση των υψηλότερων εισοδημάτων και υπερχρέωση των μεσαίων και χαμηλότερων εισοδημάτων. Το γεγονός αυτό αποτελεί αδιαμφισβήτητη αιτία της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξέσπασε το 2008. Η ΕΟΚΕ, από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Επιτροπή των Περιφερειών, θεωρεί ότι η συζήτηση για την ιδέα της κοινωνικής προόδου δεν μπορεί να περιορίζεται σε συγκεκριμένους τομείς, αλλά θα πρέπει οπωσδήποτε να επεκτείνεται σε όλη την κοινωνία.⁵⁴

Από όλες τις εθνικές και διεθνείς μελέτες για τους συμπληρωματικούς δείκτες στο ΑΕΠ προκύπτει ότι, εάν είχε δοθεί μεγαλύτερη προσοχή σε δείκτες οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής, δανειακής και δημόσιας ή ιδιωτικής δημοσιονομικής

⁵⁴ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

βιωσιμότητας, η σημερινή κρίση θα μπορούσε να είχε προβλεφθεί εγκαίρως και, συνεπώς, να ελεγχθεί καλύτερα.

Η μέτρηση της ευημερίας και της προόδου δεν αποτελούν αποκλειστικά τεχνικό πρόβλημα. Η ίδια η έννοια της ευημερίας εξαρτάται από τις προτιμήσεις και τις βασικές αξίες μιας κοινωνίας και των ατόμων που τη συνθέτουν.

Από τις σημαντικότερες πτυχές των μελετών και των συζητήσεων σχετικά με τα αίτια της κρίσης και τη δυνατότητα «μέτρησής» της με αναλυτικότερους δείκτες, ξεχωρίζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το ζήτημα της συνολικής ζήτησης (και όχι μόνον της προσφοράς). Όσον αφορά την υλική ευημερία, η διεθνής συζήτηση εστιάζει στην ανάγκη μεγαλύτερου ενδιαφέροντος για το εισόδημα και την κατανάλωση, σε σχέση με την παραγωγή, στην εξέταση και των δεικτών συγκέντρωσης του πλούτου επισημαίνεται η επίδραση της ποιότητας των αγαθών στην ευημερία και αποδίδεται ιδιαίτερη έμφαση στις ανισότητες, στη μέτρησή τους και στην ανάγκη να μην λαμβάνεται υπόψη μόνον ο μέσος όρος.

Αναμφίβολα, η παράταση της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008-2009 έως τη σημερινή διπλή ύφεση καθιστά όσο ποτέ άλλοτε σκόπιμη αυτήν τη συζήτηση, ιδίως όσον αφορά την προέλευση της κρίσης και τον επανακαθορισμό της ανάπτυξης και της προόδου που επιθυμούν να εφαρμόσουν τα ποικίλα εθνικά συστήματα και, γενικότερα, η κοινωνία.

3.2 Το νέο πλαίσιο αναφοράς: η πρόοδος της κοινωνίας

Η συζήτηση σχετικά με τη χρήση νέων δεικτών που θα μπορούν να διευρύνουν τη σφαίρα της οικονομίας και να λάβουν υπόψη τα προβλήματα κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα, αποκτά σήμερα νέα προοπτική, καθώς έχει μεταβληθεί το πλαίσιο αναφοράς της κοινωνίας. Σήμερα, η οικονομική ανάπτυξη –η οποία αποτελεί σε κάθε περίπτωση εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα για μια χώρα– δεν αρκεί για να διασφαλίσει την πραγματική πρόοδο για την κοινωνία, εάν δεν χαρακτηρίζεται από απουσία αποκλεισμών και δεν είναι βιώσιμη.⁵⁵

Η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης υποστηρίζει την έννοια της προόδου. Πρόκειται για μια πολύ πιο ευρεία και πολύ πιο σύνθετη έννοια, ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της οποίας αφορά ένα πλήθος: i) στόχων προς επίτευξη, ii) πολιτικών και παρεμβάσεων προς υλοποίηση, iii) και, συνεπώς, δεικτών για παρακολούθηση της

⁵⁵ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

κατάστασης προόδου προς τους εν λόγω στόχους. Η ίδια έννοια της προόδου μπορεί να αφορά, σε διαφορετικές χώρες, διαφορετικές ερμηνείες και νοήματα για διαφορετικούς λαούς, πολιτισμούς και θρησκείες.

Η μεταβολή του πλαισίου αναφοράς από την οικονομική ανάπτυξη στην πρόοδο, δεν απλοποιεί, αλλά, αντιθέτως, περιπλέκει τα πράγματα. Για τον λόγο αυτόν, είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία η προώθηση μιας συζήτησης σχετικά με τη σημασία της προόδου, η οποία, εκτός από τον επανακαθορισμό της έννοιας της ανάπτυξης με τον καθορισμό των στόχων προς επίτευξη και των μέσων για την επίτευξή τους, θα εισάγει και στοιχεία πολιτικής ευθύνης. Με άλλα λόγια, μια συζήτηση η οποία θα επιτρέψει στην κοινωνία –με όλους τους συντελεστές της– να επικεντρωθεί σε στοιχεία που θεωρεί θεμελιώδη για την ύπαρξή της.

Η εντελώς νέα αυτή προσέγγιση απαιτεί τον προσδιορισμό των διαφορετικών μεγεθών που συνθέτουν την πρόοδο, για να καταστεί εν συνεχεία εφικτή η κατάρτιση των σχετικών δεικτών. Οι τρεις βασικές προσεγγίσεις για τη μέτρηση της προόδου αφορούν:⁵⁶

- 1) την επέκταση των εθνικών λογαριασμών στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά φαινόμενα
- 2) τη χρήση σύνθετων δεικτών
- 3) τη δημιουργία βασικών δεικτών

«Η ανθρώπινη ευημερία» (στην ατομική και κοινωνική της διάσταση) αποκτά κυρίαρχο ρόλο και αντιπροσωπεύει τον θεμελιώδη στόχο για την πρόοδο της κοινωνίας. Η ανθρώπινη ευημερία υποστηρίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο από τρεις τομείς δραστηριότητας: τον οικονομικό, τον πολιτιστικό και της διακυβέρνησης (που με τη σειρά τους μπορούν να θεωρηθούν ως «ενδιάμεσοι στόχοι»). Το οικοσύστημα αποτελείται και αυτό από έναν τομέα δραστηριότητας, ο οποίος αφορά την «κατάσταση του οικοσυστήματος».

Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να ορισθεί ως «ευημερία μιας κοινωνίας» το άθροισμα της ανθρώπινης ευημερίας και της κατάστασης του οικοσυστήματος και ως «πρόοδος της κοινωνίας», η βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας και της κατάστασης του οικοσυστήματος. Η αξιολόγηση αυτή απαιτεί ωστόσο διόρθωση, συμπληρώνοντας την επίδραση που ασκούν οι ανισότητες στην ανθρώπινη ευημερία και στην κατάσταση του οικοσυστήματος. Οι ανισότητες που πρέπει να λαμβάνονται

⁵⁶ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

υπόψη είναι: μεταξύ των κοινωνιών και των γεωγραφικών περιοχών - εντός αυτών-μεταξύ διαφορετικών γενεών. Με τον τρόπο αυτόν μπορεί να καθοριστεί η δίκαιη και βιώσιμη πρόοδος μιας κοινωνίας.

Στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής εντάσσεται η συζήτηση για τους συμπληρωματικούς δείκτες στο ΑΕΠ. Εάν σήμερα η συζήτηση αυτή επανέρχεται στο προσκήνιο και τίθεται η ανάγκη μέτρησης άλλων φαινομένων (που δεν αφορούν απλώς την οικονομική ανάπτυξη), είναι γιατί η κατανόηση της σημασίας αυτών των φαινομένων τα εντάσσει στην πολιτική ατζέντα. Η μέτρησή τους επιτρέπει την κατανόηση και, συνεπώς, τη διαχείρισή τους.

Τα φαινόμενα αυτά αντιπροσωπεύουν πολιτικές επιλογές και είναι συνεπώς σκόπιμη η παρακολούθησή τους που θα επιτρέπει την κατάλληλη ενημέρωση των πολιτών. Για αυτόν τον λόγο, αποκτά θεμελιώδη ρόλο η ανεξάρτητη και ποιοτική επίσημη στατιστική.

3.3 Ενημέρωση, διαβούλευση και συμμετοχή στις διαδικασίες κατάρτισης των δεικτών προόδου

Η επαναφορά της συζήτησης για την κατάρτιση συμπληρωματικών δεικτών στο ΑΕΠ στηρίζεται κυρίως στο γεγονός ότι, κατά την τελευταία δεκαετία, διαπιστώθηκε ένα πραγματικό χάσμα μεταξύ:⁵⁷

- των μετρήσεων που χρησιμοποιεί η επίσημη στατιστική (η οποία περιλαμβάνει τις εθνικές και υπερεθνικές στατιστικές υπηρεσίες) για τον εντοπισμό ορισμένων φαινομένων
- και των τάσεων οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα που αφορούν την κοινωνία και τις οποίες καλούνται να αντιμετωπίσουν καθημερινά οι ευρωπαίοι πολίτες.

Το χάσμα αυτό ενισχύθηκε επίσης από τις καταστροφικές συνέπειες οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα που προκάλεσε η παγκόσμια κρίση. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη ενός χάσματος μεταξύ της κατάστασης που προκύπτει και εκφράζεται από τις επίσημες στατιστικές (μέσω των καθιερωμένων δεικτών της, εκ των οποίων το ΑΕΠ είναι ο πλέον αντιπροσωπευτικός) και της πραγματικότητας που αντιλαμβάνονται οι πολίτες, εγείρει αναπόφευκτα μια σειρά προβλημάτων για τον ρόλο που θα πρέπει να έχει η επίσημη στατιστική στον 21ο αιώνα.

⁵⁷ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

Όλα αυτά συμβαίνουν ενώ, με τις εξελίξεις των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ), συντελείται μια πραγματική επανάσταση στην επικοινωνία, η οποία μπορεί να επιτρέψει την αύξηση του όγκου των διαθέσιμων πληροφοριών. Το κατά πόσον όλα αυτά μεταφράζονται στην πράξη σε πραγματική γνώση για το σύνολο, αντιπροσωπεύει το πραγματικό κεντρικό ζήτημα και εδώ ακριβώς είναι που η επίσημη στατιστική καλείται να διαδραματίσει έναν καίριο ρόλο. Ο στόχος πρέπει να είναι η μετάβαση από την πληροφορία στη γνώση.

Η αύξηση των διαθέσιμων πληροφοριών ευνοεί τη διαφάνεια των δημοκρατικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων (για παράδειγμα, οι στατιστικοί δείκτες ευνοούν την κατανόηση της δυναμικής που αποκτούν ορισμένα φαινόμενα, όπως η απασχόληση, η ανεργία, ο πληθωρισμός κ.λπ.). Όμως η μεγάλη ροή πληροφοριών μπορεί να προκαλέσει σύγχυση στους χρήστες, είτε πρόκειται για πολίτες είτε για υπευθύνους χάραξης των πολιτικών (καθώς η μεγαλύτερη ροή πληροφοριών δεν μεταφράζεται κατ' ανάγκη σε καλύτερη γνώση).

Από αυτόν ακριβώς τον προβληματισμό προκύπτει η ανάγκη για μια ανεξάρτητη και ποιοτική στατιστική διακυβέρνηση. Μια στατιστική που θα ανακτήσει τον θεμελιώδη της ρόλο κατεύθυνσης των μετρήσεων και της μεθοδολογίας τους προς τα φαινόμενα που επιβάλλουν οι νέες απαιτήσεις οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα.⁵⁸

3.4 Σχετικά με το ΑΕΠ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) αποτελεί το γνωστότερο μέτρο αξιολόγησης της μακροοικονομικής δραστηριότητας. Έχοντας αναπτυχθεί τη δεκαετία του 1930, το ΑΕΠ κατέστη το σύνηθες μέτρο σύγκρισης που χρησιμοποιείται από τους ανά τον κόσμο διαμορφωτές πολιτικής και χρησιμοποιείται ευρέως στους δημόσιους διαλόγους. Στο ΑΕΠ συνεκτιμάται η προστιθέμενη αξία όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται στον χρηματικό παράγοντα. Βασίζεται σε σαφή μεθοδολογία που επιτρέπει συγκρίσεις σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα και μεταξύ διαφόρων χωρών και περιφερειών.

Επίσης, το ΑΕΠ έχει καταλήξει να θεωρείται ως αντιπροσωπευτικός δείκτης της συνολικής κοινωνικής ανάπτυξης και εν γένει προόδου. Ωστόσο, ως εκ του σχεδιασμού και του σκοπού του, δεν μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία συζητήσεων

⁵⁸ www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012

χάραξης πολιτικής σε όλους τους τομείς. Ειδικότερα, το ΑΕΠ δεν μετρά την περιβαλλοντική αειφορία ή την κοινωνική ένταση και οι περιορισμοί αυτοί πρέπει να συνεκτιμώνται όταν ο δείκτης χρησιμοποιείται σε αναλύσεις χάραξης πολιτικής.

Η ανάγκη βελτίωσης των δεδομένων και των δεικτών προς συμπλήρωση του ΑΕΠ αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο και αποτελεί τον άξονα σειράς διεθνών πρωτοβουλιών. Οι εν λόγω πρωτοβουλίες επίσης, αντανακλούν τις νέες κοινωνικές και πολιτικές προτεραιότητες.⁵⁹

Σύμφωνα με την έκθεση της επιτροπής σχετικά με τη μέτρηση των οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής ευημερίας (CMEPSP) των Joseph Stiglitz, Amartya Sen και Jean Paul Fitoussi, οι στατιστικοί δείκτες είναι σημαντικοί για το σχεδιασμό και την αξιολόγηση των πολιτικών, στοχεύοντας στην προώθηση της προόδου της κοινωνίας, καθώς επίσης και στην αξιολόγηση και τον επηρεασμό της λειτουργίας των οικονομικών αγορών. Ο ρόλος τους έχει αυξηθεί σημαντικά κατά την διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών. Αυτό απεικονίζει τις βελτιώσεις σε επίπεδο παιδείας στον πληθυσμό, αυξάνεται στην πολυπλοκότητα των σύγχρονων οικονομιών και τη διαδεδομένη χρήση της τεχνολογίας πληροφοριών.

Εντούτοις, συχνά φαίνεται να υπάρχει μια χαρακτηρισμένη απόσταση μεταξύ των τυποποιημένων μέτρων των σημαντικών κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών, όπως της οικονομικής ανάπτυξης, του πληθωρισμού, της ανεργίας κ.λπ. Τα τυποποιημένα μέτρα μπορούν να δείξουν, για παράδειγμα, ότι υπάρχει λιγότερος πληθωρισμός ή περισσότερη αύξηση από ότι τα άτομα αντιλαμβάνονται, και το χάσμα είναι τόσο μεγάλο και τόσο καθολικό, που δε μπορεί να εξηγηθεί. Σε μερικές χώρες, αυτό το χάσμα έχει υπονομεύσει την εμπιστοσύνη στα επίσημα στατιστικά στοιχεία.

Ωστόσο, μπορεί να υπάρξουν διάφορες εξηγήσεις για το χάσμα μεταξύ της στατιστικής μέτρησης των κοινωνικοοικονομικών φαινομένων και της αντίληψης των πολιτών για τα ίδια φαινόμενα, όπως ότι οι στατιστικές έννοιες μπορεί να είναι σωστές, αλλά η διαδικασία μέτρησης μπορεί να είναι ατελής. Όταν υπάρχουν μεγάλες αλλαγές στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ανισότητας (γενικότερα μια αλλαγή στην εισοδηματική διανομή ΑΕΠ) ή σε οποιοδήποτε άλλο υπολογισμένο σύνολο κατά κεφαλήν, μπορεί να μην παρέχεται μια ακριβή αξιολόγηση της κατάστασης στην οποία βρίσκονται οι άνθρωποι. Εάν η ανισότητα αυξάνεται αρκετά σχετικά με την

⁵⁹ www.eur-lex.europa.eu, «ΑΕΠ και πέρα από αυτό – Η μέτρηση της προόδου σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 20.8.2009

αύξηση στο μέσο όρο ανά κύριο ΑΕΠ, οι περισσότεροι άνθρωποι μπορεί να είναι χειρότερα, ακόμα κι αν το μέσο εισόδημα αυξάνεται.⁶⁰

Ο τρόπος με τον οποίο οι στατιστικοί αριθμοί αναφέρονται ή χρησιμοποιούνται, μπορεί να παρέχουν μια διαστρεβλωμένη άποψη από τις τάσεις των οικονομικών φαινομένων. Για παράδειγμα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση πάνω στο ΑΕΠ, αν είναι καθαρό εθνικό προϊόν (που λαμβάνει υπόψη την επίδραση της υποτίμησης) ή πραγματικό οικογενειακό εισόδημα (που εστιάζει στο πραγματικό εισόδημα των οικογενειών μέσα στην οικονομία). Αυτοί οι αριθμοί μπορούν να διαφέρουν εμφανώς. Ωστόσο, το ΑΕΠ δεν είναι λανθασμένος υπό αυτήν την μορφή, αλλά λανθασμένα χρησιμοποιημένος. Αυτό λοιπόν που απαιτείται, είναι μια καλύτερη κατανόηση της κατάλληλης χρήσης κάθε μέτρου.

3.5 Μέτρα οικονομικής επίδοσης σε μια σύνθετη οικονομία

Σύμφωνα με την έκθεση που προαναφέρθηκε, τα ήδη υπάρχοντα μέτρα της οικονομικής επίδοσης χρειάζονται βελτίωση. Η μέτρηση της παραγωγής – μια μεταβλητή που καθορίζει μεταξύ άλλων το επίπεδο της απασχόλησης – είναι ουσιαστική για τον έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας. Το πρώτο κύριο μήνυμα της έκθεσης είναι ότι, έχει έρθει καιρός να προσαρμοστεί το σύστημα μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας, ώστε να απεικονίζει καλύτερα τις δομικές αλλαγές που έχουν χαρακτηρίσει την εξέλιξη των σύγχρονων οικονομιών.

Στην πραγματικότητα, το αυξανόμενο μερίδιο των υπηρεσιών και η παραγωγή των όλο και περισσότερο σύνθετων προϊόντων κάνουν τη μέτρηση της παραγωγής και της οικονομικής επίδοσης, δυσκολότερη απ' ό,τι στο παρελθόν. Η σύλληψη της ποιοτικής αλλαγής είναι μια τεράστια πρόκληση, όμως αυτό είναι ζωτικής σημασίας στη μέτρηση του πραγματικού εισοδήματος και της πραγματικής κατανάλωσης, ένας από τους βασικούς παράγοντες της υλικής ευημερίας των ανθρώπων.⁶¹

3.6 Συστάσεις μέτρησης του υλικού και του βιοτικού μέτρου της ευημερίας

Σύσταση 1^η: Κατά την αξιολόγηση της υλικής ευημερίας, είναι καλό να εξετάζεται περισσότερο το εισόδημα και η κατανάλωση παρά η παραγωγή.

⁶⁰ Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean – Paul Fitoussi, «Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου»

⁶¹ Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean – Paul Fitoussi, «Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου»

Το ΑΕΠ είναι το ευρέως χρησιμοποιούμενο μέτρο της οικονομικής δραστηριότητας. Υπάρχουν διεθνή πρότυπα για τον υπολογισμό του. Μετρά κυρίως την παραγωγή αγοράς, που εκφράζεται σε μονάδες χρημάτων. Εντούτοις, συχνά έχει αντιμετωπιστεί σαν να ήταν ένα μέτρο της οικονομικής ευημερίας.

Η συγχώνευση αυτών των δύο, μπορεί να οδηγήσει σε παραπλανητικές ενδείξεις για το πόσο ευκατάστατοι είναι οι άνθρωποι και αυτό συνεπάγεται τις λανθασμένες πολιτικές αποφάσεις. Το υλικό βιοτικό επίπεδο συνδέεται περισσότερο με τα μέτρα του καθαρού εθνικού εισοδήματος, το πραγματικό οικογενειακό εισόδημα και την κατανάλωση – η παραγωγή μπορεί να επεκταθεί, ενώ το εισόδημα μειώνεται ή αντίστροφα όταν δίνεται προσοχή στην υποτίμηση, τις εισοδηματικές ροές μέσα και έξω από μια χώρα, και τις διαφορές μεταξύ των τιμών της παραγωγής και των τιμών των καταναλωτικών προϊόντων.

Σύσταση 2^η: Έμφαση στην οικιακή προοπτική.

Οι τάσεις το υλικό βιοτικό επίπεδο των πολιτών ακολουθούνται καλύτερα μέσω των μέτρων του οικογενειακού εισοδήματος και της κατανάλωσης. Πράγματι, το διαθέσιμο στοιχείο των εθνικών απολογισμών δείχνει ότι, σε διάφορες χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), το πραγματικό οικογενειακό εισόδημα έχει αυξηθεί αρκετά σε σχέση με το πραγματικό ΑΕΠ κατά κεφαλήν. Η οικιακή προοπτική συνεπάγεται τις πληρωμές μεταξύ των τομέων, όπως οι φόροι που πηγαίνουν στην κυβέρνηση, τις κοινωνικές παροχές που προέρχονται από την κυβέρνηση και τις πληρωμές για τα οικιακά δάνεια που πηγαίνουν στις οικονομικές εταιρίες. Επίσης, το οικογενειακό εισόδημα και η κατανάλωση πρέπει να καθορίσουν σε είδος τις υπηρεσίες που παρέχονται από την κυβέρνηση, όπως η επιδοτούμενη υγειονομική περίθαλψη και οι εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Μια σημαντική προσπάθεια της στατιστικής συμφιλίωσης θα απαιτηθεί επίσης, για να κατανοηθεί γιατί ορισμένα μέτρα, όπως το οικογενειακό εισόδημα μπορούν να κινηθούν διαφορετικά, ανάλογα με το πώς διέπουν την στατιστική πηγή.⁶²

⁶² Joseph E. Stiglitz, Amarta Sen, Jean – Paul Fitoussi, «Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου»

Σύσταση 3^η: Πρέπει να εξεταστεί το εισόδημα και η κατανάλωση σε σχέση με τον πλούτο.

Το εισόδημα και η κατανάλωση είναι κρίσιμα για την αξιολόγηση του βιοτικού επιπέδου, αλλά μπορούν μόνο να μετρηθούν από κοινού με τις πληροφορίες που αφορούν τον πλούτο. Μια οικογένεια που ξοδεύει την περιουσία της σε καταναλωτικά αγαθά, αυξάνει την τρέχουσα ευημερία της αλλά εις βάρος της μελλοντικής ευημερίας. Οι συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς συμβάλλουν στον οικιακό ισολογισμό. Το ίδιο ισχύει και για άλλους τομείς της οικονομίας και για την οικονομία γενικά. Ωστόσο, για να δημιουργηθούν οι ισολογισμοί, είναι απαραίτητοι οι περιεκτικοί απολογισμοί των περιουσιακών στοιχείων και των υποχρεώσεων.

Τα μέτρα του πλούτου είναι βασικά στη μέτρηση της ικανότητας υποστήριξης. Αυτό που μεταφέρεται στο μέλλον, πρέπει απαραίτητως να εκφραστεί ως απόθεμα του φυσικού ανθρώπινου και κοινωνικού δυναμικού. Η σωστή αξιολόγηση αυτών των αποθεμάτων διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο και είναι συχνά προβληματική. Υπάρχει επίσης ανάγκη να γίνει ένα «τεστ δοκιμής» στους ισολογισμούς με τις εναλλακτικές αξιολογήσεις, όταν οι τιμές αγοράς των περιουσιακών στοιχείων δεν είναι διαθέσιμες ή υπόκεινται στις φυσαλίδες και τις εκρήξεις. Λίγο περισσότεροι άμεσοι μη νομισματικοί δείκτες προτιμούνται όταν η νομισματική αξιολόγηση είναι πολύ αβέβαιη ή δύσκολη να παραχθεί.

Σύσταση 4^η: Απαιτείται περισσότερη προσοχή στη διανομή του εισοδήματος, στην κατανάλωση και τον πλούτο.

Το μέσο εισόδημα, η κατανάλωση και ο πλούτος είναι σημαντικές στατιστικές, αλλά δεν δείχνουν ολόκληρη την αλήθεια για το βιοτικό επίπεδο. Για παράδειγμα, μία άνοδος στο μέσο εισόδημα θα μπορούσε να μοιραστεί ανομοιόμορφα στις ομάδες, που αφήνουν μερικές οικογένειες σχετικά χαμηλότερα από άλλες. Κατά συνέπεια, τα μέσα μέτρα του εισοδήματος, της κατανάλωσης και του πλούτου πρέπει να συνοδευθούν από τους δείκτες που απεικονίζουν την διανομή τους.

Για πολλούς λόγους είναι επίσης σημαντικό να γνωρίζει κανείς τι συμβαίνει στο κατώτατο σημείο του εισοδήματος / της διανομής του πλούτου ή στην κορυφή αυτών. Ιδανικά, τέτοιες πληροφορίες δεν πρέπει να απομονωθούν ή να συνδεθούν, δηλαδή κάποιος θα ήθελε να γνωρίζει πληροφορίες για το πόσο ευκατάστατες είναι οι

οικογένειες, όσον αφορά τις διαφορετικές διαστάσεις του υλικού βιοτικού επιπέδου (εισοδήμα, κατανάλωση και πλούτους).

Σε τελευταία ανάλυση, μια χαμηλού εισοδήματος οικογένεια με τον άνω του μετρίου πλούτο δεν είναι απαραίτητως χειρότερα από μια μεσαίου εισοδήματος οικογένεια χωρίς πλούτο.⁶³

Σύσταση 5^η: Πρέπει να διευρυνθούν τα εισοδηματικά μέτρα στις μη εμπορεύσιμες δραστηριότητες.

Έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές στο πώς λειτουργούν οι οικογένειες και η κοινωνία. Για παράδειγμα, πολλές ανθρώπινες υπηρεσίες που παραλαμβάνονταν από άλλα οικογενειακά μέλη στο παρελθόν, αγοράζονται τώρα από την αγορά. Αυτή η μετατόπιση μεταφράζεται σε μια άνοδο του εισοδήματος, όπως αυτό μετριέται στους εθνικούς απολογισμούς και μπορεί να δώσει μια ψεύτικη εντύπωση αλλαγής του βιοτικού επιπέδου, ενώ απεικονίζει μόνο μία μετατόπιση υπηρεσιών από τη μη εμπορεύσιμη στην παροχή αγοράς.

Πολλές υπηρεσίες που οι οικογένειες παράγουν για τον εαυτό τους, δεν αναγνωρίζονται στα επίσημα μέτρα εισοδήματος και παραγωγής, όμως αποτελούν μια σημαντική πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας. Ενώ ο αποκλεισμός τους από τα επίσημα μέτρα απεικονίζει την αβεβαιότητα για τα στοιχεία περισσότερο από τις εννοιολογικές δυσκολίες, έχει υπάρξει πρόοδος σε αυτόν τον χώρο. Αυτό πρέπει να αρχίσει με τις πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ξοδεύουν τον χρόνο τους που είναι συγκρίσιμος, κατά τη διάρκεια των ετών. Οι περιεκτικοί και περιοδικοί απολογισμοί της οικιακής δραστηριότητας ως δορυφόρου των βασικών εθνικών λογαριασμών πρέπει να συμπληρώνουν την εικόνα.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες, η παραγωγή των αγαθών (για παράδειγμα τρόφιμα ή στέγη) από τις οικογένειες διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Η παρακολούθηση της παραγωγής τέτοιων σπιτικών παραχθέντων αγαθών είναι σημαντική, ώστε να αξιολογηθούν τα επίπεδα κατανάλωσης των οικογενειών σε αυτές τις χώρες.

Μόλις αρχίσει κάποιος να εστιάζει στις μη εμπορεύσιμες δραστηριότητες, προκύπτει το θέμα του «ελεύθερου χρόνου». Καταναλώνοντας την ίδια δέσμη των αγαθών και υπηρεσιών, αλλά δουλεύοντας για 1500 ώρες ετησίως αντί για 2000 ώρες

⁶³ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

ετησίως, προκύπτει αύξηση στο βιοτικό επίπεδο κάποιου. Αν και η αξιολόγηση του ελεύθερου χρόνου είναι γεμάτη με δυσκολίες, οι συγκρίσεις του βιοτικού επιπέδου με την πάροδο του χρόνου ή μεταξύ των χώρων, πρέπει να λάβουν υπόψη το πόσο ελεύθερο χρόνο απολαμβάνουν οι άνθρωποι.

Ωστόσο, η έννοια της ευημερίας είναι πολυδιάστατη. Με βάση την ακαδημαϊκή έρευνα και διάφορες συγκεκριμένες πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται σε όλο τον κόσμο, η Επιτροπή έχει προσδιορίσει την ακόλουθη βασική διάσταση που πρέπει να ληφθεί υπόψη. Τουλάχιστον σε γενικές γραμμές. Αυτές οι διαστάσεις πρέπει να εξεταστούν ταυτόχρονα:⁶⁴

- Υλικό βιοτικό επίπεδο (εισόδημα, κατανάλωση και πλούτος)
- Υγεία
- Εκπαίδευση
- Προσωπικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της εργασίας
- Πολιτική φωνή και διακυβέρνηση
- Περιβάλλον (παρόντες και μελλοντικοί όροι)
- Αβεβαιότητα οικονομικής καθώς και φυσικής κατάστασης

Όλες αυτές οι διαστάσεις διαμορφώνουν την ευημερία των ανθρώπων. Όμως, πολλά από τα συμβατικά; Εισοδηματικά μέτρα λείπουν.

Σύσταση 6^η: Οι αντικειμενικές και οι υποκειμενικές διαστάσεις της ευημερίας είναι εξίσου σημαντικές.

Η ποιότητα ζωής εξαρτάται από τους αντικειμενικούς σκοπούς και τις ικανότητες των ανθρώπων. Πρέπει να ληφθούν μέτρα, ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες της ανθρώπινης υγείας, της εκπαίδευσης, των προσωπικών δραστηριοτήτων και των περιβαλλοντικών συνθηκών. Ιδίως, η ουσιαστική προσπάθεια πρέπει να αφιερωθεί στην ανάπτυξη και την εφαρμογή των αξιόπιστων μέτρων των κοινωνικών συνδέσεων, της πολιτικής φωνής και της αβεβαιότητας που μπορούν να αποδειχθούν για να προβλέψουν την ικανοποίηση ζωής.

Οι πληροφορίες σχετικά με την εκτίμηση της ποιότητας ζωής υπερβαίνουν τις ανθρώπινες μαρτυρίες και τις αντιλήψεις τους, ώστε να περιλάβουν τα μέτρα «της

⁶⁴ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

λειτουργίας τους» και των ελευθεριών τους. Στην πραγματικότητα, ποιες πραγματικά είναι οι έγνοιες και οι ικανότητες των ανθρώπων, δηλαδή η έκταση της καθορισμένης ευκαιρίας και της ελευθερίας τους, ώστε να επιλέξουν μεταξύ αυτού του συνόλου, της ζωής που οι ίδιοι εκτιμούν. Η επιλογή των σχετικών λειτουργιών και ικανοτήτων για οποιοδήποτε μέτρο ποιότητας ζωής είναι περισσότερο μια κρίση αξίας παρά μια τεχνική εξάσκηση. Αλλά, ενώ ο ακριβής κατάλογος των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που έχουν οι επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής στηρίζεται αναπόφευκτα στις κρίσεις αξίας, υπάρχει μια παραδοχή, ότι η ποιότητα ζωής εξαρτάται από την υγεία και την εκπαίδευση των ανθρώπων, τις καθημερινές τους δραστηριότητες (οι οποίες περιλαμβάνουν το δικαίωμα σε μια κόσμια εργασία και μια κατοικία), τη συμμετοχή τους στην πολιτική διαδικασία, το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον στο οποίο ζουν και στους παράγοντες που διαμορφώνουν την προσωπική και οικονομική τους ασφάλεια. Η μέτρηση όλων αυτών των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων απαιτεί και τα αντικειμενικά και τα υποκειμενικά στοιχεία. Η πρόκληση σε όλους αυτούς τους τομείς είναι να βελτιωθούν πάνω σε αυτό που έχει ήδη επιτευχθεί, ώστε να προσδιοριστούν τα χάσματα στις διαθέσιμες πληροφορίες και επενδύσουν στη στατιστική ικανότητα στις διαστάσεις (όπως η χρήση χρόνου), όπου οι διαθέσιμοι δείκτες παραμένουν ανεπαρκείς.⁶⁵

Σύσταση 7^η: οι δείκτες ποιότητας ζωής σε όλες τις διαστάσεις που καλύπτουν, πρέπει να αξιολογήσουν τις ανισότητες με έναν περιεκτικό τρόπο.

Οι ανισότητες στις ανθρώπινες συνθήκες είναι ακέραιες σε οποιαδήποτε αξιολόγηση της ποιότητας ζωής των χωρών και στον τρόπο που αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου. Οι περισσότερες διαστάσεις της ποιότητας ζωής απαιτούν τα κατάλληλα ξεχωριστά μέτρα για την ανισότητα, αλλά πρέπει να λάβουν υπόψη τους, τους συνδέσμους και τους συσχετισμούς. Οι ανισότητες στην ποιότητα ζωής πρέπει να αξιολογηθούν, με βάση τους ανθρώπους, τις κοινωνικοοικονομικές ομάδες, και τις γενεές, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις ανισότητες που προέκυψαν πιο πρόσφατα, όπως εκείνες που συνδέονται με τη μετανάστευση.

Σύσταση 8^η: Οι έρευνες πρέπει να σχεδιαστούν για να αξιολογήσουν τις συνδέσεις μεταξύ των διαφόρων τομέων ποιότητας ζωής για κάθε άνθρωπο, και αυτές οι

⁶⁵ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

πληροφορίες πρέπει να χρησιμοποιηθούν κατά το σχεδιασμό των πολιτικών στους διάφορους τομείς.

Είναι κρίσιμο να εξεταστούν τα ερωτήματα, σχετικά με το πώς οι εξελίξεις σε ένα τομέα ποιότητας ζωής έχουν επιπτώσεις σε άλλους τομείς, και το πώς οι εξελίξεις σε όλους τους διάφορους τομείς συσχετίζονται με το εισόδημα. Αυτό είναι σημαντικό, επειδή οι συνέπειες για την ποιότητα ζωής κατέχοντας πολλαπλάσια μειονεκτήματα, υπερβαίνουν κατά πολύ το ποσό των μεμονωμένων αποτελεσμάτων τους. Η ανάπτυξη των μέτρων των αθροιστικών εκείνων αποτελεσμάτων, απαιτεί πληροφορίες σχετικά με την «κοινή διανομή» των εμφανέστερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της ποιότητας ζωής για τον καθένα σε μια χώρα, μέσω των αφιερωμένων ερευνών.

Θα μπορούσαν επίσης να ληφθούν μέτρα για αυτήν την κατεύθυνση, συμπεριλαμβάνοντας όλες τις έρευνες ορισμένων τυποποιημένων ερωτήσεων, οι οποίες επιτρέπουν την ταξινόμηση των ερωτηθέντων σε ένα περιορισμένο σύνολο χαρακτηριστικών. Κατά τη χάραξη πολιτικών σε συγκεκριμένους τομείς, οι επιδράσεις στους δείκτες σχετικά με τις διαφορετικές διαστάσεις ποιότητας ζωής πρέπει να εξεταστούν από κοινού, για να εξετάσουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαστάσεων και των αναγκών των ανθρώπων που αδικούνται σε ορισμένες περιοχές.

Σύσταση 9^η: Οι στατιστικές υπηρεσίες πρέπει να παρέχουν τις πληροφορίες που απαιτούνται για να διασταυρώσουν τις διαστάσεις ποιότητας ζωής, επιτρέποντας έτσι την κατασκευή διαφορετικών δεικτών.

Ενώ η αξιολόγηση ποιότητας ζωής απαιτεί μια πολλαπλότητα των δεικτών, υπάρχουν ισχυρές απαιτήσεις για να αναπτυχθεί ένα ενιαίο συνοπτικό μέτρο. Διάφορα συνοπτικά μέτρα της ζωής είναι δυνατά, ανάλογα με την ερώτηση που εξετάζονται και τη μέθοδο που υιοθετείται. Μερικά από αυτά τα μέτρα χρησιμοποιούνται ήδη, όπως τα μέσα επίπεδα ζωής – ικανοποίησης για μια χώρα συνολικά ή οι σύνθετοι δείκτες που υπολογίζουν το συνολικό μέσο όρο σε όλους τους αντικειμενικούς τομείς, όπως ο ανθρώπινος δείκτης ανάπτυξης. Θα μπορούσαν να εφαρμοστούν και άλλοι δείκτες, εάν τα εθνικά στατιστικά συστήματα έκαναν την απαραίτητη επένδυση, ώστε να παρέχουν τα στοιχεία που απαιτούνται για τον υπολογισμό τους. Αυτοί περιλαμβάνουν τα μέτρα του ποσοστού του χρόνου, στον οποίο το ισχυρότερο αναφερόμενο συναίσθημα είναι αρνητικό, μέτρα που βασίζονται στην καταμέτρηση των περιστατικών, στη σοβαρότητα των αντικειμενικών

χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των ανθρώπινων ζώων και μέτρα βασισμένα στα κράτη και τις ανθρώπινες προτιμήσεις.⁶⁶

Ωστόσο, η επιτροπή θεωρεί ότι, εκτός από τα αντικειμενικά κριτήρια της ευημερίας, πρέπει να εξεταστούν και τα υποκειμενικά κριτήρια της ποιότητας ζωής.

Σύσταση 10^η: Τα μέτρα για την αντικειμενική και την υποκειμενική ευημερία παρέχουν τις βασικές πληροφορίες για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Οι στατιστικές υπηρεσίες πρέπει να ενσωματώσουν τις ερωτήσεις, ώστε να συμπεριλάβουν τις αξιολογήσεις της ζωής των ανθρώπων και τις προτεραιότητας στην έρευνά τους.

Η έρευνα έχει δείξει ότι είναι δυνατό να συλλεχθούν τα σημαντικά και αξιόπιστα στοιχεία όσον αφορά την υποκειμενική, καθώς επίσης και την αντικειμενική ευημερία. Η υποκειμενική ευημερία καλύπτει τις διαφορετικές πτυχές (γνωστικές αξιολογήσεις της ζωής, της ευτυχίας, της ικανοποίησης, των θετικών συγκινήσεων, όπως η χαρά και η υπερηφάνεια, και των αρνητικών συγκινήσεων κάποιου, όπως ο πόνος και η ανησυχία). Κάθε μία από αυτές πρέπει να μετρηθεί ξεχωριστά για να παραγάγει μια περιεκτικότερη εκτίμηση της ζωής των ανθρώπων. Τα ποσοτικά μέτρα αυτών των υποκειμενικών πτυχών κρατούν την υπόσχεση να παραδώσουν όχι μόνο ένα καλό μέτρο ποιότητας ζωής αυτό καθ' αυτό, αλλά και μια καλύτερη κατανόηση των καθοριστικών παραγόντων του, που φθάνουν εκτός από το εισόδημα των ανθρώπων, και τους υλικούς σκοπούς.

Παρά την εμμονή πολλών εκκρεμών ζητημάτων, αυτά τα υποκειμενικά μέτρα παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την ποιότητα ζωής. Για αυτό το λόγο, οι τύποι ερωτήσεων που έχουν αποδείξει την αξία τους μέσα σε μικρή κλίμακα και οι ανεπίσημες έρευνες, πρέπει να περιληφθούν στις μεγαλύτερης κλίμακας έρευνες που αναλαμβάνονται από τις επίσημες στατιστικές υπηρεσίες.

Η επιτροπή επίσης, ανησυχεί για την ικανότητα υποστήριξης μέτρησης και αξιολόγησης. Η ικανότητα υποστήριξης θέτει την πρόκληση του καθορισμού, εάν τουλάχιστον το τωρινό επίπεδο της ευημερίας μπορεί να διατηρηθεί για τις μελλοντικές γενιές. Από τη φύση του, η ικανότητα υποστήριξης περιλαμβάνει το μέλλον και η αξιολόγησή του περιλαμβάνει πολλές υποθέσεις και κανονιστικές επιλογές. Αυτό περιπλέκεται περαιτέρω, από το γεγονός ότι, τουλάχιστον μερικές

⁶⁶ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

πτυχές της περιβαλλοντικής ικανότητας υποστήριξης (ειδικότερα, η αλλαγή κλίτος) επηρεάζονται από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών προτύπων που ακολουθούνται από τις διαφορετικές χώρες. Το ζήτημα είναι πράγματι σύνθετο, πιο σύνθετο από το ήδη περίπλοκο ζήτημα της μέτρησης της τρέχουσας ευημερίας ή της απόδοσης.⁶⁷

Σύσταση 11^η: Η αξιολόγηση της ικανότητας υποστήριξης απαιτεί ένα καλά προσδιορισμένο πίνακα των δεικτών. Το διαφοροποιημένο χαρακτηριστικό των συστατικών αυτού του πίνακα είναι ότι, πρέπει να είναι ερμηνεύσιμοι ως παραλλαγές μερικών κρυμμένων «αποθεμάτων». Ένας νομισματικός δείκτης της ικανότητας υποστήριξης έχει τη θέση του σε ένα τέτοιο πίνακα, αλλά κάτω από την τρέχουσα κατάσταση προόδου, πρέπει να παραμείνει ουσιαστικά στις οικονομικές πτυχές της ικανότητας υποστήριξης.

Η αξιολόγηση της ικανότητας υποστήριξης συμπληρώνει το θέμα της τρέχουσας ευημερίας ή της οικονομικής επίδοσης, και πρέπει να εξεταστεί χωριστά. Αυτό μπορεί να ακουστεί τετριμμένο, κι όμως αξίζει να τονιστεί, επειδή μερικές υπάρχουσες προσεγγίσεις αποτυγχάνουν να υιοθετήσουν αυτήν την αρχή, που οδηγεί ενδεχομένως στη σύγχυση. Για παράδειγμα, η σύγχυση μπορεί να προκύψει όταν προσπαθεί κάποιος να συνδυάσει την τρέχουσα ευημερία και την ικανότητα υποστήριξης σε ένα ενιαίο δείκτη.

Τουλάχιστον, προκειμένου να μετρηθεί η ικανότητα υποστήριξης, αυτό που είναι απαραίτητο, είναι οι δείκτες οι οποίοι ενημερώνουν για την αλλαγή στις ποσότητες των διαφορετικών παραγόντων που επηρεάζουν τη μελλοντική ευημερία. Από διαφορετική σκοπιά, η ικανότητα υποστήριξης απαιτεί την ταυτόχρονη συντήρηση ή την αύξηση σε διάφορα «αποθέματα», όπως ποσότητες και ιδιότητες των φυσικών πόρων και του ανθρώπινου, κοινωνικού και φυσικού δυναμικού.

Ωστόσο, υπάρχουν δύο εκδόσεις στην προσέγγιση αποθεμάτων στην ικανότητα υποστήριξης. Μία έκδοση εξετάζει ακριβώς τις παραλλαγές σε κάθε απόθεμα χωριστά, αξιολογώντας εάν το απόθεμα αυξάνεται ή μειώνεται, με σκοπό να κάνει οτιδήποτε είναι απαραίτητο για να κρατήσει κάθε έναν πάνω από κάποιο κρίσιμο κατώτατο όριο. Η δεύτερη έκδοση μετατρέπει όλα αυτά τα προτερήματα σε ένα νομισματικό αντίτιμο, υποθέτοντας σιωπηρά την υποκαταστασιμότητα μεταξύ

⁶⁷ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

των διαφορετικών τύπων κεφαλαίων, έτσι ώστε μια μείωση, για παράδειγμα, στο φυσικό κεφάλαιο να αντισταθμιστεί από μια ικανοποιητική αύξηση στο φυσικό κεφάλαιο. Μια τέτοια προσέγγιση έχει σημαντική δυνατότητα αλλά και διάφορους περιορισμούς, τη σημαντικότερη ύπαρξη ή απουσία πολλών αγορών, στις οποίες θα μπορούσε να βασιστεί η αξιολόγηση των προτερημάτων. Ακόμα και όταν τιμές εμπορίου, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι απεικονίζουν επαρκώς, πώς τα διαφορετικά περιουσιακά στοιχεία επηρεάζουν τη μελλοντική ευημερία. Η νομισματική προσέγγιση απαιτεί τους καταλογισμούς και τη διαμόρφωση που αυξάνουν τις ενημερωτικές δυσκολίες. Όλο αυτό προτείνεται με μια μετριότερη προσέγγιση, εστιάζοντας δηλαδή στην νομισματική συνάθροιση των στοιχείων, για τα οποία υπάρχουν οι λογικές τεχνικές αξιολόγησης, όπως το φυσικό κεφάλαιο, το ανθρώπινο κεφάλαιο και ορισμένοι φυσικοί πόροι. Με αυτές τις ενέργειες, είναι δυνατό να αξιολογηθεί το «οικονομικό» συστατικό της ικανότητας υποστήριξης, δηλαδή, εάν οι χώρες υπέρ-καταναλώνουν ή όχι τον οικονομικό τους πλούτο.⁶⁸

Σύσταση 12^η: Φυσικοί δείκτες για τις περιβαλλοντικές πιέσεις.

Οι περιβαλλοντικές πτυχές της ικανότητας υποστήριξης αξίζουν μια χωριστή συνέχιση, βασισμένη σε ένα καλοδιαλεγμένο σύνολο φυσικών δεικτών. Ειδικότερα, υπάρχει η ανάγκη για έναν σαφή δείκτη της εγγύτητας των πολιτών στα επικίνδυνα επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης (όπως, συνδεδεμένος με την αλλαγή κλίματος ή τη μείωση της αλιείας των αποθεμάτων).

Γι' αυτό, η τοποθέτηση μιας νομισματικής αξίας στο φυσικό περιβάλλον είναι συχνά δύσκολη και τα απαιτούνται χωριστά σύνολα φυσικών δεικτών, ώστε να ελέγχουν την κατάσταση του περιβάλλοντος, ειδικότερα στην περίπτωση που οι αλλαγές του περιβάλλοντος είναι αμετάκλητες και ασυνεχείς.

Επίσης, υπάρχει ανάγκη για έναν σαφή δείκτη των αυξήσεων στις ατμοσφαιρικές συγκεντρώσεις των αερίων θερμοκηπίου, που συνδέονται με την εγγύτητα στα επικίνδυνα επίπεδα αλλαγής κλίματος ή στα επίπεδα εκπομπών που εύλογα αναμένονται για να οδηγήσουν σε τέτοιες συγκεντρώσεις στο μέλλον. Η αλλαγή κλίματος, λόγω των αυξήσεων στις ατμοσφαιρικές συγκεντρώσεις των αερίων θερμοκηπίων, είναι επίσης πρόσθετη, δεδομένου ότι αποτελεί ένα αληθινά παγκόσμιο ζήτημα που δεν μπορεί να μετρηθεί όσον αφορά τα εθνικά όρια. Οι

⁶⁸ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

φυσικοί δείκτες αυτού του είδους μπορούν μόνο να προσδιοριστούν με τη βοήθεια της επιστημονικής κοινότητας.⁶⁹

Πίνακας 6 Χρονολογικός πίνακας των κυριότερων γεγονότων και των δεικτών της μέτρησης της προόδου

ΦΑΣΗ	ΕΤΟΣ	ΔΕΙΚΤΕΣ
1930 – 1960 ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΦΑΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ	1930	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
1960 – 1990 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΑΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ + ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ	1966	Κοινωνικοί δείκτες
	1972	Βασίλειο του Μπουτάν (Ακαθάριστη εθνική επιτυχία)
	1973	Μέτρηση της οικονομικής ευημερίας Βιώσιμα μέτρα οικονομικής ευημερίας
	1975	Δείκτες συνθηκών διαβίωσης και εργασίας
	1979	Δείκτες φυσικής ποιότητας ζωής
	1981	Δείκτες οικονομικής πτυχής της ευημερίας
	1982	Κατάλογος κοινωνικών δεικτών
	1986	Δείκτης κοινωνικής υγείας
	1989	Δείκτης βιωσιμότητας της ευημερίας
	1990	Δείκτης για την ανθρώπινη ανάπτυξη
1992 ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΚΟΡΥΦΗΣ ΓΗΣ, ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΪΡΟ	1991	Περιβαλλοντικά βιώσιμο εγχώριο εισόδημα
	1995	Οικολογικό αποτύπωμα
	1995	Δείκτης πραγματικής προόδου
	1995	Δείκτης ποιότητας ζωής
1991 – 2010 ΣΦΑΙΡΙΚΗ ΦΑΣΗ	1995	Δείκτης ανάπτυξης που στηρίζεται με το φύλο
	1996	Δείκτης προσδόκιμου ευτυχισμένης ζωής

⁶⁹ Stiglitz, E.J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P., *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ + ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ + ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ	1996	Δείκτης βιώσιμης ανάπτυξης
	1996	Δείκτης βιώσιμης ανάπτυξης του Ηνωμένου Βασιλείου
	1997	Δείκτες στην έκθεση: Μετρήσεις για την ποιότητα ζωής
	1997	Δείκτες πραγματικών αποταμιεύσεων
	1997	Δείκτης φτώχειας των ανθρώπων
	1997	Δείκτης κοινωνικής προόδου
	1997	Δείκτης αυξημένης ποιότητας ζωής
2000 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΧΙΛΙΕΤΙΑΣ 2004 ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΦΟΡΟΥΜ ΤΟΥ ΟΟΣΑ (ΠΑΛΕΡΜΟ) 2007 ΟΟΣΑ 2 ^ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΦΟΡΟΥΜ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ) 2009 COM (2009) 433	1998	Δείκτης προσωπικής ασφάλειας
	1998	Δείκτης οικονομικής ευημερίας
	1998	Δείκτης βιοτικού επιπέδου
	1999	Δείκτες στην αναθεώρηση: Μετρήσεις για την ποιότητα ζωής
	1999	Βασικοί δείκτες της αγοράς
	2000	Δείκτες σχετικά με τους αναπτυξιακούς στόχους της Χιλιετίας – Δείκτες ΑΣΧ
	2000	Κοινωνικοί δείκτες στο: «Society at Glance»
	2000	Σύστημα δεικτών παρακολούθησης της στρατηγικής της Λισαβόνας
	2001	Βασικοί περιβαλλοντικοί δείκτες
	2001	Δείκτες του Laaken – Κοινωνικοί δείκτες από το 2006
	2002	Βαρόμετρο ανισοτήτων και φτώχειας
	2003	Μέτρηση της προόδου της Ιρλανδίας
	2003	Δείκτες αξιοπρεπούς εργασίας
2004	Πράσινοι ΑΕΠ	
ΑΕΠ ΚΑΙ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΑΥΤΟ Η ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΣΕ ΕΝΑΝ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΟ	2004	Μέτρα για την πρόοδο της Αυστραλίας
	2004	Δείκτες βιώσιμη ανάπτυξης
	2005	Δείκτης περιβαλλοντικής βιωσιμότητας
	2005	Δείκτης ανισότητας όσον αφορά την

<p>ΚΟΣΜΟ</p> <p>2009</p> <p>ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ STIGLITZ, SEN ΚΑΙ ΦΥΤΟΥΣΗ</p> <p>2009</p> <p>ΟΟΣΑ 3^ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΦΟΡΟΥΜ (BUSAN)</p> <p>2010</p> <p>ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΠΙΤΣΜΠΕΡΓΚ G20</p>		προσαρμογή στην ευτυχία
	2005	Οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές στατιστικές
	2005	Διαρθρωτικοί δείκτες
	2005	Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την κοινωνική κατάσταση και τις δημογραφικές τάσεις
	2005	Δείκτης ποιότητας ζωής της Economist intelligence unit
	2006	Εναλλακτικά μέτρα ευημερίας
	2006	Δείκτης ευτυχίας στον πλανήτη
	2006	Δείκτης διαβίωσης στον πλανήτη
	2007	Δείκτης βιώσιμης ανάπτυξης
	2008	Μέτρηση της αξιολόγησης της προόδου της αξιοπρεπούς εργασίας
	2008	Υποκειμενικός δείκτης ευημερίας
	2008	Δείκτης βιώσιμης κοινωνίας
	2008	Δείκτης της περιφερειακής ποιότητας της ανάπτυξης
	2009	Πρόγραμμα «Government at Glance»
	2010	Δείκτης περιβαλλοντικών επιδόσεων
	2010	Σύστημα δεικτών παρακολούθησης της στρατηγικής Ευρώπη 2020
2011	Παρουσίαση του Δείκτη βελτίωσης της ζωής, στις 24 και 25 Μαΐου στο ετήσιο φόρουμ του ΟΟΣΑ	

70

⁷⁰ www.eur-lex.europa.eu, «ΑΕΠ και πέρα από αυτό – Η μέτρηση της προόδου σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 20.8.2009

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 4.1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΩΝ

4.1.1 Εισαγωγή

Η διαρκής ανάπτυξη ως εννοιολογικός αλλά και ως πρακτικός ιδεολογισμός ενσάρκωσε τη λύση στο σύγχρονο πρόβλημα του καθορισμού της αναπτυξιακής διαδικασίας. Δηλαδή, τι είναι πλέον ανάπτυξη και τι πρέπει να ακολουθείται για την προώπισή της, καθορίζεται από αυτή τη μέθοδο του εννοιολογικού και πρακτικού προσδιορισμού. Ο όρος «διάρκεια», περικλείοντας τέσσερις παραμέτρους που επηρεάζουν την αναπτυξιακή διαδικασία (κοινωνική – οικονομική – περιβαλλοντική – πολιτική), θέτει ως πρωταρχικό στόχο για το μέλλον, η ανθρωπότητα να απολαμβάνει τους καρπούς της προόδου στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Μια αποτελεσματική επανάσταση σε συνδυασμό με την καινοτομία των αναπτυξιακών πρακτικών μέσα από την καλή χρήση της κοινωνικό-οικονομίας αλλά του περιβάλλοντος, είναι οι πρώτες βάσεις προκειμένου να αντιληφθεί μελλοντικά η διεθνής κοινότητα, το μέγεθος του διαρκούς μοντέλου της ανάπτυξης.

Η κοινωνική ανάπτυξη, μία από τις συνιστώσες του παραπάνω μοντέλου, άμεσα συνυφασμένη με τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες ανάγκες των κοινωνικών ομάδων, θεωρείται ότι απαιτεί συγκεκριμένη πρακτική προκειμένου να φανερώσει στους κόλπους της κοινωνίας την αληθινή της δυναμική. Έτσι, θα μπορέσει να επιτρέψει στα μέλη των κοινωνικών ομάδων να καρπωθούν τα οφέλη της. Ωστόσο, θεωρείται πλέον δύσκολο σήμερα να επιτραπεί μια τέτοια εφαρμογή χωρίς την ίδια την κοινωνική πρωτοβουλία, δεδομένου ότι και το κράτος αλλά και η αγορά δυσφορούν απέναντι στα κόστη που συνοδεύουν τις μεθόδους εφαρμογής της κοινωνικής αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η κοινωνία των πολιτών «επιλέχθηκε» ως άτυπος θεσμικός μηχανισμός, από την ίδια τη διαρκή αναπτυξιακή διαδικασία ως μία άλλα έκφραση φυσικής επιλογής, έτσι ώστε να προάγει ένα νέο είδος εξελικτισμού, με στόχο την αναβάθμιση του

ατομικού κοινωνικού ρόλου ως παράγοντα προσδιορισμού της κοινωνικής ευημερίας, με απώτερο στόχο τη συνολική ανάπτυξη.⁷¹

4.1.2 Αποσαφηνίζοντας την κοινωνική ανάπτυξη

Από την επιδίωξη να εναρμονιστούν οι κοινωνικές πολιτικές με τα μέτρα που σχεδιάζονται για να προαγάγουν τις άλλες τρεις μορφές ανάπτυξης, η κοινωνική ανάπτυξη προσφέρει μια μοναδική απάντηση σε αυτό το ζήτημα. Ως αρχική ιδέα, η αναπτυξιακή αυτή πρόταση προσφέρει μια ευρεία και μακροπρόθεσμη προοπτική στην κοινωνική ευημερία και καλείται να εφαρμόσει ποικίλες στρατηγικές που θα επιδιώξουν να ενισχύσουν τα επίπεδα διαβίωσης ολόκληρου του πληθυσμού.

Η κοινωνική ανάπτυξη αφορά επί μέρους ειδικούς τομείς και, με γνώμονα όχι μόνο το προσωπικό αλλά και το μακροπρόθεσμο στοιχείο κοινωνικής ευημερίας, η ευρύτερη έννοιά της σε εθνικό –τοπικό/περιφερειακό– και διεθνές–ανεπτυγμένο/αναπτυσσόμενο– επίπεδο έχει συγκεκριμένες διαστάσεις που σχετίζονται με:

1. Την αντιμετώπιση της φτώχειας
2. Την προώθηση της επισιτιστικής ασφάλειας (σε ότι αφορά κυρίως τις αναπτυσσόμενες χώρες) και την πρόσβαση του πληθυσμού σε όλα τα επίπεδα των διατροφικών αναγκών
3. Την εκπαιδευτική διαδικασία και την αντίστοιχη εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης των ατόμων στη βασική εκπαίδευση
4. Την ενδυνάμωση των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας
5. Τη διασφάλιση των υγειονομικών standards
6. Την προστασία των νοικοκυριών και τη διασφάλιση των πρωταρχικών αναγκών τους
7. Την άρση όλων των εμποδίων που περιορίζουν τη θέση της γυναίκας σε επίπεδο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό
8. Την αξιοποίηση της ετεροπολιτισμικής ιδιομορφίας
9. Την ενδυνάμωση της επικοινωνίας και της διάδοσης των νέων τεχνολογικών δεδομένων, και

⁷¹ www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006

10. Την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, σε συνδυασμό με την επίλυση των συγκρούσεων και την ειρηνική διαχείριση των διαφορών.

Υπό αυτήν την μορφή, η κοινωνική ανάπτυξη προσφέρει μια περιεκτική και δυναμική προσέγγιση, προκειμένου να προαγάγει την κοινωνική ευημερία σήμερα.

Το ενδιαφέρον της κοινωνικής ανάπτυξης εστιάζεται στις διαφοροποιημένες πληθυσμιακές ομάδες που δεν ωφελούνται συνολικά από τη μονοδιάστατη οικονομική μεγέθυνση, και πραγματώνεται μέσα από ένα ευρύτερο διεθνικό πλαίσιο κοινωνικών παρεμβάσεων. Οι διαφορές ως προς τα κοινωνικά αναπτυξιακά στοιχεία που οριοθετούν τα δύο ημισφαίρια (Βορράς - Νότος) είναι πλέον ευδιάκριτες, ωστόσο ακόμα και ορισμένες περιοχές του ανεπτυγμένου Βορρά έχουν αρχίσει να συγκαταλέγονται στις περιοχές με ειδικότερα κοινωνικά αναπτυξιακά προβλήματα, όπως, λ.χ., η μετανάστευση και η ανεργία. Η πρόσφατη κρίση στη Γαλλία, ως έκφραση μιας αναποτελεσματικής εργασιακής - μεταναστευτικής πολιτικής ή μη κοινωνικής ανεκτικότητας, είναι ένα παράδειγμα που τροφοδοτεί έναν γενικότερο ορισμό κοινωνικής υπανάπτυξης. Η αύξηση της ένδειας και ο κοινωνικός αποκλεισμός συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και στο Βορρά επισημαίνουν μια νέα σύγκλιση μεταξύ των κοινωνικών ομάδων του Βορρά – Νότου.

Ωστόσο, παρόλη την πρόοδο που συντελείται, Βορράς και Νότος αντιμετωπίζουν λιγότερο ή περισσότερο τις συνέπειες των προβλημάτων που προκαλεί η παρωχημένη κοινωνική αναπτυξιακή διαδικασία.

Σε μια εποχή που μπορεί να αμφισβητηθεί εύκολα το ιδανικό της προόδου, οι υπερασπιστές της κοινωνικής ανάπτυξης εκδηλώνουν πίστη στην ανάγκη προοπτικής της βελτίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης. Η διαδικασία της κοινωνικής ανάπτυξης είναι «οπαδός» του παρεμβατισμού. Η ίδια είναι δεσμευμένη στην προαγωγή της ευημερίας του πληθυσμού και δύσκολα αποδέχεται το γεγονός ότι η κοινωνική ευημερία εμφανίζεται αυτόματα, ως αποτέλεσμα φυσικών διαδικασιών.⁷²

Οι υπερασπιστές της κοινωνικής ανάπτυξης απορρίπτουν την ιδέα ότι οι κοινωνικές βελτιώσεις εμφανίζονται φυσικά ως αποτέλεσμα των έργων των αναπόφευκτων ιστορικών δυνάμεων της αγοράς. Αντί αυτού, θεωρούν ότι είναι απαραίτητες οι οργανωμένες προσπάθειες προκειμένου να φέρουν σε πέρας τις

⁷² www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006

βελτιώσεις προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας. Η κοινωνική ανάπτυξη, επομένως, κατευθύνεται από τον άνθρωπο που εφαρμόζει συγκεκριμένα σχέδια και στρατηγικές για να ενθαρρύνει τους ευρύτερους αναπτυξιακούς κοινωνικούς στόχους.

Τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης που έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί από τις διεθνείς συνδιασκέψεις ανάγονται στις ευγενείς προθέσεις, οι οποίες όμως δεν παράγουν εύκολα τα επιθυμητά αποτελέσματα και μερικές φορές επιτυγχάνουν ακριβώς το αντίθετο. Με στόχο τη μείωση πρωταρχικά της ένδειας στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα περισσότερα κοινωνικά προγράμματα βρέθηκαν αντιμέτωπα α) με την έλλειψη νέων - πρόσθετων στοιχείων και προτάσεων, β) με την προβληματική αξιοποίηση των φυσικών πόρων, και γ) με την έλλειψη πολιτικής θέλησης.

Χαρακτηριστικό είναι ότι πέντε έτη αργότερα από τη Σύνοδο της Κοπεγχάγης, ενώ αρκετοί φορείς διαχειρίστηκαν τις επιθυμητές βελτιώσεις στους κοινωνικούς δέκτες, πολλές από αυτές δεν τελεσφόρησαν, επιδεινώνοντας ακόμα περισσότερο τα προβλήματα πολλών χωρών.⁷³

Οι φορείς, το κράτος, η αγορά, οι άτυποι κοινωνικοί εταίροι, πολλές φορές αδυνατούν να προωθήσουν την κοινωνική ανάπτυξη συνολικά. Ο ανταγωνισμός του κράτους και της αγοράς, αντί να συρρικνώνει, διαιωνίζει πολλά από τα κοινωνικά προβλήματα με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου να μειώνεται και για τις δύο συνιστώσες. Ένα τέτοιο παράδειγμα ασάφειας αλλά σταθεροποίησης του χάσματος μπορεί να αποτελέσει η σύνοδος κορυφής του Johannesburg. Η World Summit of Sustainable Development (Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τη Διαρκή – Βιώσιμη Ανάπτυξη) πραγματοποιήθηκε από τις 26 Αυγούστου έως τις 4 Σεπτεμβρίου 2002, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών σε μία πόλη μιας χώρας που μόλις προ ολίγων ετών βγήκε από τη μαύρη λίστα του απαρτχάιντ και που εξακολουθεί να ενσαρκώνει τη βαθιά ανισότητα, τη βία, την πτώχευση, τις αντιφάσεις της ανάπτυξης, αλλά και την αισιοδοξία για το μέλλον. Η συνδιάσκεψη επανέλαβε ουσιαστικά όσα είχαν συμφωνηθεί στο Monterrey για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης και δεν δημιούργησε το απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο για να οριοθετήσει τη σχέση μεταξύ Ηνωμένων Εθνών, Παγκόσμιας Τράπεζας και των άλλων χρηματοδοτικών οργανισμών. Και επειδή θριάμβευσαν εκ νέου οι προτάσεις των Διεθνών Οργανισμών

⁷³ www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006

που εξασφάλισαν τα συμφέροντα συγκεκριμένων πολιτικοοικονομικών κέντρων, η συνδιάσκεψη αποκαλέστηκε από τους πιο επικριτικούς ως «World Summit of Shameful Deals», δηλαδή ως «Συνδιάσκεψη των Αισχρών Συμφωνιών».

Η κοινωνική ανάπτυξη βασίζεται ή θα πρέπει να βασίζεται πλέον και στη θεσμική ενεργοποίηση της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσω των φορέων της κοινωνίας πολιτών και του τρίτου τομέα, που, όπως φαίνεται πιο κάτω, είναι οι ενδιάμεσοι συνδετικοί κρίκοι ανάμεσα στο κράτος και την αγορά.

Μέσω της ενεργοποίησης του διττού πόλου, η κοινωνική ανάπτυξη και η κοινωνική φροντίδα εφαρμόζονται ορθότερα, αφού τα συστατικά του στοιχεία εκφράζουν περισσότερο σε σχέση με κάθε άλλο παράγοντα κοινωνικής δράσης το σεβασμό προς την ανθρώπινη υπόσταση.

Οι αποτελεσματικοί αυτοί φορείς είναι όλοι εκείνοι που εργάζονται στα πλαίσια της κοινωνίας πολιτών και, όπως φαίνεται πιο κάτω, εμφορούνται από ιδιότυπα στοιχεία που ενδεχομένως να αποτελέσουν μελλοντικά ένα ικανό εταιρικό παράγοντα προάσπισης της κοινωνικής ευημερίας και φροντίδας.⁷⁴

4.1.3 Οριοθετώντας τους φορείς της κοινωνίας πολιτών

Κάθε θεώρηση του ζητήματος της κοινωνίας των πολιτών εκφράζει στο σύνολό της μια συγκεκριμένη πολιτική, οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα.

Η καταγωγή ωστόσο της έννοιας αναζητείται στην αρχαία Ελλάδα. Ο Αριστοτέλης με την εισαγωγή του όρου πολιτική κοινωνία περιλάμβανε σε αυτόν τον όρο όλες τις κοινωνικές και πολιτικές ομάδες, από το κράτος ως την οικογένεια, αντικατοπτρίζοντας την ευρύτερη κοινωνία. Η πολιτική κοινωνία από την αρχαία Ελλάδα ως την αρχαία Ρώμη (*societas civilis*) είχε σχεδόν ταυτόσημο περιεχόμενο, και γι' αυτό μέχρι και τις απαρχές του Διαφωτισμού δεν υπόκειντο σε κανέναν διαχωρισμό, αφού ποτέ δεν ήταν νοητός ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε πολιτική – κράτος και κοινωνία.

Μια σειρά από φιλοσοφικές αναζητήσεις, πολιτικές και οικονομικές θεωρήσεις για τη σχέση πολιτείας, αγοράς, αλλά και κοινωνίας σφραγίστηκαν ιστορικά από τους πιο γνωστούς διανοητές όπως: Machiavelli, Hobbes, Richard

⁷⁴ www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006

Hooker, Francis Hutcheson, Adam Smith, Adam Ferguson, John Locke, Kant, Marx, Hegel, Gramsci και Alexis de Tocqueville.

Πιθανόν, πιο κοντά στις νεότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνίας πολιτών βρίσκεται ο Gramsci ο οποίος συνδέει άμεσα την κοινωνία πολιτών με τις σχέσεις εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και την κυβέρνηση και θεωρεί ότι η δημοκρατία ταυτίζεται με τη μορφή της εξουσίας που είναι περιορισμένη. Θεωρεί ότι η κοινωνία των πολιτών, ως υπερδομή, πορεύεται έναντι του κράτους, χωρίς να το καταπιέζει. Η κοινωνία πολιτών είναι δηλαδή η σφαίρα της γενικότερης ελευθερίας αλλά και αυτής των ελευθέρων συναλλαγών, εμπορικών και πολιτισμικών, η οποία βασίζεται στην καλλιέργεια δικτύων εμπιστοσύνης αλλά και του κοινωνικού κεφαλαίου που προωθεί τη συνεργασία ανάμεσα σε ατομικές οντότητες.

Με πολύ απλά λόγια, οι περισσότεροι φορείς της κοινωνίας πολιτών αναφέρονται σε ομάδες που χαρακτηρίζονται από: α) οργανωμένη παρουσία, β) προάσπιση κοινών συμφερόντων, και γ) άσκηση ισχύος και πίεσης προς τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς – δηλαδή κάλλιστα μπορούν να ταξινομηθούν στους κόλπους των ομάδων πίεσης ή των ομάδων συμφερόντων. Και στις δύο περιπτώσεις θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα θετικά και όχι τα αρνητικά στοιχεία των όρων.

Αν γίνει μία προσπάθεια να ταξινομηθούν αυτές οι ομάδες ή οργανώσεις μορφολογικά, θα διαιρούνταν σε τρεις συστάδες ανάλογα με τα πεδία δράσης τους: α) σε εκείνες που προασπίζουν μία συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία, β) σε εκείνες που προωθούν ένα ζήτημα ιδεολογικό, και γ) σε εκείνες που αναλαμβάνουν εκτενή δράση δανειζόμενες στοιχεία από τις παραπάνω κατηγορίες.

Οπωσδήποτε όλες οι οργανώσεις ή ομάδες βασίζονται στη συλλογική δράση, άλλωστε αυτό είναι και η απόλυτη έκφραση της κοινωνίας πολιτών. Το να ιδρύονται ή να λειτουργούν πολλές και αναρίθμητες ποσοτικά και ποιοτικά οργανώσεις, ακόμα και με αμφίβολες διαθέσεις, χωρίς τις αναγκαίες προϋποθέσεις συλλογικής δράσης, είναι κάτι που είτε προσθέτει στα μέλη το κίνητρο για νέες επιλογές, είτε τα αφήνει εκτεθειμένα στις επιλογές της οργάνωσης.

Η ιεράρχηση αλλά και η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών αποτελούν σήμερα τα καίρια ζητήματα της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, εκεί όπου το κράτος πρόνοιας συρρικνώνεται διαρκώς. Η κοινωνία πολιτών επηρεάζεται ως προς την ποιότητα και την ποσότητα των φορέων της από αυτή την κρίση του κράτους πρόνοιας και διαμορφώνεται ανάλογα με το σύνολο των κοινωνικών αξιών και της κουλτούρας της κάθε χώρας. Οι σύγχρονες πλουραλιστικές αντιλήψεις για την

κοινωνική πολιτική και το κράτος πρόνοιας αναζητούν και το ρόλο της κοινωνίας πολιτών, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό των κλασικών προσεγγίσεων με παραμέτρους πέρα από την κουλτούρα, όπως είναι η ηλικία, το φύλο, οι ανάγκες κ.λπ.⁷⁵

⁷⁵ www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006

ΕΝΟΤΗΤΑ 4.2: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ

4.2.1 Έννοια του κοινωνικού κράτους

Το κοινωνικό κράτος είναι ένα μίγμα οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Δεν είναι αμιγές οικονομικό σύστημα, διότι έχει πολλές κοινωνικές πτυχές. Συνδέεται και με την οικονομική πολιτική και με την κοινωνική πολιτική. Αποβλέπει κυρίως στην επίτευξη κοινωνικών στόχων με οικονομικά και πολιτικά μέσα, παρακάμπτοντας τους κανόνες της αγοράς.

Κοινωνικό κράτος ή κράτος ευημερίας ονομάζεται συνήθως το κράτος, το οποίο δεσμεύεται για την υλική και πνευματική ευημερία των πολιτών του (για την καλή υγειονομική κατάστασή τους, για τη σύγχρονη μόρφωσή τους και την απασχόλησή τους στη σύγχρονη οικονομία, για την καταλληλότητά τους προς εργασία, περαιτέρω, για κατάλληλες συνθήκες κατοικίας και διατροφής) και το οποίο για την επίτευξη αυτού του σκοπού παρεμβαίνει ενεργά στις οικονομικές διαδικασίες. Πρόκειται για ένα σύστημα διακυβέρνησης, στο οποίο το κράτος αναλαμβάνει την ευθύνη να εξασφαλίσει και να προωθήσει την ευημερία των πολιτών της σε τομείς, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η ανεργία, οι συντάξεις και η διατήρηση της αγοραστικής δύναμης.

Το θέμα του κοινωνικού κράτους έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις χωρίς να διαμορφωθεί μια ενιαία θεωρία, ερμηνεία και πρακτική. Υπάρχουν διάφορες αντιλήψεις και πρακτικές. Οι αντιλήψεις και πρακτικές διαφέρουν όχι μόνο μεταξύ των πολιτικών ρευμάτων και των εκπροσώπων τους, αλλά και μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων. Είναι όμως γενικά αποδεκτό ότι, η δημιουργία του κοινωνικού κράτους στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές:⁷⁶

1. Στην αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης, η οποία καθιστά αναγκαία την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου.
2. Στην επίγνωση των ατελειών και αποτυχιών της αγοράς που δημιουργεί την αναγκαιότητα διόρθωσής τους ή εξάλειψής τους.
3. Στη χρησιμοποίηση του κράτους για την εφαρμογή των ευρύτερα αποδεκτών ηθικών αξιών.

⁷⁶ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

Το κοινωνικό κράτος περιλαμβάνει δραστηριότητες που σχετίζονται με την υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση, την απασχόληση και την ανεργία, τις συντάξεις, την διανομή και αναδιανομή των εισοδημάτων, τις συνθήκες εργασίας, την ασφάλιση κατά των ατυχημάτων και κατά την ανεργία και άλλους τομείς. Για τους περισσότερο από τους παραπάνω τομείς είναι αυτονόητο ότι συναρτώνται με το κοινωνικό κράτος. Ο τομέας που χρειάζεται ίσως εξήγηση είναι η σχέση πολιτικής απασχόλησης με το κοινωνικό κράτος.

Οι μορφές και οι θεσμοί παρεμβατισμού του κοινωνικού κράτους αποτελούν ένα σύνολο, ένα είδος «χαρτοφυλακίου» που αλλάζει και προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και απαιτήσεις. Μπορούν να καταταγούν σε δύο βασικούς τύπους: α) στον πρώτο τύπο ανήκει η ρύθμιση των ιδιωτικών δραστηριοτήτων με νόμους και προδιαγραφές, β) στο δεύτερο τύπο ανήκουν οι κρατικοί θεσμοί ευημερίας που άμεσα παράγουν ή προσφέρουν αγαθά. Οι συγκεκριμένες λύσεις και τα μέτρα που χρησιμοποιεί το κοινωνικό κράτος για να αυξήσει την ευημερία μπορούν να συνοψιστούν ως ακολούθως:⁷⁷

1. Ποσοτική ρύθμιση. Το κράτος καθορίζει ή επηρεάζει το μέγεθος της ζήτησης (π.χ. την υποχρεωτική εκπαίδευση, τα χρονικά όρια συνταξιοδότησης) και το μέγεθος της προσφοράς (καθορισμός επίσημου χρόνου εργασίας κ.λπ.).
2. Ποιοτική ρύθμιση από το κράτος. Αποβλέπει στην προστασία της ποιότητας των προϊόντων (π.χ. με υγειονομικές προδιαγραφές) και στη βελτίωση των εργασιακών σχέσεων (π.χ. κανόνες απολύσεως και προστασίας των συνδικαλιστικών στελεχών).
3. Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών από το κράτος (π.χ. παραγωγή δημόσιων αγαθών από τις δημόσιες επιχειρήσεις ή προσφορά δημόσιας εκπαίδευσης). Παρόμοιο χαρακτήρα έχει και η απαγόρευση ή ο περιορισμός ιδιωτικής παραγωγής (προσφοράς) άλλων αγαθών (π.χ. όπλων).
4. Κρατική χρηματοδότηση αγαθών με επιδότηση τιμών. Η επιδότηση μπορεί να είναι μερική (π.χ. στην περίπτωση των φαρμάκων) ή πλήρης επιδότηση (π.χ. στην περίπτωση της δωρεάν υγειονομικής περίθαλψης). Υπάρχει και αρνητική χρηματοδότηση με τη μορφή της αύξησης των τιμών μέσω της φορολογίας (π.χ. στην περίπτωση των τσιγάρων και άλλων αγαθών που βλάπτουν την υγεία).

⁷⁷ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

5. Χρηματικές μεταβιβαστικές πληρωμές σε φτωχούς, σε ανέργους και σε άλλες κοινωνικές κατηγορίες με τη μορφή βοήθειας, επιδομάτων ανεργίας, οικογενειακών επιδομάτων κ.λπ.

Οι παραπάνω μορφές και θεσμοί παρεμβατισμού του κοινωνικού κράτους έχουν διαφορετική βαρύτητα και εφαρμόζονται με διαφορετικό τρόπο στους τρεις βασικούς τύπους του κοινωνικού κράτους.

4.2.2 Η αναγκαιότητα του κοινωνικού κράτους

Σύμφωνα με τον W. Κορρί υπάρχουν τέσσερις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τις κατευθυντήριες δυνάμεις προσδιορισμού της ανάπτυξης του κοινωνικού κράτους.⁷⁸

- Η μία θεωρία συνδέει τη δημιουργία του κοινωνικού κράτους με την ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας. Υπάρχει μια λογική εκβιομηχάνισης που σπρώχνει όλα τα βιομηχανικά κράτη προς κοινές κοινωνικές δομές, προς όμοια πολιτική, και άρα, προς όμοια κράτη ευημερίας. Το κράτος ευημερίας εμφανίζεται επειδή τα προχωρημένα βιομηχανικά κράτη χρειάζονται ειδικευμένο και άριστα εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό, και το κράτος ευημερίας μπορεί να εκπληρώσει τις ανάγκες δημιουργίας, διατήρησης και κινητοποίησης αυτού του εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Πράγματι, υπάρχουν πολλές αιτίες του κοινωνικού κράτους που συνδέονται με την εκβιομηχάνιση και τη βιομηχανική κοινωνία. Η μία από αυτές είναι οι αυξημένες ανάγκες για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, για γενίκευση της βασικής υποχρεωτικής παιδείας. Μια άλλη αιτία είναι η προλεταριοποίηση μεγάλων στρωμάτων πληθυσμού, η αύξηση του αριθμού και του ειδικού βάρους των μισθωτών που ζουν μόνο από τη μισθωτή εργασία. Οι παραπάνω παράγοντες οδηγούν στη δημιουργία μιας βιομηχανικής κοινωνικής δομής και νέων κοινωνικών αναγκών για σύνταξη, για υγειονομική περίθαλψη κ.λπ. η αστυφιλία που συνεπάγεται η εκβιομηχάνιση, αποτελεί επίσης μια αιτία του κοινωνικού κράτους, διότι συνεπάγεται την εμφάνιση πολλών συλλογικών, δημόσιων αναγκών που μπορούν να ικανοποιηθούν με συλλογικό τρόπο από το κράτος, από την τοπική αυτοδιοίκηση ή από άλλους φορείς ύδρευση, αποχέτευση, μαζικές επικοινωνίες, επικοινωνίες, νοσοκομεία κ.λπ.). Όλες οι παραπάνω διαδικασίες καθιστούν αναγκαία την αύξηση των κοινωνικών δαπανών και τη δημιουργία κοινωνικού κράτους.

⁷⁸ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

- Υπάρχει η λειτουργική θεωρία των νεομαρξιστών που συνδέει τη δημιουργία του κοινωνικού κράτους με την ανάγκη της οικονομικά κυρίαρχης τάξης των κρατών της Δύσης –δηλαδή της αστικής τάξης- να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους. Δηλαδή, θεωρούν το κράτος ευημερίας ένα μέσο που χρησιμοποιούν οι οικονομικά κυρίαρχες τάξεις για να εδραιώσουν τη θέση τους δημιουργώντας εστίες νομιμοφροσύνης μεταξύ των εργαζομένων προς το κράτος. Τη θεωρία αυτή υποστηρίζει μεταξύ άλλων, ο Αμερικανός οικονομολόγος Ο' Connor.
- Μια πρόσφατη θεωρία ερμηνεύει την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους στα πλαίσια των αυτόνομων ενεργειών των κρατικών λειτουργιών. Οι εκπρόσωποι αυτής της θεωρίας υποστηρίζουν ότι, βασική κινητήρια δύναμη στην ανάπτυξη του κράτους ευημερίας δεν είναι οι ανάγκες της κοινωνίας ή ορισμένων κοινωνικών ομάδων, αλλά οι ανάγκες των κρατικών λειτουργιών, τους οποίους συμφέρει η εξάπλωση της γραφειοκρατίας τους και η επέκταση των προϋπολογισμών τους. Οι κρατικοί λειτουργοί βλέπουν ότι το κράτος ευημερίας εξυπηρετεί τα δικά τους συμφέροντα, γι' αυτό και θέλουν την ανάπτυξή τους.
- Μια πρόσφατη θεωρία ερμηνεύει την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους στα πλαίσια των αυτόνομων ενεργειών των κρατικών λειτουργιών. Οι εκπρόσωποι αυτής της θεωρίας υποστηρίζουν ότι βασική κινητήρια δύναμη στην ανάπτυξη του κράτους ευημερίας δεν είναι αναγκαίες των κρατικών λειτουργιών, τους οποίους συμφέρει η εξάπλωση της γραφειοκρατίας τους και η επέκταση των προϋπολογισμών τους. Οι κρατικοί λειτουργοί βλέπουν ότι το κράτος ευημερίας εξυπηρετεί τα δικά τους συμφέροντα, γι' αυτό και θέλουν την ανάπτυξή του.
- Ο Walter Corpi θεωρεί ανεπαρκείς τις παραπάνω θεωρίες και πιστεύει ότι, την κατανόηση του φαινομένου θα πρέπει να βασιστεί στο γεγονός της επίδρασης που ασκεί το κράτος ευημερίας στο ρόλο που παίζουν στην κοινωνία μας η πολιτική και η αγορά. Η αγορά και η πολιτική μπορούν να θεωρηθούν ως δύο εναλλακτικοί ή και μερικά αλληλοκαλυπτόμενοι χώροι ή στρατηγικές για την κινητοποίηση των πόρων στην κοινωνία, για την κατανομή του εισοδήματος, και για την καθοδήγηση της κοινωνίας. Είναι και οι δύο απαραίτητες. Υπάρχουν όμως διαφορές όσον αφορά τον τύπο των πόρων δύναμης που μπορεί να ασκηθεί στα δύο αυτά μέσα. Η κυριότερη διαφορά είναι ότι οι πόροι της αγοράς (το κεφάλαιο κ.λπ.) είναι άνισα κατανομημένοι, ενώ οι πόροι της πολιτικής (το δικαίωμα ψήφου και το δικαίωμα να οργανώνονται κ.λπ.) είναι ίσα κατανομημένοι. Τώρα φαίνεται λογικό στους αδύναμους από πλευράς

πόρων της αγοράς να προσπαθήσουν να όρους χρησιμοποιήσουν τους πολιτικούς πόρους για να παρέμβουν στις λειτουργίες της αγοράς, να τις περιορίσουν, και να επηρεάσουν έτσι τους λειτουργίας της αγοράς και τους μηχανισμού κατανομής που συνεπάγεται. Στην αγορά, βασικό κριτήριο είναι η αγοραστική δύναμη, ενώ στην πολιτική τα κριτήρια κατανομής μπορεί να είναι οι ανάγκες και η δικαιοσύνη. Αυτό έχει την τάση να δημιουργεί ένταση ανάμεσα στις αγορές και την πολιτική στις κοινωνίες της Δύσης. Σε πολλές από αυτές τις κοινωνίες προκύπτει η διαπραγματευμένη οικονομία, όπου η πολιτική και η οργάνωση των συμφερόντων επεμβαίνουν στις λειτουργίες της αγοράς. Από αυτή την άποψη θα πρέπει να περιμένει κανείς, ότι αυτοί που είναι αδύναμοι από πλευράς πόρων της αγοράς, θα οργανωθούν για να αναπτύξουν συλλογική δράση μέσα στα αριστερά κόμματα και συνδικάτα και για να προσπαθήσουν να επηρεάσουν τη διανομή του προϊόντος, και να το επιτύχουν μερικώς με μέτρα του κράτους ευημερίας.⁷⁹

Η αναγκαιότητα του κοινωνικού κράτους συνδέεται με τρία συγκεκριμένα προβλήματα και την ανάγκη αντιμετώπισης τους : α) τις ατέλειες της αγοράς και την ανάγκη διόρθωσης τους ή εξάλειψης τους , β) Τις ανισότητες κατανομής του εισοδήματος και του πλούτου και την ανάγκη άμβλυσης τους, γ) Την ανάγκη χρησιμοποίησης του κράτους για την πραγμάτωση ορισμένων γενικά αποδεκτών ηθικών αρχών.

1. Η ανάγκη διόρθωσης των ατελειών της αγοράς

- Η λειτουργία της αγοράς, πέρα από τις θετικές επιδράσεις, συνεπάγεται και πολλές εξωτερικές οικονομικές επιβαρύνσεις και άλλες επιπτώσεις που επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία. Το κινήγι του κέρδους προσδίδει μεγάλο δυναμισμό στην οικονομία της αγοράς, αλλά ταυτόχρονα, μπορεί να προκαλέσει βλάβη στις συνθήκες διαβίωσης. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το παράδειγμα των φυτοφαρμάκων που άνουν την από την μια μεριά έχουν θετική επίδραση στην κοινωνική ευημερία διότι αυξάνουν την παραγωγή, βελτιώνοντας τις στρεμματικές αποδόσεις και - σε ορισμένες περιπτώσεις - και την ποιότητα των προϊόντων, και από την άλλη ρυπαίνουν το περιβάλλον και απειλούν την ευημερία και την υγεία των ανθρώπων. Η αυτορυθμιζόμενη αγορά δεν μπορεί να εξαλείψει αυτές τις αρνητικές επιπτώσεις,

⁷⁹ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι η βλάβη στην υγεία και στο περιβάλλον εμφανίζεται , πολλές φορές, με την πάροδο πολλών ετών και δεκαετιών και είναι δύσκολο ή αδύνατο να αναγνωριστούν εκείνοι που έχουν υποστεί τη βλάβη. Στις περιπτώσεις αυτές απαιτείται η παρέμβαση του κράτους, των ρυθμιστικών αρχών που προσπαθούν να διορθώσουν τις ατέλειες της αγοράς με τον καθορισμό προδιαγραφών, με τον έλεγχο τήρησης των προδιαγραφών και με επιβολή ποινών σε περίπτωση παραβίασης τους.

- Το κοινωνικό κράτος είναι αναγκαίο για την εξασφάλιση των δημόσιων αγαθών τα οποία ο ιδιωτικός τομέας δεν προσφέρει σε επαρκή ποσότητα και σε τιμές προσιτές για όλα τα μέλη της κοινωνίας. Στην κατηγορία αυτή πρέπει να προσθέσουμε και τα λεγόμενα αξιοκρατικά αγαθά (merit goods), δηλαδή «τα καταναλωτικά αγαθά τα οποία, όσον αφορά την φυσική τους παρουσία, είναι ιδιωτικά αγαθά αλλά στην περίπτωση του κράτους περιορίζει την κυριαρχία του καταναλωτή και επανεξετάζει τις αποφάσεις του. Και τούτο διότι ο καταναλωτής δεν παίρνει πάντα αποφάσεις που μεγιστοποιούν την ωφέλεια του. Καπνίζει, παρόλο που αυτό δεν ωφελεί, αλλά βλάπτει την υγεία, δεν χρησιμοποιεί τη ζώνη ασφαλείας στο αυτοκίνητο, οι κάτοικοι των φτωχών συνοικιών αγοράζουν μεταχειρισμένα αυτοκίνητα αντί να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Το κράτος σε αυτές τις περιπτώσεις, με πατερναλιστική συμπεριφορά, αφαιρεί την απόφαση από τα χέρια του καταναλωτή. Κάνει υποχρεωτική τη βασική εκπαίδευση, τη χρησιμοποίηση της ζώνης ασφαλείας, απαγορεύει τα ναρκωτικά... Στηρίζει όλες αυτές τις προδιαγραφές και με ποινές ώστε να πείσει και να επιβάλει στον καταναλωτή την κατανάλωση ορισμένων αγαθών και τη χρήση ορισμένων υπηρεσιών και να τον αποτρέψει από την κατανάλωση άλλων αγαθών. Τα μέτρα που χρησιμοποιεί το κοινωνικό κράτος για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών είναι η κάλυψη των αναγκών για δημόσια αγαθά και υπηρεσίες με κρατική χρηματοδότηση, με παραγωγή ή κρατικές προμήθειες (π.χ στην περίπτωση της παιδείας), η επιδότηση των βασικών ειδών διαβίωσης (π.χ. φαρμάκων) και η υψηλή φορολογία στα αγαθά που βλάπτουν την υγεία (π.χ. στα τσιγάρα, τα αλκοολούχα ποτά κ.λπ.).⁸⁰

- Προκειμένου να εξαλείψει τις ατέλειες της πληροφόρησης που οδηγούν σε αποτυχίες της αγοράς το κράτος επωμίζεται την συγκέντρωση, αξιολόγηση και επεξεργασία των αναγκαίων πληροφοριών, τη μετάδοσή τους στους καπιταλιστές

⁸⁰ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

κατά τρόπο ώστε να αποφεύγουν την αγορά προϊόντων και υπηρεσιών και βλάπτουν την υγεία τους. Στην επίτευξη αυτού του στόχου συμβάλλουν τα ιδρύματα ελέγχου της ποιότητας τροφίμων και φαρμάκων, οι θεσμοί προστασίας των καταναλωτών, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άλλοι θεσμοί.

- Η παρέμβαση του κράτους είναι αναγκαία για την προστασία των καταναλωτών από τα μονοπώλια. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού θεσπίζει αντιμονοπωλιακούς νόμους, συγκροτεί επιτροπές ανταγωνισμού και άλλους θεσμούς. Οι ατέλειες της αγοράς αποτελούν τη βασική αιτία δημιουργίας του κοινωνικού κράτους. Οι οικονομολόγοι ανάγουν την αναγκαιότητα του κράτους ευημερίας κατά πρώτο λόγο σε αυτές τις ατέλειες της αγοράς: στα λάθη της αγοράς, στις αποτυχίες της αγοράς, δηλαδή στο γεγονός ότι η αγορά <αγριεύει> εφόσον αφηθεί μόνη της (να λειτουργήσει ελεύθερα), προκαλεί σοβαρές κοινωνικές εντάσεις, προωθεί αρνητικά κίνητρα, συνεπάγεται καθόλα ανεπιθύμητες και –σε τελική ανάλυση– επιβλαβείς και για το ίδιο το σύστημα της αγοράς συνέπειες. Υπάρχουν όμως και άλλες αιτίες που ενισχύουν την αναγκαιότητα δημιουργίας του κοινωνικού κράτους.

2. Η αναγκαιότητα άμβλυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων

Η λειτουργία της αγοράς και ο ανταγωνισμός δημιουργούν αναπόφευκτα εισοδηματικές και άλλες ανισότητες. Εάν αυτές οι ανισότητες είναι υπερβολικά μεγάλες και έρχονται σε αντίθεση με τις γενικά αποδεκτές ηθικές αρχές, τότε απειλούν την κοινωνική ειρήνη και την ικανότητα λειτουργίας της ίδιας της αγοράς. Η έλλειψη ευκαιριών για τις χαμένες εξαθλιωμένες μάζες του ανταγωνισμού και τα παιδιά τους συνεπάγεται όχι μόνο την απειλή αύξησης της εγκληματικότητας, αποσύνθεσης και έκρηξης της κοινωνίας, θέτοντας έτσι, σε κίνδυνο και τη ζωή των πλουσίων, αλλά – αφού αποκλείονται από την οικονομική ζωή – χάνονται για την κοινωνία και για το ίδιο το σύστημα αγοράς οι δημιουργικές ικανότητες ταλαντούχων ανθρώπων. Η απεριόριστη λειτουργία της αγοράς, κατά παράδοξο τρόπο, απειλεί την ίδια την αγορά, αφού σαν συνέπεια της διαφοροποίησης, μακροπρόθεσμα, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ανεμπόδιστα και με πληρότητα μια από τις βασικές αρχές της αγοράς: ο ανταγωνισμός των ικανοτήτων και η επιλογή που συντελείται με βάση τον ανταγωνισμό. Οι υπερβολικές ανισότητες και οι αρνητικές επιπτώσεις τους καθιστούν αναγκαίο τον παρεμβατισμό του κράτους με σκοπό την άμβλυνση των ανισοτήτων αυτών. Ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί με προοδευτική φορολογία των εισοδημάτων και της περιουσίας, με αύξηση των δημόσιων δαπανών, με επιδοτήσεις

των ανέργων και της απασχόλησης και με άλλα μέτρα. Όλα αυτά συμβάλλουν στη δημιουργία του κοινωνικού κράτους.

4.2.3 Πολιτική: Ο αυτόματος μηχανισμός πλεονάσματος

Σύμφωνα με τη συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Bretton Woods του Hamshire, εκπρόσωποι πολλών δυτικών χωρών θεώρησαν απαραίτητο να σχεδιάσουν έναν τρόπο, ώστε η παγκόσμια οικονομία να μην ξαναβρεθεί σε θέση μεγάλης κρίσης, σαν αυτή του 1929, η οποία βύθισε ολόκληρο σχεδόν τον ανεπτυγμένο κόσμο σε μια ύφεση για πάνω από μια δεκαετία και χρειάστηκε ένας παγκόσμιος πόλεμος για να επανεκκινηθεί η παγκόσμια οικονομία.

Έτσι, με σκοπό την κοινωνική ανάπτυξη και ευημερία -σύμφωνα με τους Keyens και White-, δημιουργήθηκε, ο λεγόμενος «Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων», ώστε να διασφαλιστεί ένα σταθερό επιχειρηματικό και εμπορικό περιβάλλον.

Όμως, για να διασφαλιστεί ένα σταθερό εμπορικό περιβάλλον είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Οι μεγάλες συναλλαγματικές διακυμάνσεις αποτελούσαν ανέκαθεν πρόβλημα στην ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου. Η αβεβαιότητα που δημιουργούσαν, αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα. Επίσης, οι κυβερνήσεις ελλειμματικών χωρών χρησιμοποιούσαν την απουσία σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών σαν εργαλείο, υποτιμώντας τα νομίσματά τους, για να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους και να δυναμώσουν την οικονομία τους. Το αβέβαιο, λοιπόν, αυτό περιβάλλον επιδρούσε ανασταλτικά και στις επενδύσεις. Εύλογα, ένας επιχειρηματίας δίσταζε να επενδύσει σε μια μεγάλη παραγωγική μονάδα σε μια χώρα, γνωρίζοντας ότι μια απλή υποτίμηση του νομίσματος μιας χώρας που είναι εγκατεστημένη μια ανταγωνιστική επιχείρηση, μπορεί να ακυρώσει τις όποιες εξαγωγικές προοπτικές της επιχείρησής του.⁸¹

Η λύση, συνεπώς, που προέκριναν ο John Maynard Keyens⁸² και ο Harry Dexter White⁸³ ήταν ένας μηχανισμός μεταφοράς πλεονασμάτων. Και οι δύο

⁸¹ www.oikonomica.wordpress.com, «Το σύστημα του Bretton Woods Μέρος Α' – Στόχοι και η πρόταση του Keyens, 28.4.2012

⁸² Εκπρόσωπος του Ηνωμένου Βασιλείου, στη συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Mount Washington στην πόλη Bretton Woods, για να σχεδιάσει τον τρόπο που θα έπρεπε να λειτουργήσει η παγκόσμια οικονομία, μετά την ολοκλήρωση του πολέμου του 1929

⁸³ Εκπρόσωπος των ΗΠΑ, στην ίδια συνδιάσκεψη, όπως προαναφέρθηκε

εκπρόσωποι πίστευαν ότι για να υπάρχουν πλεονασματικές χώρες, θα πρέπει να υπάρχουν και ελλειμματικές. Συνειδητοποιούσαν ότι, η μεγάλη συσσώρευση πλεονασμάτων από τη μία, και ελλειμμάτων από την άλλη, μπορούσε να δράσει αποσταθεροποιητικά στην παγκόσμια οικονομία και να προκαλέσει μεγάλες κρίσεις. Όμως, είχαν αντίθετη άποψη στον τρόπο με τον οποίο θα γινόταν αυτή η ανακύκλωση.

Έτσι, ο Keyens πρότεινε τη δημιουργία μιας διεθνούς νομισματικής ένωσης για ολόκληρο το δυτικό κόσμο με κοινό νόμισμα, το οποίο είχε ονομάσει «Bancor». Η ένωση θα προσέφερε σε κάθε μέλος τη δυνατότητα δανεισμού από τη διεθνή κεντρική τράπεζα με μηδενικό επιτόκιο για το 50% του ελλείμματός της και με σταθερό επιτόκιο για το υπόλοιπο. Με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Keyens, οι ελλειμματικές χώρες θα μπορούσαν να τονώσουν την εσωτερική τους ζήτηση, αποφεύγοντας την ύφεση και χωρίς να καταφεύγουν σε υποτίμηση του νομίσματός τους, πράγμα που θα δημιουργούσε ρωγμές στο διεθνές σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ταυτόχρονα, οι χώρες με υπερβολικά πλεονάσματα θα πλήρωναν πρόστιμα, από τα οποία θα χρηματοδοτούνταν τα δάνεια στις ελλειμματικές χώρες.

Με αυτόν τον τρόπο, θα τιμωρούνταν και οι πολύ ελλειμματικές χώρες μέσω του σταθερού επιτοκίου, και οι πλεονασματικές μέσω των προστίμων. Τα πρόστιμα που θα επιβάλλονταν στις πλεονασματικές χώρες, θα λειτουργούσαν ως μηχανισμός ανακύκλωσης πλεονασμάτων.

Η θέση του Keyens ήταν μια δημοκρατική λύση που θα έδινε τη δυνατότητα στις ελλειμματικές χώρες να αναπτυχθούν, χωρίς να έχουν μεγάλες εξαρτήσεις από τις πλεονασματικές για κεφάλαια, καθώς η ανακύκλωση των πλεονασμάτων θα γινόταν αυτόματα. Το πρόβλημα, βέβαια, ήταν ότι πλεονασματική χώρα ήταν μόνο οι ΗΠΑ, η μοναδική χώρα που συμμετείχε στον πόλεμο, και η οποία δεν είχε εχθροπραξίες να διεξάγονται στο έδαφός της και να καταστρέφουν τις παραγωγικές υποδομές της, όπως συνέβη στην Ευρώπη και την Ιαπωνία.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, ο White, ο εκπρόσωπος των ΗΠΑ, υποστήριζε το δικαίωμα της Αμερικής, ως της χώρας με τα μεγάλα πλεονάσματα να τα διατηρεί και να επιλέγει εκείνη τους τρόπους και τα μέσα ανακύκλωσης αυτών των πλεονασμάτων προς τις ελλειμματικές χώρες. Έτσι, το Παγκόσμιο Σχέδιο μεταβίβασε στις Ηνωμένες Πολιτείες δικαίωμα να χειρίζονται και να συντηρούν τον Παγκόσμιο

Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ανάλογα με την κρίση και τα συμφέροντα της Washington.⁸⁴

Όταν όμως, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχασαν τα πλεονάσματά τους, το Παγκόσμιο Σχέδιο έληξε. Έτσι, οι Ηνωμένες Πολιτείες μετέτρεψαν τα δύο ελλείμματά τους σε πλεονέκτημα και αντί να απαλλαγθούν από τον ηγεμονικό τους ρόλο ή να προσπαθήσουν να μειώσουν τα ελλείμματά τους, έκαναν το αντίθετο· επέκτειναν την ηγεμονία τους αυξάνοντας τα ελλείμματά τους. Με αυτόν τον τρόπο, όταν το δημόσιο έλλειμμα αυξανόταν εκτός ορίων, υπήρχε η ανάγκη για εισροές ξένων κεφαλαίων για να χρηματοδοτηθεί η Washington.

Έχει επιβεβαιωθεί ότι ο Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονάσματος είναι ένας παράδοξος και απίστευτα απειθάρχητος μηχανισμός, αλλά παρ' όλα αυτά, είναι ένας μηχανισμός που είχε τη δυνατότητα, χρησιμοποιώντας τα αμερικανικά ελλείμματα ως κινητήρια δύναμη, να ανακυκλώνει αποτελεσματικά τα πλεονάσματα (κεφάλαια και κέρδη) των άλλων, αγοράζοντας τα εξαγωγικά προϊόντα τους.

4.2.4 Οικονομικές επιδόσεις και Πολιτική

Σήμερα, γίνεται ολοένα και περισσότερο αποδεκτή η σημασία και ο ρόλος των τυπικών και άτυπων θεσμών στις οικονομικές επιδόσεις των κρατών. Οι θεσμοί κανονίζουν τη συμπεριφορά των οικονομικών δρώντων, διαμορφώνουν τη «δομή των κινήτρων», επηρεάζουν τις προσδοκίες των ατόμων και, τελικά, καθορίζουν τις συναλλαγές τους. Το κατάλληλο θεσμικό περιβάλλον μπορεί να μεγιστοποιήσει την αποδοτικότητα των αγορών μειώνοντας τα κόστη των συναλλαγών.

Οι θεσμοί κατηγοριοποιούνται σε «περιεκτικούς» (inclusive) και εξαγωγικούς (extractive), οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς. Η σημασία των θεσμικών ρυθμίσεων (κράτος δικαίου, διάκριση εξουσιών, ιδιοκτησιακά δικαιώματα, εγγύηση συμβάσεων, πρόσβαση και στήριξη των αγορών-υποδομές, κ.ά.) αναδεικνύεται μέσα από μια σειρά ιστορικών παραδειγμάτων χωρών, οι οποίες ακολούθησαν διαφορετικές «τροχιές ανάπτυξης», όπως η Βόρεια και Νότια Κορέα, οι ΗΠΑ και η Λατινική Αμερική, η Μποτσουάνα και γειτονικά αφρικανικά κράτη.

⁸⁴ Βαρουφάκης, Γ. (2011), *Παγκόσμιος Μινώταυρος: Οι πραγματικές αιτίες της Κρίσης*, Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη

Συνεπώς, αναδεικνύεται αναπόφευκτά το ζήτημα της «θεσμικής αρχιτεκτονικής» και οι παράγοντες που καθορίζουν τη δυναμική διαδικασία θεσμικής σταθερότητας και αλλαγής. Συγκεκριμένα:⁸⁵

1. Οι οικονομικοί θεσμοί καθορίζουν τον συνολικό παραγόμενο πλούτο, αλλά και την αναδιανομή του.
2. Η πολιτική εξουσία (ισχύ) καθορίζει τη μορφή και τη λειτουργία των οικονομικών θεσμών.
3. Οι πολιτικοί θεσμοί καθορίζουν τη νομικά κατοχυρωμένη (de jure) πολιτική εξουσία.
4. Η αναδιανομή των πόρων καθορίζει την υπαρκτή (de facto) πολιτική εξουσία (ισχύ).

Έτσι, τα ζητήματα πολιτικής οικονομίας των μεταρρυθμίσεων είναι κρίσιμα για την αναγκαία θεσμική προσαρμογή. Σχετικά με το περιεχόμενο των μεταρρυθμίσεων, τονίζεται ότι δεν υπάρχει μια μοναδική συνταγή και θεσμικές ρυθμίσεις είναι απαραίτητο να προσαρμόζονται στις ιδιαιτερότητες, τις ανάγκες και τις απαιτήσεις κάθε εθνικής οικονομίας. Ως προς την τεχνική προώθηση των μεταρρυθμίσεων, υπογραμμίζονται ορισμένοι υποστηρικτικοί παράγοντες που φαίνεται να αναδεικνύονται μέσα από τη διεθνή εφαρμογή μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων. Οι παράγοντες αυτοί συνοψίζονται παρακάτω ως εξής:

1. Η ύπαρξη ευρείας κοινωνικής συναίνεσης, καθώς και πέρα από την πολιτική νομιμότητα, η κοινωνική νομιμοποίηση έχει σπουδαία σημασία.
2. Η ύπαρξη ισχυρής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.
3. Η αποζημίωση των «χαμένων» (losers) των μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να καμφθούν οι αντιστάσεις τους.
4. Η επιτάχυνση της απόδοσης των μεταρρυθμίσεων (winners), ώστε να γίνουν ορατά τα οφέλη σε ευρύτερες ομάδες του πληθυσμού, προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη στήριξη του μεταρρυθμιστικού προγράμματος.

Κρίσιμο, επίσης, είναι το ζήτημα της ταχύτητας-χρόνου εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων. Απαιτείται γρήγορη εφαρμογή του μεταρρυθμιστικού

⁸⁵ www.theseecrettruth.blogspot.com, «Ευημερία, μαρασμός και μεταρρυθμίσεις», Περίληψη εισήγησης από το Ινστιτούτο Διπλωματίας & Διεθνών Εξελίξεων, Δημήτρης Σκάλκος, 3.4.2012

προγράμματος, προκειμένου να αδρανοποιηθούν τα αρνητικά κοινωνικά αντανακλαστικά.

Εξίσου σημαντικό είναι το ζήτημα της έκτασης των μεταρρυθμίσεων. Εάν, δηλαδή, είναι επιθυμητό να εισαχθούν όλες μαζί, ή αντίθετα σταδιακά, ώστε να αυξηθούν οι πιθανότητες επιτυχούς υλοποίησής τους.

Ενδιαφέρον, ακόμη, παρουσιάζει μια σειρά επιμέρους ζητημάτων, όπως η ορθότητα της αντίληψης ότι «η κρίση διευκολύνει την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων» και ότι «τα πράγματα δεν θα καλυτερεύσουν πριν γίνουν χειρότερα», απόψεις οι οποίες δεν επιβεβαιώνονται από τα εμπειρικά δεδομένα. Μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες ερμηνείες επικεντρώνεται στο βαθμό κοινωνικής συνοχής. Όσο μεγαλύτερη είναι η οικονομική και κοινωνική ανισότητα, τόσο μεγαλύτερη δυσπιστία υπάρχει για τους σκοπούς της κυβέρνησης. Σε κάθε περίπτωση, η εμφάνιση της κρίσης δεν επαρκεί για τη στήριξη των μεταρρυθμίσεων. Αυτό οφείλεται στον «πόλεμο χαρακωμάτων» μεταξύ των προσοδοθηρικών ομάδων και στην αβεβαιότητα της κατανομής σε αυτές, του σχετικού κόστους των μεταρρυθμίσεων. Σ' αυτήν την περίπτωση, μοιάζει ορθολογικό κάθε ομάδα να περιμένει να αναλάβει το κύριο βάρος της προσαρμογής η άλλη ομάδα.

Τέλος, οι ανταγωνισμοί μεταφέρονται συχνά στο πεδίο των κομματικών ανταγωνισμών καθώς, οι κυβερνήσεις υπολογίζουν την πιθανότητα να αντισταθούν από άλλες κυβερνήσεις με διαφορετικές αναδιανεμητικές λογικές.

4.2.5 Οι οικονομικές πτυχές του κοινωνικού κράτους

Μεταξύ κοινωνικού κράτους, οικονομίας και οικονομικού συστήματος υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση αλληλεπίδρασης. Το κοινωνικό κράτος είναι οργανικό στοιχείο της οικονομίας. Χρηματοδοτείται με οικονομικούς πόρους. Τα μεγέθη του μπορούν να αξιολογηθούν με κριτήρια της οικονομικής επιστήμης. Από την άλλη μεριά, το κοινωνικό κράτος επηρεάζει την εξέλιξη της οικονομίας όχι μόνο με την απορρόφηση οικονομικών πόρων αλλά με τη δημιουργία ζήτησης και με άλλους τρόπους. Κοινωνικό κράτος ή ορισμένα στοιχεία που υπάρχουν σε όλα τα σύγχρονα οικονομικά συστήματα: στην οικονομία της αγοράς, στην κεντρικά σχεδιασμένη και διευθυνόμενη οικονομία, στη μικρή οικονομία και σε άλλα οικονομικά συστήματα. Υπάρχουν όμως μεγάλες διαφορές ανάμεσα στα διάφορα οικονομικά συστήματα όσον αφορά το χαρακτήρα, το εύρος, την έκταση του κοινωνικού κράτους, τους στόχους του και τα μέσα επίτευξής τους. Εκείνο που μπορεί κανείς να υπογραμμίσει

εδώ είναι ότι η ύπαρξη και λειτουργία του κοινωνικού κράτους προσδίδει μικτό χαρακτήρα στην οικονομία - το κοινωνικό κράτος είναι κατ' εξοχήν οργανικό στοιχείο της μικτής οικονομίας.

Είναι γνωστό ότι το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού προέρχονται από έμμεσους και άμεσους φόρους. Σημαντικό μέρος αυτών των εσόδων διατίθεται για τη χρηματοδότηση του κοινωνικού κράτους (παιδεία, επιδόματα κ.λπ.). Παράλληλα, σπουδαίο και αυξανόμενο ρόλο παίζουν οι κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές. Τα έσοδα από τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές διατίθενται άμεσα για τις συντάξεις, για την υγειονομική περίθαλψη των ασφαλισμένων και για την κάλυψη άλλων αναγκών του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος και –γενικότερα- του κοινωνικού κράτους.⁸⁶

Ωστόσο, οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας χρηματοδοτούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό, από το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και από άλλες πηγές. Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα αποτελεί οργανικό στοιχείο του κοινωνικού κράτους. Χρηματοδοτείται από τις εισφορές των εργαζομένων, τις εισφορές των εργοδοτών και από τον κρατικό προϋπολογισμό. Το κράτος συμβάλλει στην ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους όχι μόνο με τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική του αλλά και με την πολιτική υποδομών, την επιχειρηματική πολιτική του, με τη θεσμική πολιτική του και με άλλους τρόπους.

Το κράτος δημιουργεί το μεγαλύτερο μέρος των υποδομών που εξυπηρετούν όχι μόνο οικονομικούς αλλά και κοινωνικούς σκοπούς (νοσοκομεία, εκπαιδευτική υποδομή κ.λπ.). Οι δημόσιες (κρατικές) επιχειρήσεις συμβάλλουν στην παραγωγή και προσφορά δημόσιων αγαθών κατά τρόπο ώστε να είναι προσιτά και για τα κοινωνικά στρώματα με χαμηλά εισοδήματα. Το κράτος θεσπίζει τη νομοθεσία και δημιουργεί τους οργανωτικούς θεσμούς του κοινωνικού κράτους (τα ιδρύματα των κοινωνικών ασφαλίσεων κ.λπ.).

Οι επιπτώσεις του κοινωνικού κράτους στην οικονομία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν οι επιπτώσεις των εσόδων του κοινωνικού κράτους. Αναφέρθηκε ήδη ότι η χρηματοδότηση του κοινωνικού κράτους απορροφά πόρους από την οικονομία. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι επιπτώσεις των δαπανών του κοινωνικού κράτους. Μια από τις βασικές επιπτώσεις είναι ότι οι κοινωνικές δαπάνες, οι μεταβιβαστικές πληρωμές, κάτω από ορισμένες συνθήκες, δημιουργούν ενεργό

⁸⁶ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

ζήτηση στην οικονομία, όπως είδαμε σε ένα προηγούμενο υποκεφάλαιο. Οι επιπτώσεις εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις μεθόδους χρηματοδότησης των δαπανών του κοινωνικού κράτους και από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η οικονομία.⁸⁷

- Σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης οι κοινωνικές δαπάνες συνεπάγονται κόστος. Η χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών, με την έκδοση νέου χρήματος προκαλεί πληθωρισμό. Η επιλογή της φορολογίας ως κύριας μεθόδου χρηματοδότησης μπορεί να πλήξει την ιδιωτική κατανάλωση. Η επιλογή του εσωτερικού δανεισμού ως κύριας μεθόδου χρηματοδότησης μπορεί να οδηγήσει στη μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων. Με το δανεισμό επιρρίπτεται στις μελλοντικές γενιές το κόστος εξόφλησης των δανείων. Είναι θετικές οι επιπτώσεις των δημοσίων δαπανών όταν αυτοχρηματοδοτούνται, έχουν ταχεία απόδοση και συμβάλλουν στην αύξηση των φορολογητέων εισοδημάτων (π.χ. τα έργα υποδομής).
- Σε συνθήκες ύφεσης και υποαπασχόλησης των μέσων παραγωγής η αύξηση των δημόσιων δαπανών είναι δυνατή χωρίς να συνεπάγεται κόστος ή με μικρό κόστος. Υπάρχουν μέθοδοι χρηματοδότησης που έχουν θετική επίδραση στην οικονομία διότι κινητοποιούν τα αναπασχόλητα μέσα παραγωγής. Τέτοια είναι π.χ. η έκδοση νέου χρήματος με το οποίο το δημόσιο αυξάνει την αγοραστική του δύναμη, που μπορεί να χρησιμοποιήσει για να εκμισθώσει τα αναπασχόλητα μέσα παραγωγής και να τα απασχολήσει στην παραγωγή των δημόσιων αγαθών. Έτσι δεν περιορίζονται η ιδιωτική κατανάλωση και οι ιδιωτικές επενδύσεις, δεν απαντώνται μέσα παραγωγής από τα ήδη απασχολούμενα, αλλά κινητοποιούνται τα αναπασχόλητα και δεν εντείνονται οι πληθωριστικές πιέσεις. Η «αύξηση της συνολικής ζήτησης, που προκαλεί η αύξηση των δημόσιων δαπανών, αντισταθμίζεται από την αύξηση της παραγωγής και της προσφοράς αγαθών, που γίνεται δυνατή με την κινητοποίηση των αναπασχόλητων μέσων παραγωγής, και επομένως δεν προκαλεί ύψωση του γενικού επιπέδου τιμών. Τέλος, η κάλυψη των δημόσιων δαπανών με την έκδοση νέου χρήματος, σε συνθήκες όπου υπάρχουν αναπασχόλητα μέσα παραγωγής, οδηγεί σε πολλαπλάσια αύξηση της ενεργού ζήτησης και του εισοδήματος. Με τον τρόπο αυτό γίνεται δυνατή η μείωση της υποαπασχόλησης, πράγμα που αποτελεί και οικονομικά αλλά και κοινωνικά , βασικό στόχο στις σύγχρονες κοινωνίες.

⁸⁷ Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση

Σε συνθήκες ύφεσης, η αύξηση της φορολογίας οδηγεί στον περιορισμό της ιδιωτικής κατανάλωσης και των ιδιωτικών επενδύσεων, και στη μετάθεση μέσων παραγωγής στο δημόσιο. Παρόμοιες είναι οι επιπτώσεις της χρηματοδότησης με δανεισμό από τους ιδιωτικούς φορείς. Αρνητική επίδραση έχει και η χρηματοδότηση με δανεισμό από το εξωτερικό διότι επιβαρύνει σοβαρά την οικονομία με πληρωμή τόκων κ.λπ.

Οι δαπάνες του κοινωνικού κράτους μπορεί να αξιολογηθούν με οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά κριτήρια. Για την αξιολόγηση τους με οικονομικά κριτήρια μπορεί να χρησιμοποιηθεί η τεχνική ανάλυσης του κόστους και οφέλους και άλλες μεθόδους. Όμως πολλές κοινωνικές δαπάνες αξιολογούνται με πολιτικά και κοινωνικά κριτήρια, χωρίς την εφαρμογή οικονομικών κριτηρίων αποδοτικότητας και κριτηρίων αγοράς.

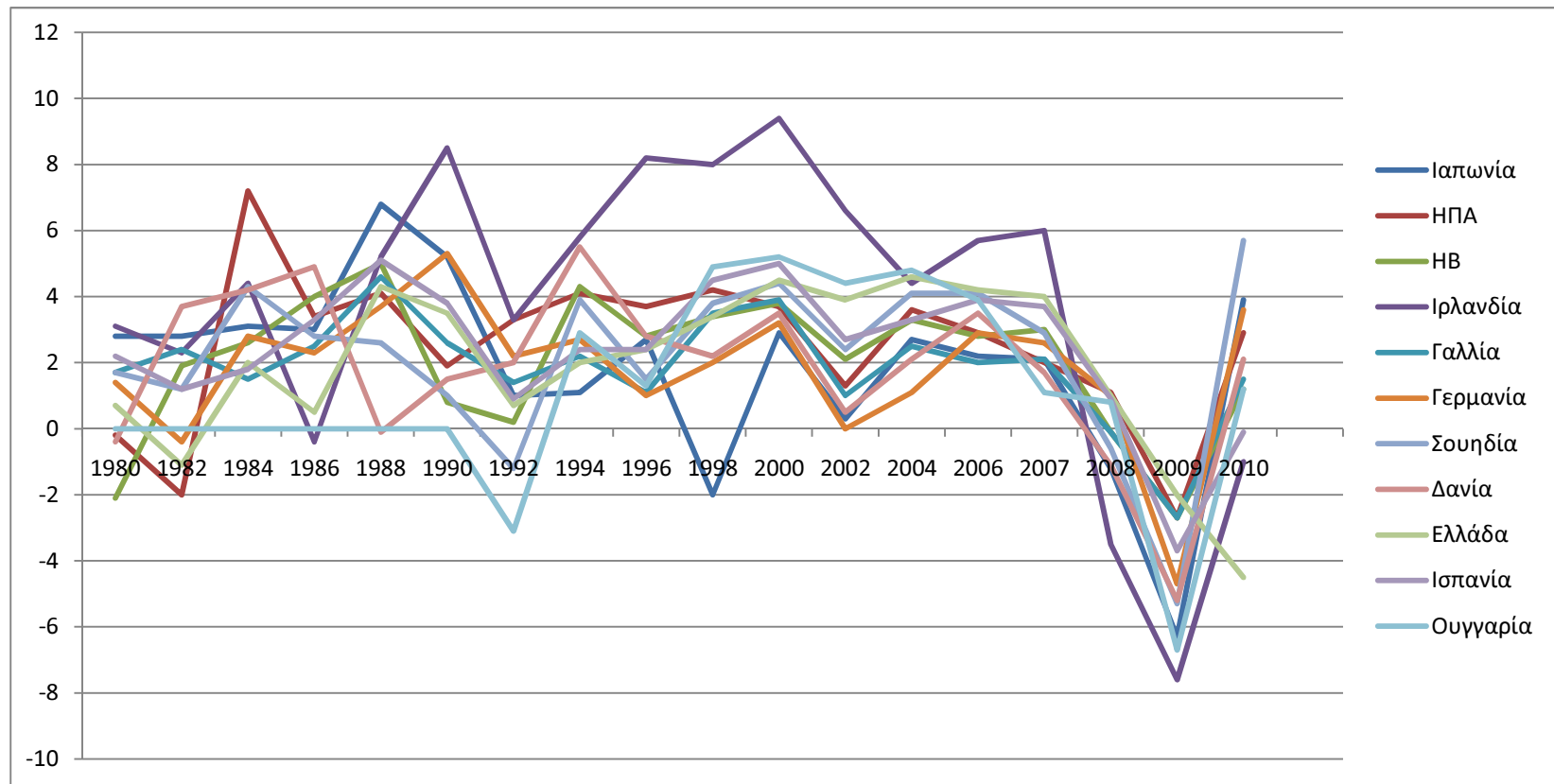
ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Πίνακας 7 Ρυθμοί Οικονομικής μεγέθυνσης σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση 1980-2010

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010
ΗΒ	-2,1	1,9	2,6	4	5	0,8	0,2	4,3	2,8	3,4	3,8	2,1	3,3	2,8	3,0	-0,1	-2,7	1,2
Ιρλανδία	3,1	2,3	4,4	-0,4	5,2	8,5	3,3	5,8	8,2	8	9,4	6,6	4,4	5,7	6,0	-3,5	-7,6	-1,0
Γαλλία	1,7	2,4	1,5	2,5	4,6	2,6	1,4	2,2	1,1	3,5	3,9	1	2,5	2	2,1	-0,1	-2,7	1,5
Γερμανία	1,4	-0,4	2,8	2,3	3,7	5,3	2,2	2,7	1	2	3,2	0	1,1	2,9	2,6	1,0	-4,7	3,6
Σουηδία	1,7	1,2	4,3	2,8	2,6	1	-1,2	3,9	1,5	3,8	4,4	2,4	4,1	4,1	2,9	-0,6	-5,3	5,7
Δανία	-0,4	3,7	4,2	4,9	-0,1	1,5	2	5,5	2,8	2,2	3,5	0,5	2,1	3,5	1,7	-1,1	-5,2	2,1
Ελλάδα	0,7	-1,1	2	0,5	4,3	3,5	0,7	2	2,4	3,4	4,5	3,9	4,6	4,2	4,0	1,0	-2,0	-4,5
Ισπανία	2,2	1,2	1,8	3,3	5,1	3,8	0,9	2,4	2,4	4,5	5	2,7	3,3	3,9	3,7	0,9	-3,7	-0,1
Ουγγαρία	-	-	-	-	-	-	-3,1	2,9	1,3	4,9	5,2	4,4	4,8	3,9	1,1	0,8	-6,7	1,2

Πηγή:OECD

Διάγραμμα 1 Ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση 1980 - 2010

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια, πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν πως το ΑΕΠ δεν θα πρέπει να είναι ο μοναδικός δείκτης για τον προσδιορισμό της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας, καθώς αυτός παρουσιάζει συγκεκριμένα μειονεκτήματα. Άλλωστε, θα πρέπει να διαχωριστή η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας από την οικονομική μεγέθυνση της, όπως αντίστοιχα, διαχωρίζεται η οικονομική μεγέθυνση από την ποιότητα ζωής, από την άποψη ότι η πρώτη δεν συνεπάγεται απαραίτητα την δεύτερη.

Ωστόσο, σε περίπτωση που υπάρχει θεαματική μεγέθυνση του ΑΕΠ αλλά αυτή η μεγέθυνση δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη μεταβολή στην ποιότητα ζωής, τότε δύο κυρίως είναι οι λόγοι: πρώτον, το γεγονός ότι το προϊόν της μεγέθυνσης του ΑΕΠ δεν κατανέμεται ισόνομα, αλλά αντίθετα υπάρχει ανισοκατανομή του εισοδήματος με ότι αυτό συνεπάγεται για την κοινωνική συνοχή. Πιο απλά δηλαδή, μια αύξηση του ΑΕΠ μιας χώρας μπορεί να σημαίνει ότι αυξάνεται το εισόδημα των πλουσίων. Δεύτερον, ότι το προϊόν της οικονομικής μεγέθυνσης πολλές φορές προέρχεται από την κατασπατάληση φυσικών πόρων και την περιβαλλοντική καταστροφή, η οποία όμως μέχρι σήμερα δεν υπολογίζεται. Αν για παράδειγμα, συμβεί μια μεγάλη οικολογική καταστροφή, αυτή θα υπολογιστεί ως αύξηση του ΑΕΠ, δεδομένου ότι όλα τα έξοδα για την αποζημίωση αλλά και τον περιορισμό της καταστροφής θα προσμετρούνται θετικά στο ΑΕΠ. Δεν θα μετρηθεί όμως η ίδια η καταστροφή της φύσης.

Οι παραπάνω λόγοι καθιστούν σαφές ότι, η ποιότητα ζωής και η οικονομική ανάπτυξη γενικότερα θα πρέπει να περιγράφονται από πολλούς, όχι ποσοτικούς αλλά και ποιοτικούς δείκτες. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που ο ΟΟΣΑ υιοθετεί τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (HDI) σαν έναν από τους δείκτες κοινωνικής ευημερίας. Ο συγκεκριμένος δείκτης περιλαμβάνει για παράδειγμα, το ποσοστό παιδικής θνησιμότητας, το επίπεδο εκπαίδευσης, το προσδόκιμο ζωής, την εγκληματικότητα, την φτώχεια κ.λπ. Θα πρέπει δηλαδή, για την μέτρηση της ποιότητας ζωής να βασιστεί κανείς σε δείκτες που εκτός από την οικονομική κατάσταση, να λαμβάνουν υπόψη τις υπόλοιπες τρεις διαστάσεις που συνθέτουν την «ποιότητα ζωής» και οι οποίες είναι η περιβαλλοντική, η κοινωνική και η θεσμική.

Η οικονομική ανάπτυξη, δηλαδή, έχει πολυδιάστατο χαρακτήρα και αποτελεί μια δυναμική διαδικασία οικονομικής διεύρυνσης και κοινωνικής αλλαγής, σημαίνει δε όχι απλή αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων μιας χώρας, αλλά βαθύτερη μεταλλαγή της σε επίπεδο διάρθρωσης και οικονομίας, θεσμικού πλαισίου, προστασίας του καταναλωτή και του περιβάλλοντος, παιδείας, υγείας κ.λπ. Και μάλιστα, θα πρέπει να επιδιώκεται όχι απλά και μόνο η «οικονομική ανάπτυξη» αλλά η «βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη», ανάπτυξη δηλαδή, πάνω σε ηθικές βάσεις στην οποία δεν θα έχει σημασία μόνο ο στόχος που πρέπει να επιτευχθεί αλλά και τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Επίσης, οι εθνικοί λογαριασμοί δίνουν μια σχετικά καθαρή εικόνα για την οικονομική δραστηριότητα μιας οικονομίας. Οι εθνικοί λογαριασμοί αποτελούν την βάση αξιολόγησης της οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας σε μία περίοδο. Το ζήτημα με την οικονομική μεγέθυνση είναι ο μονοδιάστατος χαρακτήρας της. Αυτό που μετρά είναι η αύξηση της παραγωγής. Όμως, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο δείκτης της ανθρώπινης ανάπτυξης είναι εκείνος, ο οποίος μετρά απόλυτα την πρόοδο και την ευημερία του ανθρώπου γενικά. Ο συγκεκριμένος δείκτης περιλαμβάνει το α) προσδόκιμο ζωής των ανθρώπων (κατά την γέννηση επηρεάζεται από τις συνθήκες υγιεινής που επικρατούν σε μια χώρα), β) τη δυνατότητα πρόσβασης στο αγαθό της εκπαίδευσης (το οποίο μετράται από το ποσοστό εγγράμματων σε συνδυασμό με το ποσοστό εκείνων που έλαβαν πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση) και τη δυνατότητα για ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο (το οποίο μετράται από το ύψος του κατά κεφαλήν εισοδήματος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

1. Αρχοντόπουλος, Δ. (2006), *Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας*, Ηράκλειο
2. Βαρουφάκης, Γ. (2011), Παγκόσμιος Μίνωταυρος: Οι πραγματικές αιτίες της Κρίσης, σελ.222-223, Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη
3. Δαμασκηνίδης Ν. Αντώνιος, (2007) *Ιδιωτικά, Δημόσια και Εθνικά Λογιστικά Σχέδια», Συγκριτική μελέτη των σχεδίων των τριών κατηγοριών*, Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης
4. Καλαϊτζιδάκης, Π. & Καλυβίτης, Σ. (2002), *Εισαγωγή στην οικονομική μεγέθυνση*
5. Καραγιάννης, Α. (2003), *Σημαντικές συμβολές του 20^{ου} αιώνα στην Οικονομική της Ευημερίας: Μέρος Ι – Θεωρία*
6. Μπαμπανάσης, Σ. (2001), *Σύγχρονα Οικονομικά Συστήματα*, Αθήνα: Παπαζήση
7. Πετράκη-Κώττη, Α. & Κώττη, Χ. (2000), *Σύγχρονη Μακροοικονομική*, Αθήνα: Ευγ. Μπένου
8. Σταμάτης, Γ. (1990), *Αναπαραγωγή, Εισοδηματικό Κύκλωμα και Εθνικοί Λογαριασμοί. Μια εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη
9. Stiglitz, J. & Sen, A. & Fitoussi, J.P. , *Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου*
10. Stiglitz, J. (1992), *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*, Αθήνα: Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη

Δικτυακός χώρος

1. www.epp.eurostat.ec.europa.eu, «Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, κατά κεφαλήν κατανάλωση και δείκτες επιπέδου τιμών», Στοιχεία Δεκεμβρίου 2011
2. www.esdda.gr, Μελέτη «Ανταγωνισμός και οικονομική αποτελεσματικότητα»
3. www.euretiro.com, «Λογαριασμοί Εθνικού Εισοδήματος»
4. www.eur-lex.europa.eu, «ΑΕΠ και πέρα από αυτό – Η μέτρηση της προόδου σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 20.8.2009
5. www.grsr.gr, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», Μελέτη «Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός», Θανάσης Στραβοσκούφης, Επιθ. Κοιν. Ερευνών 2006
6. www.oecd.org, «Στατιστικοί πίνακες»
7. www.oikonomica.wordpress.com, «Το σύστημα του Bretton Woods Μέρος Α' – Στόχοι και η πρόταση του Keyens, 28.4.2012
8. www.paep.org, «Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2006», Μάιος 2009
9. www.theseecretrealtruth.blogspot.com, «Ευημερία, μαρασμός και μεταρρυθμίσεις», Περίληψη εισήγησης από το Ινστιτούτο Διπλωματίας & Διεθνών Εξελίξεων, Δημήτρης Σκάλκος, 3.4.2012
10. www.toad.eesc.europa.eu, Μελέτη «Πέραν του ΑΕΠ – Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιλογή συμπληρωματικών δεικτών», Εισηγητής: Palmieri, Βρυξέλλες, 14 Μαρτίου 2012
11. www.users.sch.gr, Μελέτη: «Οι εθνικοί λογαριασμοί»